

De gode hjelpere - om skjuling i dagens Norge.

Av Hilde Dahl

Våren 2008

Masteravhandling i Kriminologi

IKRS, Juridisk Fakultet, UiO

”Ingen realpolitikk i et sivilisert samfunn er tenkelig uten på grunnlag av nestekjærlighet - gjensidighet, hjelpsomhet, tillit. Det er den klippe hvorpå alt menneskelig samkvem må bygge - den eneste mulige. Nestekjærlighet er realpolitikk.”

(Fridtjof Nansen, 1922. Tale i Folkeforbundet i forbindelse med avgjørelsen av hvorvidt Europa skulle gå inn med nødhjelp til et hungersrammet Russland. I: Edberg, Rolf, 1961: *Fritjof Nansen, Europeeren*)

Takk!

Aller først vil jeg takke alle mine informanter, som så sjenerøst stilte opp til lange intervju. Uten dem ville denne avhandlingen ikke latt seg gjennomføre. En stor takk også til alle dem som har bidratt med viktig informasjon i tillegg.

På samme måte må jeg takke de asylsøkere, hvis liv jeg har fått et nært innblikk i, og som indirekte har bidratt til denne studien. Jeg ønsker dem det beste på ferden videre i livet.

En hjertelig takk til min veileder, Per Ole Johansen, som med sine kloke råd og innspill har gjort det mulig for meg å nå målstreken.

Takk, og gratulasjoner, til mine medstudenter. Vel i mål alle sammen!

Spesiell takk til min vakre datter Freidis, hvis tålmodighet og gode lynne har gjort det mulig for meg å være mor og student.

Takk til familien som har støttet meg underveis i studietiden.

Sammendrag:

De gode hjelperne - om skjuling i dagens Norge.

Kandidat: Hilde Dahl

Veileder: Per Ole Johansen

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, mai - 2008.

Denne avhandlingen forsøker å beskrive og å forstå et fenomen kalt skjuling, med utgangspunkt i medias oppslag om slike handlinger. Den er basert på kvalitative intervjuer med et utvalg skjulere, i tillegg til dokumentanalyse. Begrepet skjuling beskriver hvordan noen nordmenn gir skjul til mennesker uten legalt opphold, med det mål å omgjøre vedtak om utkastelse. Disse menneskene blir kalt skjulere, og de handler uten vinning og av ren overbevisning. De besørger bolig, mat, klær og ofte juridisk bistand, for mennesker de i utgangspunktet ikke engang kjente.

Avhandlingen prøver i sin første del å identifisere hva det er som får dem til å handle, hvordan skjulingen oppleves og gjennomføres, hvordan man kan forstå dem i samtiden og på samme tid se på hva som forbinder dem med historien. For det er ikke nytt i seg selv, dette med å holde noen mennesker skjult fra autoriteter, verken i Norge eller ellers i verden. Spørsmålet er hvilke andre handlinger man kan sidestille dagens skjuling med. Likheter og forskjeller trekkes fram i sammenligningen med historiske eksempler, det er av betydning ettersom flere skjulere forstår egne handlinger som del av en medmenneskelig tradisjon.

I sin andre del behandles det rettsfilosofiske perspektivet, når fenomenet skjuling måles opp mot kriterier og betingelser for sivil ulydighet. En definisjon er valgt, og fem betingelser er utledet fra denne. Ved å sammenligne skjulingens vanligste trekk med de kriteriene ulydighetslæren fremsetter, kommer avhandlingen frem til at dagens skjulere kan betegnes som sivilt ulydige. Dette innebærer først en drøfting av fenomenet skjuling med bruk av rettslige begreper og teorier. Ved å benytte slike begreper og slik teori åpnes det for en vurdering av handlingenes berettigelse.

I sin tredje del behandles skjuling som en del av en tradisjon, og

sammenlignes med epoker i historien hvor lignende handlinger har funnet sted. To epoker ble valgt til denne delen, den ene omhandler skjulingen av slaver under slavetiden i USA. Skjulerne her var del av en abolisjonistbevegelse, og deres handlinger og motiver bærer likhetstrekk med dagens skjulere. Den andre epoken omhandler skjulingen av jøder under andre verdenskrig. Selv om motstandsbevegelsen sto for brorparten av skjuling og flukthjelp til Sverige, var det også enkeltmennesker som egenhendig tok seg av jøder i dekning. Også her er det likheter å finne til dagens situasjon.

Et mål med avhandlingen var å finne ut mer om de ulike fasettene ved skjuling, omkring de praktiske sidene ved det, og på hvilken måte det påvirker skjulerne som mennesker. Gjennom lange intervjuesamtaler er slike spørsmål forsøkt besvart, og dette er for en stor del gjengitt i sitats form i avhandlingen. I tillegg ble det snakket med flere organisasjoner som har hatt erfaring med de papirløse i Skandinavia. Ulikheter mellom Norge og nabolandene beskrives delvis, men det er ikke grunnlag i oppgaven for sammenligning for øvrig. Deler av den offentlige og den politiske diskursen er også tema, for å gi et mer utfyllende bilde av skjulernes handlingskontekst. Den rettsteoretiske drøftelsen gir et bedre grunnlag for å bedømme handlingenes berettigelse, og de historiske eksemplene kompletterer denne bedømmelsen ved at ettertidens vurdering av lignende handlinger kommer til syne. Skjuling vurderes her som et uformelt nettverk, men ikke som en bevegelse.

Innholdsfortegnelse:

1. Innledning: om bakgrunn for valg av tema.

- 1.1 Ideen blir en oppgave.
 - 1.1.1 Artikkelen.*
 - 1.1.2 Problemstilling.*
- 1.2 Avgrensning og begrepsavklaring.
- 1.3 Hva sier avhandlingen oss?
 - 1.3.1 Kriminologisk relevans.*
 - 1.3.2 Hvilken type sivil ulydighet?*

2. Metode

- 2.1 Den spede start.
- 2.2 Om informantene.
 - 2.2.1 Representativt?*
- 2.3 Spesielle utfordringer.
- 2.4 Å finne informanter: media som inngangsport.
 - 2.4.1 Etablering av tillit.*
 - 2.4.2 Betydningen av nærhet.*
- 2.5 Om litteraturjakten.
- 2.6 Halvstrukturerte intervjuer.
- 2.7 Å forkaste litteratur.

3. Skjulerne: deres historier og erindringer.

- 3.1 Den nære historien.
 - 3.1.1 Den politiske diskusjonen på nittitallet.*
 - 3.1.2 Situasjonen i dag.*
 - 3.1.3 Kort om norsk skjuling.*
 - 3.1.4 Spørsmål om omfang.*

- 3.2 Organiseringen av skjulerne.
 - 3.2.1 *Argumentene mot og konsekvensene av skjuling.*
 - 3.2.2 *Konsekvensene for skjulerne selv.*
- 3.3 Begynnelsen.
 - 3.3.1 *Skjulerne som bevegelse eller nettverk?*
 - 3.3.2 *Begynnelsen på noe langvarig.*
- 3.4 Handlingens imperativ.
 - 3.4.1 *Om hvorfor "det ble som det ble".*
 - 3.4.2 *Nærhetsetisk handling?*
- 3.5 Om skjulingen mens det pågikk.
 - 3.5.1 *Om konflikt og erfaring.*
 - 3.5.2 *Belastningen.*
 - 3.5.3 *Erfaring med politi og asylmyndigheter.*
- 3.6 Tanker i ettertid.
 - 3.6.1 *Etterord.*

4. Sivil ulydighet: samaritan eller sabotør?

- 4.1 Illegal, men legitim?
 - 4.1.1 *Norges Lover.*
- 4.2 Skjuling som sivil ulydighet.
 - 4.2.1 *Sivilt.*
 - 4.2.2 *Skjuling som ytring.*
- 4.3 Avgrensningsspørsmålet: hva rommer begrepet sivil ulydighet?
 - 4.3.1 *Teoretikernes uenighet.*
 - 4.3.2 *Definisjon og begrepsavklaring.*
- 4.4 En formaning, men aldri en trussel?
 - 4.4.1 *Må handlingene begrunnes med politiske prinsipper?*
- 4.5 Rettferdiggjøringssspørsmålet: politisk-moralske problemstillinger.
 - 4.5.1 *Den vanskelige lydigheten?*

5. Skjuling som historisk fenomen.

5.1 Skjulere i Amerikas slavetid.

5.1.1 Lovgrunnlaget.

5.2 Skjulere under andre verdenskrig.

5.2.1 Med loven i hånd.

5.3 Den mest kjente av dem alle, Miep Gies.

5.4 Andre gode hjelpere.

5.5 Skjuling av andre grupper.

5.5.1 Erttertidens blikk.

6. Avslutning.

Litteraturliste.

Organisasjonsoversikt.

Vedlegg.

1 Innledning: om bakgrunn for valg av tema.

”FRONTLYSENE PÅ TAXIEN skar gjennom den kompakte vinternatten. Klokken var ett, og mor og far og fire barn kjørte mot en usikker fremtid. Den armenske familien hadde fått endelig avslag på søknaden om opphold i Norge, og politiet kunne komme når som helst for å eskortere dem ut av landet. Noen nordmenn ga dem husly i hytta utenfor Bergen. Snøen lå til hofte høyde, og det fantes bare en utedo. Koffertene sto igjen på asylmottaket de hadde rømt fra, de hadde bare tatt med seg det nødvendige. Advokaten hadde sagt at de maksimalt måtte skjule seg i tre måneder. Det skulle bli 16 måneder med mye kulde, men også med en varme som strømmet fra menneskene i dette langstrakte landet i nord.”

(Dagens Næringsliv, 19.08.06)

En artikkel var å lese i en avis på sensommeren 2006, den handlet om disse gode hjelperne med de varme hjertene og den store viljen. Det påstås i artikkelen at hundrevis av nordmenn hjelper til med å skjule papirløse innvandrere, og at det finnes slike nettverk i alle landsdeler. Hjelperne kalles *skjulere*, og de bidrar med tilholdssted, mat, klær, medisinsk hjelp eller skoleplass, kanskje over flere måneder eller år. Artikkelen var forankret i intervjuer, noen uttalte seg privat og andre som representanter for ideelle organisasjoner. For øvrig var det ikke referert til andre kilder.

I det store og hele fremstår artikkelen som troverdig og realistisk. Man får lyst til å finne ut mer om temaet artikkelen tar opp, men likevel synes noe av innholdet som tatt ut av løse luften for en kritisk leser. Mange spørsmål melder seg underveis i lesingen, og hovedspørsmålene som ble stilt var som følger: Kan alt dette stemme? Er skjulerne så organiserte som artikkelen hevder? Finnes det hundrevis av dem? Hvor utbredt er fenomenet skjuling? Hvem er menneskene de

skjuler? På hvilket grunnlag bestemmer de seg for å skjule noen? Hvordan arter skjulingen seg rent praktisk? Og hva tenker skjulerne om sine handlinger i ettertid?

I det følgende gjennomgås avhandlingens idemessige opphav, litt om mediefremstillingen av skjuling, så vel som avgrensning, begrepsavklaring og kriminologisk relevans. Til sist skisseres relevansen til ulydighetslæren, med litt innføring i hvilke fellestrekk skjuling har til andre sivilt ulydige aksjoner og handlinger.

1.1 Ideen blir en oppgave.

Det ble litt snakk om denne avisartikkelen blant flere studenter ved instituttet. Hvordan forstår man disse menneskene? Hvordan forstår man fenomenet? Noen burde skrive om dette, ble det sagt. For det finnes ikke mye skriftlig om denne aktivismen. Faktisk nesten ingenting, verken av norsk litteratur eller internasjonalt. Noen få dokumenter, artikler og avisinnlegg er skrevet ¹. Selvfølgelig burde noen skrive mer om temaet, det er et fenomen som bør interessere mange. En masteravhandling er ingen dårlig begynnelse i så måte.

To år etter ideen tok form har det vært langt mer mediaomtale på temaet skjuling, men størst har fokus vært på de som skjules, de papirløse som lever uten legal oppholdstillatelse i Norge. Media har portrettert flere papirløse, og drøftet deres situasjon, og hvilke utfordringer deres papirløse status medfører - både for dem selv og samfunnet rundt ².

Mindre har vært skrevet om de som skjuler, de som stiller opp for de papirløse. Det er i hovedsak dem denne avhandlingen skal handle om. Å lære mer om hvorfor enkeltmennesker setter sin samvittighet og sitt normgrunnlag høyere enn norsk lov og rettspraksis, er motivasjon for denne avhandlingen. Derfor

¹ Se gjerne i listen over relevante organisasjoner bak litteraturlisten. Flere har nettsider med artikler og seminarreferater, samt statistikk.

² Se vedlagte kopier av avisartikler, og refererte nettsider i litteraturlisten.

kommer de papirløse selv litt i bakgrunn i denne avhandlingen.

Det er norske forhold som står i fokus, men en viss sammenligning med våre naboland har vært nødvendig. Norge og Skandinavia er kjent som rettferdighetsforkjempere, som demokratiske stater med stor innsatsvilje i den internasjonale diskurs omkring menneskerettigheter, rasisme og global utvikling. Sitatet fra Nansen (over) illustrerer det, han er en av mange kjente nordiske menneskerettsforkjempere. Problemer får vi likevel når mennesker fra andre land søker opphold her. Verdien av våre fagre ord om menneskerett, humanitet, frihet og demokrati blir satt på prøve i møtet med de menneskene som ber om hjelp. Men for noen nordmenn blir de fagre ordene bestemmende for deres handling, de havner i en samvittighetskonflikt når de konfronteres med vedtak om utkastelse for noen de kjenner. De blir kanskje skjulere.

1.1.1 Avisartikkelen.

Det empiriske materialet og intervjuarbeidet har sitt utspring i den ene avisartikkelen ³. Den var i starten den eneste kilden til skjulernes situasjon. En redegjørelse av artikkelens innhold følger, og er ment å avklare hvilke påstander og fakta som der ble presentert, og som var bestemmende for denne avhandlingens problemstilling.

Avisartikkelen opplyser oss om at hundrevis av nordmenn hjelper til med å skjule det den kaller illegale innvandrere, eller papirløse som de her vil kalles, og at det finnes nettverk i alle landsdeler. Skjulerne kalles de gjerne, og de påstås å være fra alle samfunnslag og å ha variert politisk tilknytning. Den formen for hjelp kan se ut til å ha erstattet den mer utstrakte bruken av kirkeasyl vi hadde tidligere, i alle fall er det likhetstrekk, og skjulerne fremstår i artikkelen som et omfattende og stort nettverk. Hvorvidt denne benevnelsen stemmer med virkeligheten, og i så fall på hvilken måte, drøftes senere i avhandlingen.

Skjuling innebærer å bidra med tilholdssted, mat, klær, medisinsk hjelp

³ Som sitatet over er hentet fra, og som er vedlagt bak.

eller skoleplass, ofte kan det vare i flere måneder eller år. Noen bidrar også kun økonomisk, mens andre kommer tett på de menneskene som skjules ved å ha dem i sine hjem. På mange måter er dette den samme hjelp kirken har ytt ved kirkeasyl, når mennesker har levd i skjul i kirker landet over, men kirkens medlemmer bodde ikke sammen med de skjulte. Det betyr at det også er store ulikheter mellom de to formene for skjuling. I kirken har belastningen, både praktisk og økonomisk fordelt seg over flere mennesker.

Felles for skjulerne, slik artikkelen fremstiller det, ser ut til å være at skjulerne ser de papirløse migrantene som medmennesker med troverdige historier og legitime grunner for å komme hit. Flere av dem uttrykker her, men også i media, også uenighet med det gjeldende innvandringslovverket. Alle omtaler sine handlinger som ulovlige, men sier at de ikke kan, eller har kunnet, handle annerledes. På samme tid er det flere forskjeller mellom dem, de er av begge kjønn, bosatt på ulike deler av landet, har ulike yrker og livssyn. Å komme nærmere inn på fasettene ved skjulerne selv og fenomenet skjuling som sådan er et hovedfokus i oppgaven.

1.1.2 Problemstilling.

Denne studien har tre deler, som alle belyser fenomenet skjuling fra ulikt ståsted. Avhandlingens kapittel 3 presenterer det empiriske materialet fra intervjuene, med forklaringer og fortolkninger underveis, og gir et bilde av skjuling og skjulerne ut fra følgende oppgavebeskrivelse:

1. Besvar de sentrale spørsmål om skjuling og skjuleren ved bruk av kvalitative intervju og fortolkning.

Skjulingen, slik det foregår i dag, er vesentlig for forståelsen i de to påfølgende kapitlene, som drøfter skjuling i teoretiske og historiske rammer. Drøftelsen i disse to kapitlene bygges rundt følgende problemstillinger:

2. *Drøft fenomenet skjuling i lys av rettsfilosofisk teori om sivil ulydighet, med bruk av Hagtveits definisjon og de 5 betingelsene som utledes fra denne.*
3. *Vurder likheter og forskjeller mellom dagens skjulere og historier om skjuling av jøder under 2VK og skjuling av slaver i 1800-tallets USA, med utgangspunkt i skjulernes egne beretninger og historisk litteratur.*

En problemstilling er et forskningsspørsmål basert på et observert fenomen og sentralt tema, og som igjen gjerne kan deles inn i underordnede tema. Formålet er å oppnå svar og større kunnskap omkring det tema man behandler.

Problemstillinger kan ha ulik utforming (Thagaard, 2003:51), men de bør inneholde en begrunnelse for relevans og nytte ved den kunnskap som produseres.

Avhandlingens mål blir å forstå og tolke skjuling som et samfunns- og samtidfenomen. Skjulere og deres erfaringer blir det primære fokus, dernest å forstå hvordan disse handlingene passer inn i en teoretisk tradisjon, nærmere bestemt læren om sivil ulydighet. Til sist drøftes skjuling som et fenomen innenfor en tradisjon av medmenneskelighet, med likheter og forskjeller gitt av tid og rom. Skjuling har oppstått innenfor ulike politiske system og ulike kulturer.

Den største nytten ved nettopp denne avhandlingen, er kanskje at den gir kunnskap om et område som ellers er svært lite beskrevet i norsk og europeisk litteratur. Det er noen første famlende steg innenfor et relativt ukjent felt. Samtidig setter den fokus på et område som både politisk og moralsk er aktuelt, og mest trolig vil være aktuelt i lang tid fremover; nemlig migrasjonsutfordringene. Her vil det være behov for mer kunnskap og debatt for best mulig å møte utviklingen globalt og nasjonalt. For Europa er det trolig også nødvendig å ta i mot flere innvandrere i fremtiden, noe særlig demografer og økonomer har argumentert for (http://www.forskning.no/artikler/2008/mars/europa_eldes_og_doer [13.05.08])

1.2 Avgrensning og begrepsavklaring.

En nødvendig avgrensning har tvunget seg på underveis. Det er mange asylsøkere i Norge som får avslag. Mange reiser ut igjen, frivillig eller med tvang. Svært få finner en “norsk” familie som tar dem inn, og bistår dem med søknader og anker og andre nødvendigheter. De færreste gjør det. Det er et spørsmål om hvilke av skjulerne det ville være mulig å komme i kontakt med. Det er her kun snakket med nordmenn som har skjult asylsøkere uten legalt opphold.

Langt flere av de papirløse får trolig hjelp av egne ”landsmenn”, mennesker de møter her, men som har bakgrunn i samme region, land, kultur eller religion. Det er flere “innsidere” som bekrefter dette inntrykket, men som også kan fortelle at miljøene som hjelper egne landsmenn er nærmest umulig å komme i kontakt med, og det ville trolig kreve en helt annen tilnærming og tolkning dersom avhandlingen skulle innbefatte dem. De kommer i kontakt med hverandre som følge av synlighet, det er lett å gjenkjenne noen med lignende kulturelle og nasjonale kjennetegn som en selv. Men de holder seg gjerne for seg selv. I sær fremstilles det som vanskelig å etablere tillit i disse miljøene, av ulike grunner. Manglende tillit nevnes som en utfordring også av organisasjoner og hjelpeinstanser som arbeider for innvandrere. Det er vanskelig å nå frem, frykt for utsendelse og straff er stor.

Avhandlingen har derfor et strategisk utvalg, med bestemte kjennetegn. Ambisjonen ble å snakke med mennesker som er født og oppvokst i Norge, med norske aner, og som med et slikt ståsted har valgt å skjule papirløse migranter. Disse migrantene er mennesker de ikke kjenner opprinnelig, og som kommer fra helt andre kulturer. Andre grupper av skjulere ble ikke forsøkt kontaktet. Fokus forble de norske skjulerne gjennom hele studiens forløp.

Ordet asyl er avledet fra det latinske ”asylum”, og betyr egentlig fredhellig sted hvor den forfulgte ikke kan gripes. Asylretten er forankret i folkeretten, og ifølge denne har en person med flyktningestatus således rett til fristed innenfor et annet lands grenser. Men denne statusen er ingen selvfølge, den har sine

definisjoner og betingelser ⁴. Og det er saksbehandlingen hos UDI som gjerne avgjør om noen passer inn i disse definisjonene og betingelsene. Bare en liten del av de som søker asyl får slik status, derimot får noen av søkerne opphold på humanitært grunnlag. Noen får verken asyl eller opphold, men beskjed om å returnere. Noen av disse igjen, velger å gå i skjul, enten på eget initiativ eller med hjelp av andre.

Det har gjennom flere år vært mange ord som har betegnet de menneskene som går i skjul, ”de illegale”, ”de gjemte”, ”de usynlig” og ”de papirløse”. Et annet ord som dukker opp jevnlig i media er ”de ureturnerbare”, men dette er en betegnelse på en bestemt del av asylsøkerne som har fått avslag. Den gruppen diskuteres ikke spesielt i denne avhandlingen.

De sentrale organisasjonene ⁵ som arbeider med dette temaet i Europa har nå samstemmig landet på sistnevnte betegnelse. Diskusjonen har dreid seg om hvilken betydning ordbruken får for holdningene hos omverden, og hvilket stigma språk kan føre med seg for de menneskene det gjelder. Ordet papirløs er kanskje heller ikke optimalt, men det har en viss nøytralitet ved seg, mens for eksempel ordet illegal bærer med seg antydninger om noe kriminelt. Tanken er at benevnelsen skal begrense seg til å si noe om hvilken rettslig status menneskene har, uten å inneholde moralske, juridiske og økonomiske fordømmende antydninger, mennesket bak de manglende papirene skal skånes. Intensjonen støttes her, ved å benytte ordet papirløs, eller papirløse migranter.

1.3 Hva avhandlingen sier oss.

Avhandlingen begrenser seg til å forstå en definert gruppe skjulere. Og dernest å identifisere hva det er som får dem til å handle, hvordan skjulingen oppleves, hvordan man kan forstå dem i samtiden og på samme tid se hva som forbinder dem med historien. For det er ikke nytt i seg selv, dette med å holde

⁴ Mer om lov og praksis kan leses i Alf Vegard Oftestad, *Asylsøkeres rettssikkerhet*, 1999.

⁵ Se oversiktsliste bak.

noen skjult fra autoriteter, verken i Norge eller ellers i verden. I det følgende redegjøres det for hva som er spesielt med vår del av verden, hva angår fenomenet skjuling.

Det som særlig skiller skandinaviske forhold fra resten av verden i dag, er den grad av regulering vårt samfunn har. Forholdsvis lavt befolkningstall, solid økonomi og høyt teknologisk nivå gjør det mulig å kontrollere nærmest alt vi gjør. Mange aktiviteter etterlater elektroniske spor, eller kan ikke gjennomføres uten legitimasjon. På den annen side gjør dette det nærmest umulig å overleve illegalt, eller papirløst. Uten personnummer kommer man ikke langt. Man får ikke konto i banken. Man får ikke jobb, i alle fall ikke ”hvitt” arbeid. Man får ikke time hos legen. Eller hos tannlegen. Dermed oppstår et større behov for hjelp og bistand, man vil rett og slett ikke klare seg særlig godt uten andres hjelp.

Det er rapportert om stor grad av arbeidsutbytting blant papirløse, i tillegg til annen problematikk. Det er en sårbar gruppe. Kummerlige boforhold, dårligere helse, psykiske problemer og fattigdom. Dette er forhold organisasjoner som Røde Kors og Flyktningehjelpen har ytret ønske om å gjøre noe med, særlig å kunne bedre mulighetene for akutt hjelp også for papirløse ⁶. Sett med nordiske øyne er det uverdige forhold de papirløse lever under. For dem er det kanskje likevel et bedre alternativ enn hva de reiste fra. Mange er dessuten tvunget inn i en papirløs tilværelse uansett hvor i verden de velger å oppholde seg, det er ikke noe land de kan reise til som fullverdig borger, og andre deler av verden kan være verre å leve i enn her.

1.3.1 Kriminologisk relevans.

Kriminologiens hovedanliggende kan sies å være tydeliggjøring av kriminalitet som en ikke-naturgitt kategori, men heller som handlinger som kan tolkes ganske forskjellig. Denne avhandlingens tema inneholder i så måte

⁶ Gjennom å sette tema på dagsorden i media, og ved en større konferanse i Oslo 24.01.08.

handlinger som viser hvor vanskelig slik tolkning er. Skjulerne handler ulovlig, men i overensstemmelse med hva mange likevel vil si er ”rett og riktig”. Temaet kan knyttes til både kriminologien og jussen, og har særlig relevans til rettsfilosofisk teori om sivil ulydighet. Skjulernes handlinger preges av manglende lovlighet, men og av medmenneskelighet. Skjulerne handler mot loven, men likevel i tråd med etiske og moralske regler. Slik havner handlingen skjuling i en gråsonen mellom legalitet og legitimitet. Hvordan blir dette å anse som kriminologisk relevant?

Selve ordet kriminologi gir kanskje for snevre assosiasjoner, men norsk kriminologisk forskning har tradisjonelt hatt bred spennvidde (Høigård, 1997:28), og faget fortjener at denne bredden videreføres. Dessuten berører temaet et skille som er av stor betydning i kriminologien, skillet mellom *mala prohibita* og *mala in se*. Johansen skriver:

”Skillet mellom *mala prohibita* og *mala in se*; eller lover som forbyr handlinger som det ikke knytter seg noe stigma til og lover som forbyr handlinger som regnes som forkastelige i seg selv er kjent innen kriminologien fra fagets barndom. Dette skillet er interessant, men problematisk, da det i en del sammenheng vil herske stor uenighet om hvilke handlinger som er henholdsvis forkastelige og anbefalelsesverdige” (Johansen, 1987:2)

Johansen drøfter streikeretten og bruken av voldgift på 20-tallet. Men også når det gjelder skjuleing hersker det uenighet om handlingenes moralske høyverdighet, noen holder med dem og mener de gjør det eneste riktige. Andre mener det er forkastelig å motarbeide den praksis myndighetene legger opp til, og at dette skaper problemer for samfunnet for øvrig. Dette problematiske skillet drøftes også i kapittel 4.

Et annet sentralt felt i kriminologien er analyser av den strafferettslige kontrollen, og hvorfor noen grupper spesielt utsettes for slik kontroll. Like interessant er det å forstå hvorfor noen grupper *ikke* utsettes for den, hvorfor noen handlinger og lovbrudd prioriteres mindre av politi og rettsapparatet. Om det finnes straffebestemmelser som rammer skjulernes handlinger, kan man godt

spørre hvorfor de i så liten grad straffes. Analyser og beskrivelser av skjuling kan sees på som ny viten om handlinger mange ser på som trøblete og dels avvikende, og kan kanskje også si noe om symmetrien mellom den lovfestede rett og folks opplevelse av hva som er rett, i en konkret situasjon eller sammenheng. Det er ikke alltid samsvar mellom gjeldende rett og rettsfølelsen.

1.3.2 Hvilken type sivil ulydighet?

Sivil ulydighet rommer mange handlinger og typer aksjoner, hvori det mest åpenbare fellestrekk er selve ulydigheten. Ellers er de mest nevnte kriterier at handlingene har en viss åpenhet omkring seg, og at de er ikke-voldelige. Folk flest tenker nok først og fremst på større aksjoner fra de siste tiårene, Alta-saken, Greenpeace, dyrevernaksjoner, sultestreiker og kanskje de svartes aksjoner mot rasediskriminering på sekstitallet. Men også mindre eksponerte handlinger innbefattes av kategorien sivil ulydighet. Til eksempel militærnektere, desertører eller illegale abortklinikker. Skjuling er ikke åpenbart sivilt ulydig, men som handling kan det likevel kvalifisere.

Rettsfilosofien har gitt oss kriterier for å avgjøre hva som kan betegnes som sivil ulydighet, og disse kriteriene har sirklet omkring de fellestrekkene som ble nevnt over, hvorav overbevisning, åpenhet og ikke-vold er de mest sentrale. Statsvitenskapen har operert med atter andre kriterier, for eksempel under hvilke samfunnsforhold sivil ulydighet kan oppstå, og hvilke betingelser som gjør aksjonen legitim. For denne avhandlingen er det først og fremst de beskrivende kriteriene som benyttes, det vesentligste er å plassere skjuling som handlingsform, og å forankre fenomenet i en teoretisk tradisjon.

Johansen og Berre påpeker viktigheten av en deskriptiv definisjon, når det skal avgjøres om noe er sivil ulydighet eller ikke. Normative definisjoner, og de betingelser det medfører, vil i større grad mene noe om hvorvidt en aksjon eller handling faktisk er berettiget (1998). For denne avhandlingen er formålet å drøfte handlingsformen skjuling og dens kjennetegn, mens selve rettferdiggjøringen får det være opp til leseren å bedømme.

2. Metode.

Under beskrives de fremgangsmåtene som er benyttet, drøftet ut fra litteratur som omhandler kvalitativ metode. I tillegg drøftes noen av de etiske dilemma som berører avhandlingens innhold og fremgangsmåte.

2.1 Den spede start.

Her følger en redegjørelse for hvordan det metodisk startet, og hvordan informantene ble rekruttert.

Ideen til denne avhandlingen kom som nevnt fra en avisartikkel, som igjen ble brukt som utgangspunkt. Artikkelen inneholdt et antall navn, og samtlige av disse ble kontaktet pr brev med forespørsel om å stille som informanter, eller å videreformidle henvendelsen til andre som potensielt kunne stille opp. Kun to av dem besvarte henvendelsen positivt, de andre mottok purring pr telefon. Ingen som ble purret ønsket å stille opp selv, men formidlet henvendelsen videre og sørget på den måten for at to andre stilte opp. De to som først stilte seg positive til intervju formidlet også henvendelsen videre eller gav meg nye navn å henvende meg til. Det samme ble nye informanter oppfordret til. Til slutt hadde jeg syv informanter.

På fagspråket refereres dette ofte som snøballmetoden, og med så lite å gå på, var det den eneste veien å gå for å komme i kontakt med informanter. Alt i alt ble syv personer intervjuet ansikt til ansikt, i tillegg til ett intervju pr telefon. Telefonintervjuet er ikke gjengitt i avhandlingen, men informasjonen jeg fikk har vært nyttig likevel. Med ett unntak godtok alle bruk av lydopptager, hvilket sikret større reliabilitet i analysearbeidet. Intervjuene ble senere transkribert før analysearbeidet startet.

2.2 Om informantene.

Hvem er informantene? Hva kan sies om dem på generelt grunnlag? Informantene er bosatt i ulike deler av landet. Det virket naturlig og nødvendig å strekke seg langt for å få snakket med dem, og da ved å oppsøke dem personlig. Bare slik kunne den tillit møtes, som informantene viste ved å invitere meg inn i sine hjem eller til sitt arbeidssted. I tillegg får samtalen en større gli når man møtes personlig. Generelt kan man si at informantene var en nokså homogen gruppe, med tilsvarende lik oppvekst og bakgrunn. I kapittel tre presenteres flere av de kjennetegn og likhetstrekk informantene har.

Intervjuene har strukket seg fra litt under en time til over to timer. De er av halvstrukturert form, og har alle startet med samme spørsmål ”hvordan begynte dette med skjuling for deg?”. Derfra har informantene i stor grad styrt beretningen selv, med enkelte oppfølgende spørsmål underveis. Mine informanter har for det meste vært interessert i å fortelle. Samtalene har hatt god ”glid”, og min rolle har vært i stor grad tilbaketrukket. To av intervjuene er under en time fordi vedkommende var på arbeid, og hadde tilmålt tid å bruke i øyeblikket. De andre har tatt lengre tid, fordi det har vært ønskelig med grundige samtaler, og når situasjonen har tillatt det har samtalene vart lenge.

2.2.1 *Representativt?*

Men med det spesielle utvalg som her benyttes, er det selvfølgelig på sin plass å reflektere over hvorvidt de funn man gjør faktisk representerer et generelt mønster (Thagaard, 2003:56). Dette er både fordi antallet er lite, men også fordi det er en nokså homogen gruppe som er intervjuet. Slik refleksjon er uansett viktig i kvalitative studier. Her er det refleksjonen som er viktig i seg selv, det finnes ingen entydige svar en kan lene seg på.

Snevrest sett sier avhandlingen kun noe om det som skjer i møtet mellom nettopp disse nordmenn og asylsøkere, og de begrunnelsene som de gir for sine

handling. Metodisk er det umulig å si noe om hvorvidt det utvalget jeg har er representativt for alle skjulere. For mennesker med annen kulturell bakgrunn kan begrunnelsene, gjennomføringen og erfaringen være ganske annerledes. Også mennesker som ellers passer inn i denne gruppens kjennetegn kan oppleve å ha andre erfaringer og begrunnelser, det finnes det ingen garanti for. Avhandlingen bør først og fremst sees som en indikasjon på hva som er gjeldende blant norske skjulere, og som et bidrag til forståelsen av skjuling slik det foregår i dagens Norge.

2.3 Spesielle utfordringer.

Denne avhandlingen har hatt særegne metodiske utfordringer, som det i det følgende redegjøres for. Det er naturlig å starte med den kanskje største utfordringen, nemlig mangelen på skriftlige kilder og materiale som kan belyse temaet. Ofte er nok utfordringen nettopp det motsatte, at man må navigere seg gjennom et hav av litteratur for å finne det mest relevante.

Søket etter litteratur og kilder har vært tidkrevende. Her har det vært mange blindgater og bomturer, gjennom bøker som man hadde håpet at ville si noe om skjulerne eller de skjulte, men likevel ikke viste seg relevante. Det aller meste av litteratur er derfor av mer sekundær relevans, og sier noe som har betydning for tolkningen eller forståelsen av tema. Kun to bidrag på litteraturlista berører direkte mitt tema, *Den nødvendige ulydigheten* (1998), som delvis omhandler skjuling, og et kapittel i en svensk SOU kalt *Olydiga medborgare?* (1999). I tillegg kommer de avisartikler og mediedebatter som har dreid seg om skjuling og de papirløse.

For kapitlene om historiske paralleller har det også vært lite litteratur som stemmer overens med min tilnærming til tema. Disse er dessuten ofte skrevet lang tid etter de aktuelle hendelsene, og mange er helt klart uvitenskapelige i sin utforming. Med så lite å ta av, blir internettkilder et nødvendig supplement. Disse er noe mer upålitelige, og kanskje noe man kunne foretrekke å unngå. Likevel har de spilt en nødvendig rolle for denne avhandlingen.

Det krever forbausende mye tid å *ikke* finne litteratur, man blir nødt til å pløye seg gjennom mengder av litteratur som til sist kanskje viser seg unyttig. På samme tid har det i perioder vært nokså frustrerende, for ikke å si avledende. Det er lett å bli ledet bort fra tema og problemstilling når så mye dokumentasjon er perifert og bare delvis relevant. Noen sa engang at akademisk arbeid er som å gå til Sydpolen på klister, og det kan godt føles slik i blant.

2.4 Å finne informanter: media som inngangsport.

Det er ikke lett å finne frem til informanter, når disse i utgangspunktet ønsker å forbli skjult. Den beste måten synes å være gjennom de få som har stått frem og, om de ikke har innrømmet skjuling, i det minste uttalt seg om temaet i media. Det er likevel ikke sikkert at de er villige til å stille opp, men sjansen er der.

Som tidligere nevnt, flere hadde uttalt seg i media på generelt grunnlag, og gav beskjed om at de dermed ikke var i min målgruppe. De hadde kanskje, eller hadde hatt, en yrkesposisjon eller et frivillig engasjement som hadde medført kunnskap om temaet, og derfor ville de gjerne bidra i debatten. Andre svarte aldri på min henvendelse, først sendt pr post, og senere som påminnelse pr telefon. I noen tilfeller var det ikke mulig å fatt i vedkommende, og heller ikke riktig å legge igjen beskjed, det ville satt konfidensialiteten på spill. Metoden med å ty til navn fra media resulterte direkte kun i to informanter, men gjennom disse to kom det flere til. Hva som er avgjørende for å stille opp kan nok variere, men måten man kontaktes på er trolig av betydning. Kanskje ligger det mer tillit i å være videreformidlet av noen man kjenner fra før, fremfor medieoppslag.

De to informantene sendte henvendelsen videre til andre de kjente, i håp om å trekke nye informanter til. Dette resulterte i to informanter til, og en av disse igjen gav meg senere nok et navn. I tillegg kom to informanter til via andre kilder, slik at det totale antallet informanter kom til syv. Ytterligere var det en lengre samtale med en av dem som først ikke ønsket å stille opp, men som likevel gav sin historie over telefon. På denne måten gikk muligheten for å komme med

oppfølgingsspørsmål tapt, samtalen mangler en del av de elementene som jeg ellers var nøye på å få med i intervjuene. Informasjon fra denne telefonsamtalen er likevel brukt i avhandlingen, men nytten har vært begrenset.

Et problem med denne metoden er at utvalget ofte blir bestående av folk som er fortrolig med forskning, det viser seg for eksempel at personer med høy utdanning er mer villig til å stille opp enn andre (Thagaard, 2003:54). Det innebærer refleksjoner og bevissthet omkring hvilke skjevheter dette kan innebære for empirien. Om utvalgets høye nivå av utdanning skyldes at først og fremst folk med utdanning stiller opp, eller om det er samsvarende med hva som er vanlig blant skjulere. Noe entydig svar på det kan man ikke få, men det er en viktig faktor å være bevisst på.

En av informantene, med lang erfaringsmessig fartstid, har uttalelser som kan tyde på at tendensen med høy utdanning likevel er i overensstemmelse med skjulermiljøets kjennetegn. "Tore" sier:

"Og i de sakene jeg kjenner til i dag, er det slik at de som skjuler er veldig resurssterke... og det er ganske gjennom, vi snakker ikke om idealistene på løkka men like gjerne om han oppe i Holmenkollåsen som har stemt Høyre i mange år, og som er mektig forbanna på grunn av det som skjer med den enkelte familien eller personen..." ("Tore")

Det kan synes som om nettopp høy utdanning og sikker samfunnsposisjon, er av betydning for mennesker når de velger å skjule noen. I alle fall sett utenifra. Noen av informantene har sågar uttalt seg på måter som tyder på at dette har vært av betydning for dem personlig, det gjør at de stiller sterkere i forhold til den risiko de tar, i tillegg til den trygghet det gir materielt underveis i skjulingsperioden. Derimot er det ingen mulighet for meg å verifisere dette inntrykket.

2.4.1 Etablering av tillit.

Det skulle vise seg krevende å opparbeide tillit til enkelte av informantene.

Mens de fleste var åpne ganske tidlig i kontaktfasen, var andre litt tilbakeholdne, eller rett og slett skeptiske. En ville helst ikke snakke i det hele tatt, årsaken viste seg å være at vedkommende hadde misforstått min hensikt med oppgaven. Dette ble raskt oppklart da vi møttes. Etter litt prat kom det også frem at vi hadde felles kjente, slik løsnet praten betraktelig. Dette tilfellet satt til side, jeg har blitt møtt med stor åpenhet og tillit av informantene, og i de fleste samtalene med andre.

Det var åpenbart at samtlige hadde en oppfatning av det de drev med som illegalt, og ikke ønsket å komme i søkelyset. De fleste var derfor opptatt av anonymiseringen, og hvordan denne skulle ivaretas. De som uttrykte størst frykt var imidlertid dem som for øyeblikket hadde noen i skjul. Dette var i all hovedsak en frykt på vegne av de skjulte, og ikke så mye en frykt for selv å bli straffet. I slike tilfeller ble det nødvendig for meg å samtale om hvilke grep som skulle sikre konfidensialiteten, for å opparbeide tillit.

Det har vært viktig her å ivareta prinsippet om konfidensialitet (Thagaard, 2003:24). Alle informantene er gitt pseudonym, som er valgt blant de mest vanlige norske navn det siste århundret. Disse er "Anne", "Arne", "Einar", "Knut", "Ola", "Tore" og "Sverre". Det skal heller ikke være mulig å gjette seg fram til bosted i avhandlingen, informantene er som tidligere nevnt fra flere ulike fylker. I tillegg har hensynet til tredje part, de papirløse i skjul, vært viktig. De er alle gitt benevnelsen NN når de omtales her, men i noen tilfeller som han/hun om det falt mer naturlig.

2.4.2 Betydningen av nærhet.

Når man får en informants samtykke, og skal føre en lengre samtale med vedkommende, er det viktig å oppnå en tilfredsstillende grad av nærhet. Det ansees av mange som avstandsskapende å samtale på telefon, og det ble derfor et mål å snakke med samtlige ansikt til ansikt, i det minste første gang. Så kunne eventuelle oppfølgingsspørsmål komme over telefon, når en fortrolighet allerede var oppnådd. Dette innebar en logistisk utfordring, for informantene bodde på vidt forskjellige steder i landet. Eneste løsning ble å ta bilen fatt, og reise rundt.

Samtlige er intervjuet i sitt hjem eller ved arbeidssted, med ett unntak, en av informantene var i Oslo i annet ærend, og vi benyttet anledningen til intervju. Mange hundre mil er tilbakelagt i denne intervjuperioden, og min datter har vært på samtlige reiser. Dermed sier det seg selv at hvert intervju i denne oppgaven har vært mer omfattende enn intervjutiden isolert sett tilsier.

Etter de åtte informantene gav sitt samtykke, har det ikke kommet flere informanter til, selv om ganske mange har mottatt henvendelse. Det var etter hvert mer nyttig å gå videre i arbeidet. Dersom flere skulle komme til i løpet av prosessens siste halvdel, ville det være enkelt å rydde plass til flere intervju.

2.5 Om litteraturjakten.

Denne avhandlingens kanskje største utfordring har vært søket etter relevant litteratur. Det er ingen etablerte teorier eller fag som direkte behandler skjuling, og lite er ellers skrevet om fenomenet. Utfordringen ble å finne søkeord som er dekkende, og som gav relevant resultat.

Ordet *skjuling* beskriver også en prosess innenfor IT, her fantes store mengder av litteratur som måtte sorteres ut. Derfra ble det søkt med andre tilsvarende ord, for eksempel *gjømmning* i Sverige, samt andre variasjoner på ordet, for eksempel *i skjul*. Videre over på ord som indirekte berører temaet, som *asyl*, *kirkeasyl*, *innvandring*, *papirløse*, *sivil ulydighet*, *utlendingeloven*.

I Google eller andre søkemotorer er mye av det som kommer opp i et søk likevel urelevant. Men enkelte avisartikler og nettsider fra ulike organisasjoner var interessante nok. I Bibsys er det ofte nokså mange bøker og kapitler som kommer fram, særlig på de mer indirekte ordene, det var likevel svært få som faktisk belyste tema og fikk betydning for studien.

2.6 Halvstrukturerte intervjuer.

Formålet med intervju er å frembringe informasjon om andre menneskers erfaringer og deres vurderinger av disse. Den informasjonen man får frem i et intervju er preget av å være gjenfortellinger av hendelser, som igjen er farget av informantens forståelse av opplevelsene. Det er ulike perspektiver på hva slik informasjon faktisk sier noe om (Thagaard, 2003:83), noen mener at gjenfortellingene gjenspeiler den faktiske opplevelsen, andre mener at informantenes beskrivelser i for stor grad påvirkes av intervjusituasjonen. De faktorer som skaper en usikkerhet ved intervjudata er forsøkt vurdert underveis i analyseprosessen.

Intervjuer kan utformes ulikt, med større eller mindre grad av struktur. Intervjuene i denne avhandlingen er kommet til etter det som kan karakteriseres som en delvis strukturert tilnærming (Thagaard, 2003:85), eller halvstrukturerte intervju. Kvalitative intervju krever ofte at metodologiske beslutninger tas underveis, og et høyt ferdighetsnivå hos intervjueren anbefales av Kvale (2001:27). Erfaring i slik metode kan man dog ikke uten videre skaffe seg, men det ble lagt vekt på å lese så mye som mulig før intervjuene startet.

Det ble i startfasen laget en intervjuguide som begynte med spørsmålet ”Kan du fortelle meg hvordan du ble involvert i skjuling?”. Deretter var det en mengde spørsmål, som alle søkte svar på de ulike sidene ved skjuling som skulle belyses. Disse spørsmålene dreide omkring hvordan det praktiske ble ordnet, om andre hjalp til underveis, om hva slags oppveks og bakgrunn skjulerne har, og om relasjonen til de som ble skjult er i dag. I samtlige intervju var det kun nødvendig å spørre et fåtall av dem, informantenes egne beretninger besvarte det meste, de andre spørsmålene ble bare haket ut underveis. Dette gjorde meg også sikker på at mine spørsmål gikk til kjernen av tema. Informantene fortalte i eget tempo og etter egen regi, og min rolle var helst tilbaketrukket. Mine informanter gav frivillig fra seg mye informasjon, de fleste helt fra starten av, og kun i et tilfelle møtte jeg tydelig skepsis fra informant. Det ble da nødvendig å etablere en felles plattform før samtalen kunne dreies inn på tema. De andre informantene mente de var godt

nok informert om opplegget i forkant, og uttrykte tillit til min håndtering av data.

2.7 Å forkaste litteratur.

Ettersom tema er så lite behandlet i vitenskap og litteraturen for øvrig, har en stor del av arbeidet dreid seg om å bestemme rammen for avhandlingen. Særlig merkbart blir det at man må forkaste og avvise så mange muligheter. ”Kill your Darlings” sier noen om denne delen av forskning, og det er ingen tvil om at det er en smertefull prosess. Her er det fokusert på perspektivet sivil ulydighet, historiske paralleller og den personlige beretningen informantene gir. Flere retninger utforskes ikke eksplisitt. Men følgende kunne gis mer oppmerksomhet.

Eksempel er aktør/strukturperspektivet, som vanskelig lar seg forankre i det empiriske materialet jeg har, og som i tillegg er en tung og vanskelig debatt som ikke nødvendigvis er fruktbar på masternivå. Likevel ville det vært en interessant sti å gå inn på. For på hvilken måte kan man tenke seg at skjulernes bakgrunn og nåværende situasjon er medvirkende i graden av aktørfrihet kontra strukturbestemthet? Slike store spørsmål har fått ligge.

Et annet eksempel er perspektivet motmakt, som har menger med teori og litteratur, og som potensielt kunne si mye om skjulernes handlinger. De representerer en form for motmakt til systemet. Å handle resolutt når en plutselig får anledning, kan være en slags motmakt til avmakt, i et felt hvor hver enkelt av oss ikke opplever å ha særlig innflytelse. Likevel har også det perspektivet måttet vike.

Man får ta sine avgjørelser og leve med dem, og stå for dem etterpå. De er ikke alltid lette å ta, og kanskje er de heller ikke kloke valg, men de må tas.

3. Skjulerne: deres historier og erindringer.

Vi skal se litt på hva skjulerne selv hadde å fortelle, men også litt om hvilken kontekst de forteller ut fra. De siste tiårs asylhistorie er kjent for alle informantene, og er av betydning for hvordan de forstår sine egne handlinger. Særlig betydningsfull er den delen av historien som klart kan forbindes med skjuling, nemlig bruken av kirkeasyl i Norge. Den skisseres i grove trekk under.

3.1 Den nære historien.

Skjuling, slik det foregår i dag, startet trolig rundt tiårsskiftet 1980-90årene. Det er ikke mye som tyder på at det foregikk skjuling her før åttitallet, de tilfeller som da oppsto var trolig sjeldne og ulike de som her beskrives.

For å forstå hva som var utløsende det nevnte tiårsskiftet må man gå inn på sider ved asylpraksis og innvandringssituasjonen på denne tiden. Flere faktorer kan trekkes frem, men en bestemt situasjon nevnes av flere skjulere. Det dreier seg om kommunismens oppløsning, og en del av de konflikter som oppsto i kjølvannet av dette. I sær nevnes krigen i det tidligere Jugoslavia, og måten dette ble håndtert av det europeiske storsamfunnet.

Da kosovoalbanere flyktet fra etnisk forfølgelse på tidlig 90-tallet fikk de først ingen støtte fra norsk politisk hold, heller ikke fra våre naboland, de ble ikke trodd. Det ble hevdet at de ikke trengte beskyttelse, at det var trygt å reise hjem. Men stadig flere kom til de nordiske landene som følge av konflikten i det tidligere Jugoslavia. Og de ble tatt imot av kirker og privatpersoner, og flere små nettverk av skjulere oppsto i nettopp denne fasen (SOU, 1999:101,s.8). Dette bekrefter også flere informanter og organisasjoner ⁷. Situasjonen ble raskt verre, strømmen av flyktninger var stor, især fra det tidligere Jugoslavia. I 1993 var det i Norge mer enn 700 asylanter som levde i skjul i kirker landet over, og både kirkerådet og

myndighetene ville etter hvert ha slutt på fenomenet, og de inngikk i samarbeid om å finne løsninger på det som hadde vokst seg til et problem

(<http://org.ntnu.no/ud/dusker/html/9616/kirkeasyl.html> [13.05.08]).

Situasjonen fremtvang, eller skal man si forhandlingene mellom Kirken og myndighetene frembrakte, et amnesti for alle kosovoalbanere som var i kirkeasyl før november året 1993. Fellesuttalelsen fra Kirken og Justisdepartementet av 19. november 1993 ⁸ innebar at de som forlot kirkeasylet innen 1. desember samme år, ville få en fornyet vurdering av sine saker. Ingen ble gitt løfte om fortsatt opphold i Norge, det var kun et løfte om å få søknadene behandlet på nytt, og da i lys av ny kunnskap om situasjonen i Jugoslavia. Den politiske vurderingen av konflikten i Jugoslavia var i endring. Amnesti ble tiltaket som skulle løse kirkeasylproblemet en gang for alle.

3.1.1 Den politiske diskusjonen på nittitallet.

Justisminister Grete Faremo erklærte i en tale tidlig påfølgende år at fenomenet kalt kirkeasyl var ”avviklet” (<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article601165.ece> [13.05.08]). Mon tro det. Amnestiet reduserte antallet som satt i skjul drastisk før utgangen av 1993, og tre år etter, i 1996, satt så lite som 73 personer i kirkeasyl i Norge (<http://www.vorhaug.net/politikk/ist/is/saa/1996/13/barmhjert.html>). Tallet har vært svakt synkende også siden dette, men avviklet har kirkeasyl aldri vært.

Også i 1994, året etter ”avviklingen”, ble situasjonen med kirkeasylantene tatt opp til debatt i Stortingets spørretime (<http://www.stortinget.no/spti/1993/dw-o1994041316-018.html> [13.05.08]). Gudmund Hernes uttalte da som følger:

”Kirkeasyl fungerer som en ordning for å fremtvinge en favoriserende

⁷ Se oversikt etter litteraturlista.

⁸ Referert til i: (<http://www.stortinget.no/spti/1993/dw-o1994041316-018.html> [13.05.08])

behandling og vurdering av bestemte personer for at de skal tilstås rettigheter som andre asylsøkere i samme gruppe ikke får. Dette er en fremgangsmåte som ikke kan aksepteres i et demokratisk samfunn som vårt.” (ibid).

Dette høres både ulovlig og uheldig ut. Ord som ”å fremtvinge” og ”fremgangsmåte” gir ikke positive assosiasjoner. At det hevdes at kirkeasyl virker favoriserende overfor enkeltmennesker er heller ikke positivt. Selv om Hernes her opptrådte nokså diplomatisk, er det tydelig at han ikke tok asylantenes side i sitt svar til opposisjonen. Duplikken fra Øystein Hedstrøm var mer utvetydig:

”Asylsøkerne tar seg til rette uten å respektere norsk lov og lager i praksis sine egne lover for et opphold på andres bekostning, som bejubles av deler av presteskapet. Og det er ingen god løsning. Mange mener Regjeringen ikke må utsette nødvendige avgjørelser og heller be politiet om å gå inn og rydde opp, som siste utvei.” (ibid).

Det var klart fra politisk hold at de ikke ønsket kirkens medmenneskelige handlinger, og at asylsøkerne var verken velkomne eller aksepterte. Kirken var et uønsket fristed. Men ingen direktiv kunne gis for å overstyre valg tatt i de enkelte menigheter. Tradisjonelt har kirken hatt stor autonomi i disposisjonen av egen eiendom. Nå var det ikke slik at kirkene tok imot alle som kom til dem. Det er nemlig opp til hver enkel menighet å beslutte om noen skal få skjul og hjelp hos dem, det er ikke gitt at en kirke vil huse noen som er på flukt. Det hele er, som ”Sverre” påpeker, en nokså bisarr situasjon. ”Skal vi hjelpe, eller ikke?” Det har altså ikke vært sann at enigheten har rådet innenfor kirken, Menighetsrådene stilte seg ofte kritiske til bruken av kirkene som fristed. Flere representanter fra kirken påpeker likevel at hellige steder tradisjonelt sett alltid har hatt funksjon som fristed. Være seg kirke, moske eller tempel. Motsetningene var altså tilstede både innenfor kirken og i samfunnet ellers, og det er vanskelig å vite hvordan de ulike synspunktene var fordelt politisk, religiøst eller geografisk. Da ville man bevege seg over i påstander, hvorpå redegjørelser for belegg ville kreve mye plass. Det får holde å konstantere at uenigheten var høyst reell og levende på denne tiden.

Debatten har ikke kommet særlig videre siden den gang, selv om asylsøker- gruppen endrer kjennetegn, hvilke land og hvilken situasjon de kommer fra skifter litt fra år til år. Stadig er debatten som en pendel som kan oppsummeres i ytterpunktene ”La dem komme - la dem bli!” (<http://www.intsos.no/?id=2840> [13.05.08]), og Bjarne Håkon Hansens ”Retur, retur, retur!” (<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article2130571.ece> [13.05.08]). Mellom disse ytterpunktene er det mange nyanser og argumenter.

3.1.2 Situasjonen i dag.

Enkelte kirkeasylsaker verserer fremdeles i media, se for eksempel saken om Shahla Valadis og hennes syv år lange kamp for oppholdstillatelse (<http://www.smaalenene.no/nyheter/article3310478.ece> / <http://www.vl.no/samfunn/article3310767.ece>). Fenomenet kirkeasyl må likevel i dag sies å være lite brukt, de sakene vi nå ser er det langt i mellom. Særlig sett i forhold til situasjonen i 1993. Behovet for skjuling er likevel ikke borte, men ser i dag ut til å i større grad være i privat regi. I alle fall virker det som om det oftere er andre enn kirken som fronter slike enkeltsaker i media. Enkeltpersoner og privatfamilier har kanskje overtatt den praksis kirken representerte på tidlig nittitallet. Slike oppslag om privat engasjement har det vært langt flere av de siste årene.

Et flertall mennesker, uvisst hvor mange, har siden amnestiet bistått asylanter med tilholdssted, mat og andre utgifter. Noen i kortere perioder, andre i flere år. Fenomenet skjuling har vært økende i omfang, det er slik informanter og organisasjoner oppfatter situasjonen. Skjulerne har overtatt mye av den funksjon som kirken tidligere fylte. Og med utsikter til stadig økende migrasjon, i alle fall press fra andre deler av verden, vil det trolig være et behov for skjulere også i tiden fremover.

3.1.3 Kort om norsk skjuling.

Den norske private skjulingen kan deles i tre kategorier, slik som informantene og de berørte organisasjoner skisserer det for meg. Dette ble nevnt også innledningsvis. Disse gruppene er ulike først og fremst som følge av måten de lever her på, ikke som følge av hvilke historier de hadde før de kom hit, eller årsakene til at de kom.

Den største gruppen av illegale skjules trolig av andre fra samme nasjon, region, eller religion. Disse er det vanskelig å få oversikt over, de er ofte mer skeptiske til myndigheter og andre autoritetspersoner, og har liten tilknytning til nordmenn ellers. Her er det mest trolig svart økonomi inne i bildet for at opphold og liv skal være mulig, og det mest fundamentale blir kanskje alt skjulerne i denne gruppen gir, som et tak over hodet og kanskje litt tilhørighet. Juridisk bistand blir ofte fraværende. I denne gruppen gjelder det også å klare seg best mulig uten tilgang på eksempelvis helsetjeneste, og det er kjent at medisiner gjerne skaffes fra kjente her i Norge eller utenlands. Svært ofte oppstår da feilmedisinering, med mer eller mindre uheldig utfall. Mange tør ikke reise kollektivt, selv ikke med billett. Frykten for å bli avslørt blir altoppslukende og overskyggende, den styrer alle sider ved livet. Det er lite etablert kunnskap å finne på dette feltet, kunnskapen finnes kun hos menneskene som på en eller annen måte er involvert, der er mye av dette til gjengjeld vanlig å vite. Det er på mange måter en taus kunnskap.

En annen gruppe påstås også å finnes, denne gruppen vet man minst om. Deres kjennetegn oppgis å være at de er menn, av mørkere hudfarge, ofte muslimsk bakgrunn i alderen 20- til 40 år. Disse er det kanskje vanskeligst å opparbeide medfølelse for, på et eller annet vis skilles de ut fra de prosessene som fører til hjelp for andre. Disse mennene utgjør en gruppe som tvinges å ta vare på seg selv først, dernest hverandre, ofte med svært få midler, og som i hovedsak bor utendørs. Blant disse oppstår ofte også rusmisbruk. Her er hjelpen minst og utfallet mest usikkert. Noen små muligheter finnes blant lavterskeltilbudene, men frykten for å bli avslørt er også svært stor. Skulle det oppstå behov for akutt hjelp, er det for eksempel nok at sosialarbeideren tar opp telefonen (kanskje for å samordne en

løsning med en frivillig organisasjon), så stikker den papirløse sin vei, i den tro at politiet blir kontaktet. Den frykt som preger alle tre kategorier skjulte, er kanskje størst her. Slik gjennomgående mistanke beror nok ofte også på erfaringer fra hjemlandet, ikke bare på den juridiske ikke- statusen. I tillegg kommer utfordringer som følge av språklige barrierer.

Den siste gruppen skjules av nordmenn, disse er som regel kommet i kontakt med nordmennene på ulikt vis, og har ofte historier som er sterke nok til at noen forbarmer seg over dem. Det er ikke dermed sagt at disse menneskenes historier er sterkere enn andre papirløses. De omstendigheter som har gitt dem kontakt med nordmenn er gjerne tilfeldige, og ikke en følge av mer legitime krav om beskyttelse. Følgende kan berettes om de menneskene mine informanter har skjult. De kommer fra ulike deler av verden, med ulik kulturell og religiøs bakgrunn, og samtlige har søkt asyl, men fått avslag. De er altså ikke kommet hit ulovlig, med den intensjon å oppholde seg her ulovlig. De har søkt asyl uten å bli tildelt det. Det er i denne fasen beslutningen om å gå i skjul gjerne fattes. Mange omtaler det som eneste mulighet, og ikke et valg. Retur fremstår for dem som det verst tenkelige, selv når UDI bruker ord som ”trygg retur”. En tilværelse som papirløs, underlagt andres hjelp, blir det bedre alternativet. Og det er mennesker fra denne gruppen som får hjelp fra nordmenn, og som delvis havner i fokus i denne avhandlingen.

Forhåpentligvis vil det komme mer forskning i fremtiden, som i mer utfyllende grad tar for seg alle gruppene som er involvert i de nye migrasjonsutfordringene. Dette er et felt som inneholder flere spørsmål enn svar, men uten tvil et viktig felt i morgendagens politiske hverdag og moraldebatt.

3.1.4 Spørsmål om omfang.

Hvor mange mennesker er skjult i Norge? Det spørsmålet stilles stadig fra ulike hold. I 1993, før amnestiet, bodde altså litt over 700 mennesker i kirkeasyl, fordelt på drøyt 100 kirker. Ytterligere 1.491 satt i statlige mottak med avslag på

søknad, mens 784 ventet på å få sin søknad behandlet av myndighetene (<http://www.stortinget.no/spti/1994/dw-o1995011105-014.html> [13.05.08]).

Et høyt antall generelt sett for Norge, men og spesielt sett for hver kirke. Dette innebar et ansvar for i gjennomsnitt 70 mennesker ved hver menighet. Mye frivillig innsats gikk med på å ivareta disse asylantenes behov. Også på det tidspunktet er det trolig at det foregikk noe privat skjuling, dels blir det påstått i ulike artikler, dels er det lite trolig at de to kategoriene har utelukket hverandre på noe tidspunkt, men det er ingen reelle tall på dette.

På bakgrunn av situasjonen i Jugoslavia i 1993, var dette ett topp- år immigrasjonsmessig sett (Bjærtnes/SSB, 2000.), tallet på kirkeasylanter dette året kan dermed ikke brukes som et normaltall for å gjette et årlig behov for skjul. Men antallet asylsøkere har igjen vært kraftig stigende i den siste halvdel av 2007 (<http://www.udi.no/templates/Statistikk.aspx?id=9155> [13.05.08]), og antallet er antatt å stige ytterligere i tiden fremover (<http://www.haldendagblad.no/innenriks/article3408567.ece> [13.05.08]). Uansett hvordan man angriper spørsmålet metodisk, vil det være umulig å sette et godt estimat på hvor mange mennesker som til enhver tid befinner seg i skjul i Norge. SEIF antar at det finnes et sted mellom 5000 og 10000 papirløse i Norge i dag, men dette er ikke sikre tall, det er kun en kvalifisert gjetning (<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2119151.ece> [13.05.08]). Omkring tall og prognoser er altså mye uklart, vi vet ikke og kan ikke vite nøyaktig. Det er like greit å la spørsmålet ligge der.

Det man vet, er at et så gjennomregulert samfunn som vårt, krever mye av de som skjuler og de som skjules. Om man ser på for eksempel Tyskland og Spania, som huser langt flere papirløse enn Norge, har det svarte markedet der skapt bo- og arbeidsforhold utover det som er mulig i Skandinavia. Ifølge PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) er denne høye graden av regulering spesielt for Skandinavia, og det setter denne delen av verden i en særstilling.

I mange andre deler av verden kan man leve nokså frie liv så lenge man unngår lovens hånd og myndigheters registrering, kjent eksempel er i så måte USA, hvor papirløse stadig er et hett tema. I Spania finnes det i hver kommune en

mulighet for illegale å registrere seg for korte perioder, sånn at helserettighetene ivaretas⁹. Man er da kun delvis papirløs, i motsetning til Skandinavia. Men umulig å leve papirløst er det ikke, heller ikke her i Norge, og for noen er det et alternativ å foretrekke. Dette vet vi, nettopp fordi de er her, og det stiller krav til myndighetenes måte å håndtere papirløse på. Men stort lenger enn dette går ikke enigheten, verken i Norge eller resten av verden. Debatten pendler mellom ”retur” og ”la bli”.

3.2 Organiseringen av skjulerne.

Som tidligere nevnt, omtalte avisartikkelen skjulerne som et nettverk. Det antyder en viss organisering av virksomheten, og av aktørene som er involvert. Her er det forskjeller mellom de nordiske landene, i det følgende beskrives noen av disse, så vel som hvordan det forholder seg kun i Norge.

I Sverige finnes det åpne nettverk, som ”Rosengrenska” og ”Fristadsrörelsen”(www.rosengrenska.org / www.fritanke.no), som skjuler mennesker, men som også bidrar på mange andre vis. I tillegg har Läkare Utan Gränser fått politisk medhold i å drive en helseklinikk i Stockholm som primært retter seg mot de papirløse, og som dekker basale medisinske behov (<http://www.lakareutangranser.se/nyheter/2008/Mars/Lakare-Utan-Granser-deltar-i-Ratt-till-vard--initiativet/> [13.05.08]). I Danmark er situasjonen ganske lik den svenske, med organisasjoner som ”Flyktninger under jorden” med om lag 200 faste støttespillere (iflg. organisasjonsleder Helle Bliddal). Alle disse organisasjonene jobber også juridisk og politisk, både i enkeltsaker og generelt. Det nærmeste vi kom en slik organisering i Norge er et nettverk som kalte seg Regnbuen, men dette er ikke lenger virksomt (http://www.tidsskriftet.no/?seks_id=568592 [13.05.08]). Dermed er det politiske arbeidet i stor grad opp til de ideelle organisasjonene, som i hovedsak er

⁹ Ifølge dokumentar på NRK1 27.05.07, *Det Annet Europa*

Flyktningehjelpen, Røde Kors og SEIF, organisasjoner som alle har vært med på å sette de papirløses situasjon på dagsorden det siste året

(http://www.rodekors.no/Distrikt_hjemmesider/Oslo/Aktuelt_og_nyheter/De_usynlige_en_konferanse_om_papirlose_migranter/Konferansen/ [13.05.08]).

Disse organisasjonene er alle avhengige av en politisk konsensus omkring hvilke tiltak man skal tillate, hvilken hjelp man skal kunne gi, og hvilke prinsipper man skal jobbe ut ifra. Arbeid med å gi medisinsk, psykologisk og materiell hjelp til den ukjent store gruppen av papirløse blir i mellomtiden overlatt til tilfeldighetene. Skjulere blir i denne sammenhengen stedfortredere for den formelt organiserte hjelpeinstans vi ikke har. Fra politisk hold er det ikke støtte til en formalisering av hjelpen, fordi slikt vil "sette returarbeidet flere år tilbake" sier arbeids- og inkluderingsminister Hansen

(<http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/11/27/519360.html> [13.05.08]).

Denne debatten vil gå sin gang, men med slike oppslag det blir tydelig for mange skjulere at deres handlinger ikke alltid har støtte. På tross av støtte fra venner og nærmiljø, er argumentene mot skjuling mange.

3.2.1 Argumentene mot, og konsekvensene av skjuling.

Argumentene mot skjuling, og delvis også mot kirkeasyl, kretser gjerne omkring hva man mener konsekvensene vil være av å la noen bli i Norge, eller av å sende dem tilbake til sånn og sånn land. Grovt kan man dele inn i to grupper, de som taler på skjulernes side, og de som er i mot. Nyansene er selvfølgelig flere, men det er kontrastene i debatten som er interessante her. Skjulernes argumenter kommer frem i gjennom det empiriske materialet, derfor skal motstandernes argumenter forsøkes redegjøres for ved siden av.

Motargumentene har kommet frem gjennom ulike medier, særlig i ulike dokumentarer og debattprogrammer på TV ¹⁰. Mange argumenter, både for eller i

¹⁰ Eksempelvis: Dokumentar NRK1 23.05.07 *Det Annet Europa*, og NRK1 04.12.07 *Standpunkt*.

mot, tar utgangspunkt i saksbehandlingen. Da dreier det seg gjerne om vilkårene for asyl, om disse er fulgt, og om ankemulighetene er gode nok. Motstanderne gjentar gjerne at det finnes kriterier for gjenopptak, og at dersom disse ikke er tilstede må retur finne sted. Det kan spores en viss tro på systemets ufeilbarlighet i alle motargumentene, blant de som mener de papirløse ikke har rett på noen tilværelse her. At noen lever illegalt i Norge kan ikke forsvares, hevdes det, og disse menneskene må finnes og returneres. Det er lite snakk om hvilken reell konsekvens denne papirløse gruppen utgjør for samfunnet. Om noen hjelper dem til en tilværelse, er dette å motarbeide norsk praksis og vår vedtatte politikk. Skjulerne blir folkefiender i dette argumentasjonslandskapet.

Dette punktet er dessuten et mye brukt motargument, at skjulerne motarbeider asylpolitikken, og på denne måten undergraver norsk politikk og praksis. Dermed angripes skjulerne ikke bare på det juridiske, men også det moralske. Det fremsettes som respektløst å ikke rette seg etter den vedtatte politiske praksis. Heller ikke her er det klart hva det menes skjulerne utgjør av skade for samfunnet.

Et annet mye brukt argument er, at dersom man legger opp til å ta hensyn til hvor lenge et menneske har oppholdt seg i Norge, la oss si fem år, så vil det være mulig å bare "vente seg til en oppholdstillatelse". Dette er å se saken i svart-hvitt, mener andre. Ingen forslag dreier seg om å gjøre antall år i Norge til eneste kriterium, andre faktorer vil nødvendigvis alltid spille inn. I tilfeller hvor særlig barn og unge har levd større deler av sitt liv i Norge blir det på sin plass at dette tas hensyn til, mener flere skjulere. I tillegg dreier det seg om den påkjenning det er for enhver å leve i uvisshet så lenge.

Dette er faktorer informantene har vært opptatt av. De har gjerne sett på nært hold hva det vil si for en person å leve med utryggheten av å, når som helst, skulle være nødt til å reise ut. Alle argumenter for eller mot, er viktige i forståelsen av skjulerne, til sammen utgjør de en vesentlig del av skjulernes handlingskontekst.

3.2.2 Konsekvensene for skjulerne selv.

De fleste nordmenn er, eller ønsker å være, lydige borgere. De færreste tar lett på det å bryte lover og regler, selv om det fins nyanser når det gjelder hvilke lover respekten er størst overfor. Skjulerne taler om sine handlinger med hodet hevet, de liker ikke at loven må brytes, men det å være lydig er ikke i seg selv et tungtveiende argument. Større ting står på spill, slik skjulerne ser det. De straffes heller ikke for skjulingen i særlig grad, årsakene til det kan være mange. De er ellers redelige mennesker som ikke er i politiets søkelys, og de tar forhåndsregler for ikke å bli avslørt, i alle fall mens de har noen i skjul. Mange har riktignok vært åpne om sine handlinger i perioder hvor ingen skjules.

Den mest profilerte av skjulerne i Norge ble etter en rekke avisoppslag etterforsket for menneskesmugling i 2003/2004. Saken ble henlagt. Det har ikke vært mulig å få en kommentar fra det aktuelle politikammer på denne saken. Ingen e-poster eller telefonhenvendelser ble besvart. Det vites derfor ikke hvilken paragraf forholdet ble prøvd mot, eller hvilket grunnlag det ble henlagt på.

Daværende justispolitiske talsmann for AP (Knut Storberget) uttalte den gang til pressen at han antok skjuleren var “på rett side av loven” og at han synes Norge “trenger slike ildsjeler, så lenge norsk flyktningepolitikk er som den er” (http://www.smaalenene.no/nyheter/dagens_leder/article721343.ece [13.05.08]). Sivil ulydighet ser her ut til å anerkjennes som en sikkerhetsventil for demokratiet, så lenge handlingen styres av idealisme. At politisk talsmann anser det å være på rett side av loven kan bero på ordlyden ”i vinnings hensikt” i Utl.l., og det faktum at menneskene i min målgruppe ikke oppnår vinning av sine handlinger. For å være ulydighet må det likevel være på kant med loven, ellers blir betegnelsen overflødig. Det har ikke vært mulig å få en ny uttalelse fra Storberget, mine henvendelser er heller ikke der blitt besvart.

3.3 Begynnelsen.

Kort kan man si at den vanligste måten å bli involvert i skjuling på er et tilfeldig møte noen som trenger hjelp, ofte i en situasjon hvor vedkommende relativt raskt må beslutte for eller mot.

”det dreier seg oftest om folk som har blitt kjent med innvandrere gjennom sine barn, eller de bor i nærheten av et asylmottak, eller noe helt annet... og de reagerer med at de syns akkurat disse menneskene har blitt urettferdig behandlet... det dreier seg for dem om den ene personen eller familien...”
(”Sverre”)

Det ”Sverre” sier over er veldig typisk, og denne måten å bli involvert på bekreftes fra flere hold. For noen har det vært en relasjon som har vokst frem over tid, men beslutningen om å skjule må gjerne skje raskt. For andre dreier det seg om å gi skjul til noen de ikke kjenner. I det følgende gjengis det skjulerne selv forteller om begynnelsen.

For dem som ble intervjuet har valget vært lett, de har der og da bestemt seg for å gjøre hva de kan. For samtlige av mine informanter har det hele startet med et konkret tilfelle, hvor de har blitt bedt om, eller selv sett muligheten for å hjelpe en eller flere uten lovlig opphold. Asylsøkers historie har også medvirket i valget om å hjelpe med skjul, det er hele mennesket med sin fortid og sin vanskelige situasjon som virker på skjuler, og det er et valg som virker lettere når relasjonen allerede er etablert.

Ikke alle har flere erfaringer med å skjule. To av informantene har kun i ett tilfelle skjult noen. Engasjementet har gjerne fått utløp gjennom annet arbeid senere, i frivillige organisasjoner, ved politisk arbeid, eller ved å fremme sine synspunkter og erfaringer gjennom media. I tillegg varer gjerne hvert tilfelle med skjuling over ganske mange måneder, eller år. Det lengste i hele åtte år, hvorav perioder av dette har vært i åpenhet, ettersom asylsøkere ikke står i fare for utsendelse mens saksbehandling pågår. Ingen oppgir å ha latt seg skremme av tiden skjulingen kan ta, men har tenkt at de skal stå løpet ut. Mange oppgir

tidligere politisk virksomhet, religiøs overbevisning eller personlige erfaringer som medvirkende til at valget ”ble som det ble”, grunnlaget for å handle medmenneskelig kan synes å være lagt i forkant, likevel er ikke dette for dem en dominerende årsak.

Man kan si at begrunnelsene og forståelsen skjulerne har for egne handlinger, beveger seg på to nivå, et individuelt og et gruppenivå. Hver enkelt har sine individuelle beveggrunner og forståelser, men alle setter de også sin historie i sammenheng med noe større, som for eksempel tradisjon eller historiske epoker. Noen med den tradisjon vi tilhører religiøst eller familiært, andre med hendelser man kjenner fra historiebøkene. Skjulerne har alle argumenter fra begge nivå, som intervjuene viser.

Det er for informantene ingen tvil om at møtet med den annen er det som er helt avgjørende. Det å stå overfor et menneske man kan hjelpe har virket sterkt på skjulerne. Dette virker inn på hver skjuler personlig. Her forteller de selv om hvordan det begynte for dem.

”Ola” forteller:

“Jeg ble kort og godt ringt opp av en bekjent en dag, og han sa at han hadde en asylsøker hos seg som trengte et sted å bo fordi han hadde fått avslag på søknaden sin, og at det avslaget ikke kunne aksepteres (...). Jeg gikk ned dit, og traff NN, (...) snakket litt med ham, og skjønnte at han trengte et sted å bo i alle fall, så jeg tok med meg NN hjem.” (”Ola”)

Relasjonen er ikke tilstede i forkant, men historien og møtet med personen det gjaldt var nok til at ”Ola” bestemte seg der og da. Selv om ”Ola” ikke tilhørte noe nettverk, og ikke hadde vesentlig erfaring med skjuling før dette, synes han valget var lett.

“Jeg hadde ikke noen grunn til å tvile på det jeg hørte, jeg hadde et stort hus, og syns det var en selvfølge at dette var noe jeg kunne gjøre” (”Ola”)

”Ola” har høy utdanning samt solid arbeidsforhold og økonomi. Dette er gjennomgående kjennetegn i mitt utvalg, og trolig medvirkende til at noen ser seg i

stand til å hjelpe. At man har ressurser kan for mange være tungen på vektskålen. Det er i alle fall en påfallende likhet ved hvordan skjulerne selv forteller sin historie, det at de sier at de har ressurser nok til å dele. Noe annet som er felles for dem, er hvor umiddelbart de har bestemt seg for å skjule. Å bli stilt overfor sjansen til å gjøre en forskjell i et annet menneskes liv taler tungt til ens moralske bevissthet, ingen har greid å vise bort denne sjansen.

For ”Tore” var situasjonen slik:

“...ja, jeg ble ringt opp av noen som trengte nytt bosted for noen de hadde gjemt (...), og det var selvsagt at jeg stilte opp med det, det var liksom ikke noen diskusjon om det hjemme. Det var en barnefamilie (...) og vi tok dem med hjem, det varte et halvt år eller sånn...” (”Tore”)

Etter dette ble ”Tore” med i det han kaller et ”informert nettverk” med møtevirksomhet og samarbeid. De hadde regelmessige møter og gode forbindelser seg i mellom. Mest handlet det om å utveksle kunnskap.

“Det handlet om bistand med søknader, om bosteder og transporter.. Vi skaffet advokater, lærte at det finnes utrolig mange advokater som er udugelige... så vi har lært oss å selektere advokater, vi har lister over de vi kan stole på at gjør en god jobb, og fikk etter hvert juridisk kunnskap selv (...). Flyktninger har jo problemer de som oss andre, det er aborter og fødsler og skilsmisser og psykiske sammenbrudd, vi bygde opp et nettverk av forskjellige folk som kunne hjelpe...” (”Tore”)

”Tore” har lengst fartstid blant mine informanter, og var med allerede tidlig på nittitallet. Han vil ikke bruke ordet nettverk om skjulerne i dag.

“..her er det mer bare individer, men de har kanskje kontakt med hverandre da. Altså, de har ikke møter hvor de diskuterer felles punkter og sånn, men hvis du spør om de kjenner andre som har lignende erfaring så vil jeg tro at de kjenner flere...” (”Tore”)

For ”Tore” har begrunnelsene gått fra å være hovedsakelig individuelle, til å være knyttet mot noe større politisk. Handlingene hans er ikke bare personlige, men del av en agenda hvis formål er å endre europeisk asylpolitikk. Slik får

begrunnelsene et preg av kollektiv orientering.

3.3.1 Skjulerne som bevegelse og/eller nettverk?

Den svenske utredningen (SOU) har valgt å behandle skjulerne med begrepet sosial bevegelse, for å fange opp alle løst organiserte nettverk og knytte an til internasjonal teori. En sosial bevegelse er løsere og mer heterogen enn en organisasjon, og teoritradisjonene har noe ulikt syn hva gjelder forholdet aktør-struktur (SOU, 1999:101, s11). Men om disse begrepene kan brukes på de norske skjulerne er uvisst, det er lite som tyder på at de verken kvalifiserer som eller oppfatter seg selv som et nettverk, langt mindre en bevegelse.

”Sverre” sier dette:

“Altså, de nettverkene som eventuelt fins.... Og har vært aktive i Norge, de ligger nede, og ganske brakk altså. Dette er det inntrykket jeg sitter med...”
 (“Sverre”)

Han har selv erfaring med nettverksdannelsen på tidlig nittitallet, og forteller:

”...vi hadde et lite nettverk av mennesker som kunne stille opp, det hadde vi, og det var både kortvarige og langvarige steder. Det var jo et relativt lite nettverk, og det var sånn at man kunne kontakte oss midt på natten, så ville det bli ordnet med en plass... det eksisterer ikke lenger...” (“Sverre”)

På et tidspunkt hadde de en felles konto med innsamlede penger som skulle gå til dette formålet spesielt.

“(...) i kirkeasylperioden, så var det en del innsamling som gikk til nettopp slike ting, og som hjalp til med å opprettholde det. Og ha for eksempel en familie med ett eller flere barn, det koster masse penger, det gjør det...”
 (“Sverre”)

Nærmere en organisering og et tydelig nettverk har ingen andre gitt innblikk i, og

det må vektlegges at dette var en kort periode for mange år siden. Ingenting tyder på at slik organisert skjuling forekommer i dag. Kanskje er det nettopp fordi skjulerne i dag står mye mer alene om det, at det kun er resurssterke mennesker som velger å gi skjul. Slik selvstendighet er kanskje med på å heve terskelen for om man kan si ”ja” når anledningen er der.

”Tore” mener skjulerne i Norge er mer en gruppe individer som gjør det samme uten noen møtevirksomhet og organisering. Han hadde selv et ønske om å inspirere til en bevegelse en gang, og forteller:

“Jeg ønsket meg en ordning med sånne skilt som kunne si at ’dette er en frisone for asylsøkere’ som folk kunne henge på døren sin. For politiet kan ikke ransake hundre tusen hjem, det kunne jo like godt være slik at det ikke nødvendigvis skjulte seg noen der, man kunne uansett hatt skilt på døra. Med det siktemål å få en offentlig debatt altså. Å påvirke lovgivningen sånn at den ble akseptabel.” (”Tore”)

Det ble aldri noen bevegelse av den ideen. Og om skjulerne er tallrike nok til at de kan omtales som en bevegelse er vanskelig å si. Størrelse og omfang er ikke nevnt som kriterium i teorien. Ordets betydning er åndelig strømning, eller nasjonal, politisk vekkelse, men det er lite enighet blant teoretikere hva en bevegelse egentlig er, og hvordan man skal definere en moderne sosial bevegelse fra en tradisjonell politisk bevegelse (Cohen, 1985:663).

Både i handling og i mentalitet er medlemmene i en bevegelse homogene. Dette kan være riktig å si om skjulerne, men bare i en viss grad. Hvor mye av den homogeniteten kan tilskrives det faktum at skjulerne er medlemmer av en allerede homogen befolkning? Forskjellene mellom skjulere er flere, men de er kanskje ikke vesentlige. For nye bevegelser gjelder det i teorien flere kriterier; 1) det er gjerne slik at de knyttes til nye former for organisering og 2) til nye arenaer for konflikt (ibid:665), og i tillegg 3) sikter nye sosiale bevegelser seg inn mot det sivile samfunn mer enn mot økonomien eller staten (ibid:667). Her ser man tre kriterier som kan vurderes opp mot skjulerne.

Skjulerne kan ikke sies å være organiserte, de har ikke tilstrekkelig

systematisert kontakt. Det ville også være mer risikofylt for skjulerne og de skjulte. Men det er en viss utveksling av kunnskap mellom aktørene, i alle fall noen av dem, så det kunne hevdes at det på det nivået er organisering blant skjulerne. Særlig i Europa har kunnskapen om papirløse og skjuling blitt samlet i organisasjoner, ved seminarer og på nettsider, og denne formen for organisering ser ut til å tilta i omfang. Norge henger dog litt etter på dette feltet, men særlig nettinformasjonen er likevel tilgjengelig på tvers av landegrensene. Strekker man det litt langt, kan det kanskje kvalifiseres som ”ny” form for organisering.

Asylproblematikken kan sees som en ny arena for konflikt. Det er det andre kriterium for sosiale bevegelser, at det rettes mot en ny konfliktarena. En sannhet med modifikasjoner selvfølgelig, for det er jo ikke sånn at folk ikke har flyttet på seg før. Også nordmenn har migrert i hopetall før. Men migrasjonsmønsteret har endret seg kraftig siden 70-tallet, og presset på de vestlige landene er større enn før (Suhrke og Gjerdåker, 1993). På mange måter er derfor asylproblematikken ny. Ny for den moderne verden.

Kriteriet om å rette seg mot det sivile samfunn kan også passe. Skjuling er etiske handlinger, og kommuniseres med sikte på å appellere til det sivile samfunns samvittighet. Handlingene tar ikke sikte på å ramme økonomien eller staten som sådan, men begrenser seg til det etisk-moralske i både argumentasjon og metode. På sikt kan kanskje skjulerne passe til begrepet bevegelse, men siden de ikke er organiserte er det ikke riktig å bruke begrepet i dag. Det er dessuten et spørsmål om de er mange nok til å passe benevnelsen, en bevegelse er gjerne noe omfangsrik. Dette spørsmålet er det umulig å besvare, ingen vet hvor mange skjulere det finnes i Norge.

Ordet nettverk er lettere definerbart. Ifølge Schiefloe (1992) var Eilert Sundt først ute med å beskrive nettverksdannelser, men uten å sett navn på fenomenet (ibid:17). Det er også et ord vi hører stadig oftere i dagligtale. Et nettverk lar seg lett identifisere ved å være ”en mengde aktører, og en mengde relasjoner mellom disse” (ibid:19). Skjulerne kan altså defineres som et nettverk selv om de ikke selv betrakter seg slik, bare ved å være flere mennesker med en viss kontakt mellom noen av dem, flere oppgir at de kjenner andre med lik

erfaring. I større eller mindre grad finnes det relasjoner mellom noen av skjulerne. Noen av dem har derimot handlet helt uten kontakt med andre skjulere, og uten å ha fått kontakt med skjulere i etterkant. Deres erfaring med skjuling har vært isolert fra andres.

Benevnelsen nettverk kan da bare i begrenset grad brukes om skjulerne, og kun med den forutsetning at aktørene kjenner og har kontakt med andre som har handlet likt.

3.3.2 Begynnelsen på noe langvarig.

For ”Anne” begynte det litt annerledes enn for de andre:

“Det begynte med at kommunen gikk ut med oppfordring til de politiske partiene, om å stille folk som hjelpeverger (til mindreårige foreldreløse asylsøkere), da fikk jeg tildelt den gutten det skulle vise seg å bli vanskeligst med... Oppgaven som hjelpeverge var ganske enkel, i grunn ganske definerte de oppgavene, og det ble advart mot å involvere seg for mye” (”Anne”)

Slik begynte et bekjentskap som senere endte med at asylsøkeren gikk i skjul, etter lange runder med søknader og flere anker. Relasjonen ble tidlig etablert, men beslutningen om å gå i skjul kom spontant.

“Da jeg skjønnte at de kom til å ta ham, da gjemte jeg ham. Jeg henta ham en kveld og tok ham med til et skjulested, det tok vi (familien) sjansen på...” (”Anne”)

Dette skulle bli en langvarig utfordring, med flere år i skjul for NN. Bare i korte perioder har de kunnet leve åpent, men da i usikkerhet med usikre utfall på saksbehandling. Så langt har UDI og UNE kommet til ulike konklusjoner, en vil sende ut og en vil innvilge opphold. ”Annes” beveggrunner er sterkt personlige, det er relasjonen til NN som motiverer og utløser engasjementet. I all hovedsak argumenterer hun på et individnivå.

”Knut” ble involvert gjennom sin kone:

“ ...jeg var ikke involvert i starten, jeg møtte ikke engang NN før senere...(...) Der så vi en person som rett og slett var uverdigg behandlet, og med det livssynet vi har så mener vi det er en oppgave for oss å bidra som best vi kan (...) vi har jo et kristent grunnsyn begge to.” (”Knut”)

”Knut” har solid økonomi, høy utdannelse og et stabilt arbeidsforhold. I tillegg har han ”plass nok å ta av” som han sier, og så ingen store resurssmessige argumenter mot å ha noen i skjul. NN fikk eget rom, og en plass i familien. Også ”Knut” synes det var naturlig å velge å skjule, og trengte ikke tenke seg om lenge.

For ”Sverre” kom skjulingen inn som en del av arbeidet han tidligere hadde:

“Altså, det kom gjennom at jeg arbeidet med innvandringsspørsmål og saker, og så kom det saker hvor jeg måtte trå til litt ekstra selv og...”
(”Sverre”)

”Sverre” har fremdeles stor kjennskap til skjuling og skjulere, det har for ham blitt et mangeårig engasjement. Han sier om fenomenet:

“...så norske skjulere, det er ’hvermannsen’ som på en eller annen måte krysser en flyktnings spor... som kommer i kontakt med noen gjennom barna eller arbeidet, og som forbarmer seg over den enkelte sak.”
(”Sverre”)

Kontakten med den eller de som skal skjules, og kunnskap om historien bak, er avgjørende. Det er denne mellommenneskelige situasjonen som virker utløsende for handling, selve møtet med en person og dens historie.

I tillegg til de rent personlige beveggrunnene forstår noen av skjulerne seg som del av noe større, ”Tore” og ”Sverre” som del av et politisk engasjement og ”Anne” og ”Knut” som del av en kristen tradisjon. Aspekter utenfor dem selv fungerer da normativt, og som del av en selvforståelse.

”Arne” fikk en telefon en dag, fra noen han kjente, med spørsmål om han kunne stille opp. Han hadde på denne tiden en leilighet han ikke brukte, noe den

bekjente visste om, og dette dreide seg om en hel familie som hadde fått avslag på asylsøknaden. Han fikk høre familiens historie og bakgrunn for at de kom hit, samt litt om dem som personer. Informanten sier han umiddelbart svarte ja, på bakgrunn av det som ble fortalt ham om familiens situasjon. Selv om han ikke møtte familien personlig på det tidspunktet, var det likevel møtet med deres historie som ble utslagsgivende. Men ”Arne” så også politiske argumenter for å skjule, som motmakt til en asylpolitikk han er uenig i.

For de fleste skjulerne var beslutningen om å skjule noen, begynnelsen på noe langvarig. Ingen gav opp underveis, men prøvde alle muligheter. Alle midler ble benyttet, og alle støttespillere brukt, være seg advokater i ankesaker eller media til appeller. Ikke alle prøvelsene har blitt kronet med hell, noen av de skjulte ble sendt ut av Norge igjen. Noen har fått opphold her. Noen har fått opphold i andre vestlige land.

3.4 Handlingens imperativ.

Handling har som regel et motiv og et formål. Det mest utbredte etiske syn går ut på at en skal handle altruistisk, en tanke som grunnleggende sett er meget gammel. Altruisme betegner handlinger som tjener andre enn en selv, og at mennesket har en moralsk plikt til å tjene andre. Mennesker handler altså ut fra oppfatninger om hvordan mennesker bør handle. Av og til innebærer dette at noen handler på tvers av noen normer eller lover, man setter egen moralnorm over for eksempel norsk lov.

Jappe Erichsen, tidligere generalsekretær i Kirkens Nødhjelp, medgikk i 2006 at deler av hjelpearbeidet foregikk illegalt, fordi organisasjonen ikke fikk nødvendig tillatelse av det land man opererte i. Han utdyper ikke dette mer, men sier i intervjuet at ”Medmenneskelighet og humanitet har sitt eget imperativ” (<http://www.fvn.no/nyheter/kristiansand/article227334.ece> [13.05.08]).

Det han sier kan hjelpe å forstå skjulernes handling. Et imperativ er et prinsipp for

moralsk handling. I humanitetsformuleringen sier Kant:

”Handle slik at du alltid bruker menneskeheten både i egen og i enhver annen person samtidig som et formål og aldri bare som et middel.”
(<http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2245/1/Deontologiske-teorier/Deontologiske-teorier.html> [13.05.08]).

Jeppe Erichsen mener altså at all handling som er medmenneskelig, er hevet over vanlige lover og regler. Bare noe er medmenneskelig er det riktig, kan det tolkes som. Deontologisk tenkning opererer med plikter og rettigheter, og sier at mennesket er både ansvarlig for sine handlinger og innehaver av visse rettigheter. Det avgjørende kriteriet for å avgjøre om en handling er riktig eller gal, er fornuften. Om fornuften finner at noe er medmenneskelig, bør vi handle deretter, og slik handling vil da være riktig.

Også i naturretten finner vi denne tanken om ansvar og rettigheter, nemlig at ”det finnes en rett som alle mennesker har felles, selv om de ikke deler troen på den samme åpenbaring” (Syse, 1995:28). Slik omfattes hele menneskeheten av den samme moralske lov. Dette er tanker vi kan spore tilbake til de gamle grekerne, det er en del av vår filosofiske arv. Likevel er det ikke den best kjente tradisjonen. Syse sier om naturrettens mest sentrale innsikt at:

”Vi befinner oss som mennesker innenfor en sosial og naturlig kontekst vi ikke selv har valgt. (...) Dette gir oss verd, det gir oss rettigheter, men det gir oss i tillegg en plikt til å anerkjenne at også våre medskapninger har verd og rettigheter. (...) Vi befinner oss i en allerede konstituert virkelighet der det er vår plikt å anerkjenne at de som er rundt oss har et verd som er like stort som vårt eget”.
(ibid:33-34)

Hagtveit skriver at de naturrettslige resonnementer inntar fremste plass i begrunnelsene for sivil ulydighet, og at

”[d]en naturrettslige tradisjon inngår i den almene motstandsrett og er et levende element for eksempel i den amerikanske politiske tradisjon”
(1981:53).

Ulydigheten appellerer til en naturlig lov som i egen kraft annullerer andre lover og forpliktelser. Denne tenkningen oppsummerer på mange måter informantenes oppgitte begrunnelser. Sterk overbevisning om hva som er moralsk riktig, medfører at møtet med et menneske som trenger hjelp, utløser handling. Denne overbevisningen henter sine argumenter på mikronivå så vel som makronivå, moralen er personlig så vel som kollektiv. Etikk er nettopp det å ta ansvar.

Naturretslige perspektiv støter riktignok mot et problem, det vil være nærmest umulig å avgjøre hva slike høyere naturlige lover faktisk tillater eller påbyr, og like vanskelig vil det være å finne kriterier for å anvende dem (ibid:55). Naturlover er upresise og upålitelige, skal de påberopes av alle. Uavhengig av hvilket nivå argumentene er hentet fra, vil det være uenighet omkring dem.

3.4.1 Om hvorfor ”det ble som det ble”.

Begrunnelsene for skjulingen er kanskje mange, men de kretser gjerne omkring samme kjerne av medmenneskelighet, om det å ta ansvar for noen annen enn seg selv. Noen tilskriver denne overbevisningen en religiøs karakter, andre humanistisk eller politisk. Likheten mellom begrunnelsene kan forankres i nærhetsetikken og naturretten, som beskrevet under. Først følger noen av begrunnelsene slik skjulerne selv beskrev dem.

”Arne” har hatt ledende stillinger i mange år og vært politisk aktiv, han uttrykker konkret bekymring for mangelen på arbeidskraft i enkelte sektorer, og ønsker mer fleksibel asylpolitikk for å dekke opp for dette. Han søker å rettferdiggjøre skjuling med argumenter om samfunnsnytte, og påpeker at vår økonomiske balanse og vekst forutsetter en større arbeidsstokk. For ”Arne” er en del av løsningen å tildele en større andel asylsøkere opphold, ved å integrere riktig og gi arbeidsopplæring vil dette skape arbeidskraft. Han henter belegg for sine argumenter i forskning og politikk, og mener politikerne handler for kortsiktig. At det er ”billige” seire de vinner på den politiske arena. De handler ut fra argumenter folk ønsker å høre akkurat nå, mener ”Arne”, fremfor å styre landet med mer solid

kunnskap. Om man ser langsiktig på det, vil også Norge ha behov for innvandrere i fremtiden, for å holde de økonomiske hjulene i gang. Slik er de politiske beveggrunnene for ”Arne”.

”Arne” er humanetiker, og understreker at han har klare oppfatninger om hva som er korrekt handling medmenneskelig sett. Hans argumenter er også av klar etisk karakter. ”Arne” poengterer at når det gjelder skjuling har han samarbeidet med kristne, og mener det i humanismen og kristendommen finnes en felles plattform i nettopp slik tenkning, enten det er kalt medmenneskelighet eller nestekjærlighet. Å handle etter slike idealer er enda viktigere i Vesten, mener han, for her har vi den stabilitet og rikdom mennesket har behov for. I tider uten desperasjon bør idealene i enda større grad bestrebes, slik ”Arne” ser det.

”Einar” begrunner sin aktivisme med menneskerettserklæringen, og sier han ser punktet om samvittighet og brorskap som operativt. Punktet i artikkel 1 lyder: ”... utstyrt med fornuft og samvittighet, og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.” Altså er dette for ”Einar” en moderne kontrakt vi alle er bundet av, og som krever av oss at vi handler medmenneskelig. Han sier:

”Dette er artikler som taler både skjulernes og asylantenes sak... det blir vår menneskerett å få lov til å hjelpe...” (”Einar”)

Han sier ordet brorskap for ham betyr å ta ansvar for den annen. ”Einar” forteller også at flere mennesker står sterkt i hans hukommelse, fordi de så umiddelbart har stilt opp, når han har redegjort for en asylsøkers sak. Svarene han får kan være:

”Nøkkelen ligger under blomsterpotta, jeg er hjemme etter jobb”. (”Einar”)

Det er noe som får folk til å umiddelbart velge å handle medmenneskelig, mener ”Einar”, fornuften får oss til å velge riktig, til å velge å ta ansvar andre. Også ”Einar” mener dette er felles for kristne og humanister, slik ”Arne” mente. At det er en moral forankret i oss som mennesker, og ikke gjennom religion eller livssyn, men heller som et slags filosofisk arvegods. Dette er måter å tenke og handle på som er forut religionene i tid, som en medfødt disposisjon.

Det er flere som deler dette synet, men som skiller mellom måten vi handler på som individer, og som samfunn. ”Tore” forklarer det slik:

”...jeg har aldri hatt noen religiøs overbevisning. For meg er dette både politisk og humanistisk, mitt syn på verden er, at Europas velstand er grunnlagt på tusen år med ran, og nå bygger vi en mur rundt oss (...), et slags gigantisk apartheidsystem, som vi legitimerer og forsvare. Og mens vi sitter å snakker sulter hundreogtjuefemtusen i hjel i døgnet. De mangler rent vann, og mat og medisiner, og da er det ikke lett og forsvare at vi sitter her med overfødde mager og spiser enda mer...” (”Tore”)

Politisk syn er tydelig i ”Tores” beretning, det er en del av begrunnelsen hans, men ikke alene. Samvittigheten blir en drivkraft, for uten å gjøre noe for andre ville livet være tungt, mener ”Tore”. For hvert enkelt individ blir dette av betydning, mens som nasjoner får det ikke alltid gjennomslag. Dette er å sette det hele på spissen naturlig nok, nasjoner handler også uselvisk og mennesker kan være rene egoister.

Men denne samvittigheten er ikke det eneste som spiller en rolle. For ”Tore” har familiehistorie også vært av betydning, han ser seg som del av en tradisjon, hvor han setter sine handlinger i sammenheng med hva hans forfedre har gjort før ham:

“...min bestefar var flyktningelos under krigen, han fikk jøder over til Sverige og sånn... jeg har aldri møtt ham, han døde før jeg ble født, men jeg vokste opp med historiene om ham.” (”Tore”)

”Tore” vil gjerne leve opp til den standarden bestefaren satte, han vil at etterkommerne skal se ham i samme lys som bestefaren. Det handler litt om hvilket ettermæle en ønsker seg. Moral, tradisjon og politikk utgjør i kombinasjon hans forståelse av egne handlinger.

For ”Ola” begrunnes det mer medmenneskelig enn politisk, og handlingene er tydelig overveide og bevisste:

“Dette var noe jeg selvsagt kunne gjøre som medmenneske, og hvis det hadde blitt snakk om å sanksjonere, så ville jeg ikke hatt noe problem med å forstå at noen trengte behov for å sanksjonere meg, da ville jeg tatt straffa mi, for å si det sånn...” (“Ola”)

Men også han trekker fram betydningen av oppvekst og barnelærdom:

“Altså, jeg kommer fra et hjem med ganske stor omtanke for andre... jeg har nok fått det med meg at det er viktig å hjelpe mennesker i nød, jeg mener det hører jo med til vår kultur å sånn også... ja, jeg er jo født under krigen, da husker jeg at foreldrene mine snakka om disse situasjonene fra gata jeg vokste opp i, som angikk jøder altså, det var liksom det verste man kunne foreta seg, det å sladre på at det var jøder der...” (“Ola”)

Igjen kommer parallellen til jødenes situasjon opp. Interessant nok i form av et slags ”gatas forbud”, og ikke et påbud. Man skulle ikke sladre på jødene, men kanskje ikke nødvendigvis hjelpe dem aktivt. Passivitet er en vanlig posisjon å innta, om man frykter konsekvenser.

”Knut” forankrer sitt engasjement i sitt kristne livssyn og sier:

“med det livssynet jeg har, mener jeg det er en oppgave for meg å bidra som best jeg kan..” (“Knut”)

Han ser altså sine tanker om medmenneskelighet som del av noe religiøst, for ham er det nestekjærlighet det er snakk om, slik Bibelen gir budskap om. Dette er en måte å se seg selv som del av noe historisk og tradisjonsbundet, man handler i kraft av å være kristen, ikke bare i kraft av seg selv.

Også ”Anne” deler det kristne livssynet, og mener det er av stor betydning:

“...jeg tror NN ble sendt min vei, det ser litt sånn ut fra det kristne perspektivet... hadde jeg fått velge igjen, ville jeg valgt det nettopp slik det har vært, selv om det i mange år nå har vært slik at jeg begynner dagen med å be for NN.” (“Anne”)

Videre forteller hun om hvordan troen har vært en støttespiller underveis:

“Jeg har vært så redd for NN, og jeg ser jo det at jeg klarer ikke å stå i mot myndighetene... jeg er bare en liten person, og klarer ikke å hankses med dem... men jeg har vel tenkt at Gud kan klare det, han er stor nok... og kan holde myndighetene i sjakk. Det har vært min store trøst mange ganger det.” (“Anne”)

Hennes religiøse syn er en av flere grunner til at hun begynte med skjuling, like viktig er relasjonen til den skjulte. Det er oppriktige følelser å spore i ”Annes” beskrivelser av NN, hun handler slik man forventer en mor vil handle for sitt barn. Det er nestekjærlig og nært.

For ”Sverre” er det politisk relatert arbeid som danner bakteppe for begynnelsen så vel som begrunnelsen, og han mener dette gjelder flere enn ham:

“De jeg kjenner i dag, og de seneste årene, er veldig bevisste på at dette er en slags protesthandling... ikke først og fremst politisk, men fordi det handler om mennesker de er blitt kjent med..” (“Sverre”)

Han ser lett at skjulingen kan sees fra to ulike sider:

“...sett fra myndighetenes side blir dette veldig hysj-hysj og et ulovlig miljø så å si, men sett fra en annen side er dette et positivt miljø med mennesker som hjelper hverandre...” (“Sverre”)

Han ser altså på det medmenneskelige som vesentlig på det individuelle nivå, mellommenneskelig sett er det mennesker som hjelper andre mennesker. Men på et samfunnsnivå blir handlingene å lese som noe ulovlig og politisk, slik ”Sverre” ser det, handlingene blir på gruppenivå som en politisk aksjon.

3.4.2 Nærhetsetisk handling?

Begrunnelsene knyttes altså primært til oppfatninger om medmenneskelighet og nestekjærlighet, enten forankret i humanetiske eller kristne livssyn. Et nært filosofisk ståsted vil være nærhetsetikken, da med særlig henblikk

på tankene til Levinas i *Den Annens Humanisme* (Emmanuel Levinas, 2004). Denne teksten bygger på ideen om å være deltagende overfor andre også i et asymmetrisk forhold, og hvor et etisk ansvar oppstår nettopp i møtet med den Annen. Hos Levinas skisseres en etikk som ser hvert enkelt individs verdi og som sier noe om hvordan vi som moralske subjekter skal handle overfor hverandre.

”Ola” sier han helt klart ville gjort det samme igjen, men fremholder viktigheten av at det er en historie der som medfører sympati. Det er den enkelte sak som virker utløsende, det foreligger ikke en ukritisk aksept av skjuling som middel, ei heller en tro på at alle som kommer hit bør få bli.

”Å vise nestekjærlighet og humanisme i praksis”, sier han, ”det er veldig betydningsfullt, (...) det er godt å få mening i livet gjennom å kunne gi støtte til noen som virkelig trenger det.” (”Ola”)

Han syns heller ikke at det å ha en slik omtanke for andre er noe spesielt ved humanismen og kristendommen:

“jeg mener det hører med til vår kultur (...), sånn i teorien hører det til både i kristendommen og i arbeiderbevegelsen og humanismen og sånn, så, vi har jo en sånn filosofisk eller historisk-religiøs tradisjon som forteller oss at det er riktig å hjelpe mennesker...” (”Ola”)

Vetlesesen skriver om nærhetsetikken at: “Nærhetsetikk angir en tilnærming til moralske fenomener og moralsk praksis som setter det dyadiske jeg-du-forholdet i sentrum”. Dette var i en forelesning om den etiske tenkningen hos de to filosofene Levinas og Løgstrup, to tenkere som ofte presenteres i samme åndedrag (http://www.etikkom.no/Etikkom/fagbladet/2007_4/Etikkinformasjon/1996/1/side6.htm [27.02.08]). Men som vist over er ikke relasjonene mellom skjuler og den som skal skjules alltid så nære, slik dyadiske forhold ofte er. Men ordet beskriver først og fremst et ansikt-til-ansikt-samspill. Ofte brukes det om personligheter som bruker andre for å definere seg selv. Skjulerne definerer også seg selv på bakgrunn av sin andre, den som skjules, det blir en stor og naturlig del

av den de er. Skjulingen smelter sammen med oppfatningen av egen identitet. Dette er nok mer fordi det er del av deres liv og historie, enn av behov for noe å definere seg ut fra.

I tillegg kan nevnes de tanker man finner hos Zygmunt Bauman, som har klare trekk fra nærhetsetikken (Bauman, 1997). Han argumenterer for at det moderne samfunns inndeling i stadig mer spesialiserte oppgaver kombinert med en tendens til å tenke at det moralsk riktige er å følge reglene, er en stor del av forklaringen på Holocaust. Dette innebærer i siste instans at "alle" må ta sin del av skylden for gjennomføringen av historiens største folkemord. Å ilegge ansvar og skyld på denne måten kan diskuteres, men den nærhetsetiske tanken er der. Det er et oppgjør med etikk som baseres på prinsipp og plikt, og en oppfordring til deltagende gjensidighet i all handling mellom mennesker.

Salvelsen oppfordrer i en artikkel til mer etikk, og mindre jus (http://www.tidsskriftet.no/?seks_id=1225115 [13.05.08]). På denne måten uttrykkes et ønske om at alle borgere skal oppøves i å tenke etisk og moralsk omkring sine egne handlinger og egen atferd. Det er vanskelig å si om det er et gjennomførbart prosjekt. Men den nærhetsetiske tanken er tilstede, her som hos Bauman.

En bakdel med en slik etikk, er den forutsetning den ser ut til å bygge på, nemlig at handlinger og livsytringer ikke avhenger av kulturen, men eksisterer på grunnlag av noe eksistensielt. Om en tenker det, virker menneskelig handling også vanskelig å forandre på, skulle man ville forandre den til noe bedre. Det er åpenbart at mange handlinger ikke er etiske eller moralske.

3.5 Om skjulingen mens det pågikk.

Skjulingen arter seg noe forskjellig, og de ulike vurderingene som må gjøres varierer i hver sak. Det skal tas hensyn til både den som er i skjul og dem som skjuler, mange praktiske trivialiteter blir av betydning. Hvordan skal bruk av kjøkken og bad reguleres? Spiser man sammen eller i hver sin del av huset? Hvor godt faller døgnrytmen sammen for de i skjul og de som skjuler? Hvordan er

”kjemien” mellom de ulike partene?

For alle informantene har det praktiske gått seg til underveis. Hver relasjon og situasjon er unik. Både skjulere og de skjulte må taes hensyn til. Også nabolaget kan være en faktor som må vurderes. For noen er naboene gode bekjente og til å stole på, slik at den eller de som skjules kan bevege seg utenfor eiendommen uten å bli rapportert til myndighetene. Andre har valgt å ikke røpe noe til sine omgivelser, i tvil om man vil møte forståelse eller fordømmelse, men også som en forhåndsregel mer generelt. De praktiske utfordringene kan være forskjellige, og de psykiske påkjenningene arter seg ulikt. At det er tunge stunder og tøffe utfordringer har ingen lagt skjul på. Likevel skal vi se at mine informanter alle har en positiv holdning til sine erfaringer.

”Ola” forteller:

“I starten var det mye snakk om å holde NN skjult, at han sto i fare for å bli sendt ut, så til å begynne med levde NN (...) nede i kjelleren her, som var innredet som bolig altså..” “Så etter tre-fire måneder kom jeg kort og godt fram til at slik går det ikke an å leve et liv (...), det blir meningsløst, så etter det var han mer som en del av familien her (...)” (“Ola”)

Og med stor åpenhet overfor venner og naboer, varte skjulingen over flere år. Det var bare overfor samfunnet for øvrig at NN faktisk var skjult, alle de nærmeste visse om situasjonen etter hvert.

“NN var en svært sympatisk fyr som alle kunne like (...) vi skjulte ham ikke verken for familie eller venner altså.... Ikke en eneste gang noen negativ reaksjon, tvert i mot, naboene var veldig opptatt av at NN skulle være her (...) [N]år du får et levende menneske inn i din hverdag, og ser at det er en som trenger beskyttelse, så er mitt inntrykk at alle syns det var helt urimelig å ikke gi hjelp, selv om de var klar over at han ikke hadde formell oppholdstillatelse.” (“Ola”)

Videre mener ”Ola” at dette styrket forholdet til venner, familie og naboer, at det virket samlende for alle de involverte, og at kontaktflaten økte som følge av

skjulingen. I sær innebar det kontakt med miljøer ”Ola” ellers ikke ville møtt. For å understreke de positive sidene ved skjuling, sier ”Ola” i en humoristisk tone:

”(...) han var i hvert fall en person som vi hadde stor glede av. Jeg har alltid sagt at enhver familie burde unne seg en asylsøker i kjelleren...”
(”Ola”)

Også barna blir involverte, og de kan ha sin egen forståelse av situasjonen og alvoret i den. ”Tore” forteller en historie fra da hans barn var små, og de hadde en familie i skjul hos seg som hadde barn på samme alder:

”(...) vi snakket mye om at ingen måtte få vite at hun hadde noen lekekamerater hjemme også, fordi da ville politiet komme å ta dem. Men en gang kom hun hjem fra skolen og sa at politiet hadde vært der, ja vel, sa jeg, greide du å holde stille om gjestene våre da, sa jeg. Ja da, sa hun, men du skal vite det pappa, at politiet var snille de altså, for de lærte oss å sykle i trafikken. Så hun kunne ikke helt forstå at disse snille folkene skulle kunne være slemme mot våre venner.” (”Tore”)

Det sier seg selv at skjulingen i stor grad foregår i det skjulte, bare noen har vært åpne om situasjonen til den papirløse. Skjulerne ønsker ofte ikke å sette venner og bekjente i et dilemma mellom lovlydighet og vennskaplig lojalitet, men syns de skal slippe å være nødt til å velge mellom å være venn eller å anmelde. Åpenhet kan derimot også føre til drahjelp, som ”Anne” opplevde med en langvarig sak hun var involvert i, hvor skjuling ble nødvendig i flere perioder mellom saksbehandlingen. NN gikk på skole en periode, da nok en utkastelsesbegjæring kom, og ”Anne” forteller om hva som hendte en morgen:

“Vi fikk SMSer fra medstudenter og slikt, med bønn om at han måtte gå i skjul igjen, og den dagen hadde politiet vært på skolen og lett etter ham...”
(”Anne”)

Dermed gikk NN i skjul igjen, dels som en følge av at omgivelsene var oppmerksomme på hans prekære situasjon. Uten disse advarslene hadde han kanskje blitt arrestert og utsendt. På denne måten ble det skapt bånd av tillit mellom skjulerne og andre i nærmiljøet, ved at andre så tydelig stilte seg på

skjulernes side.

”Sverre” synes det er leit at mange nordmenn er så opptatt av å kunne tilby god standard til dem som går i skjul. Han mener dette er typisk for de norske skjulerne, mens det ikke er vanlig blant skjulere med annen etnisk bakgrunn.

”Det handler litt om å se hva man har mulighet til. Mens i eksilmiljøene, hvor det også finnes mye fattige folk, har de en helt annen innstilling til det, man lar ikke noen gå ute å sulte. De har kanskje ikke mer enn en ledig sofa eller litt gulvplass, men det hindrer ikke dem.” (”Sverre”)

Han mener vi som nordmenn ikke vil tilby mindre enn vi ville ønsket selv, at vi må greie å tenke oss selv i den situasjonen den papirløse er i. Men kanskje er det ikke riktig å tenke slik, mener ”Sverre”.

”Selv om de som har bodd hjemme hos meg har aldri hatt mer enn en sofa å sove på, og litt sånn...” (”Sverre”)

Kanskje er det hans lange erfaring med asylpolitikk i yrkessammenheng som gjør at ”Sverre” tenker annerledes enn de øvrige informantene på dette området. Han er den som er minst opptatt av hvilken standard en bør tilby.

3.5.1 Om konflikter og erfaring.

Å leve så tett på hverandre innebærer og en læringsprosess, man involveres i de fleste sider ved den andre. Slikt kan skape mange utfordringer som må håndteres underveis, og som kan bli en prøvelse for skjulerne. Men med stor besluttsomhet takles konfliktene etter hvert som de dukker opp, og flere av skjulerne uttrykker at de ikke gir opp lett. ”Knut” forteller:

“..NN er jo opplært til å takle konflikter med vold, at det er den sterkeste rett. Så helt fra starten av har det vært flere konfliktsituasjoner... helt fra starten av har vi jobbet med det der med oppførsel, og hvordan vi løser

konflikter i Norge, og at hvis du løser konflikter med vold her så blir det et problem... vi har snakket mye om dette, om hvordan man skal oppføre seg slik at man ikke kommer i en konfliktsituasjon.” ("Knut")

Belønningen har gjerne kommet etter en tid, ved at man opplever å oppnå noe positivt i relasjon til den skjulte. "Knut" forteller videre at:

“...han er en skarp fyr, og utrolig sterk vilje. Han prøver virkelig hardt. Har vilje til å bli integrert på en fullstendig måte, også når det gjelder tenkningen hos oss. Så det har vært kjempespennende og moro, det å se at han har villet og at han har greid det etter hvert.” ("Knut")

Erfaringen underveis har altså likevel vært for det meste positiv, og "Knut" oppfatter denne relasjonen som en uvurderlig kilde til kunnskap. Som så mange av de andre sier "Knut" at han særlig setter pris på alt han har lært av tiden som skjuler, og av den han har skjult.

”Det har vært veldig berikende (...), han er jo samfunnsinteressert og veldig godt opplyst, vi har fått kunnskap om hvordan det er i andre land (...).” ("Knut")

Han uttrykker ingen tvil omkring hvorvidt valget om å skjule et annet menneske har vært det riktige, det har vært eneste valget, alt annet ville vært utenkelig. Om utfordringene har vært mange og tunge underveis, er tanken i etterkant positiv.

"Arne" hadde ikke de papirløse skjult i samme bolig han selv bodde i, hvilket stiller ham i en litt annen situasjon, særlig når det gjelder det praktiske. Han lånte bort en leilighet han ikke brukte på denne tiden, og økonomisk var det kun hold av leiligheten han sto for, matutgifter ble dekket av en menighet han samarbeidet med. Dermed var han ikke i fare for å røpe for mye, mente han, han var bekymret for å sette den skjulte familiens tilværelse på spill.

”Det man ikke vet, kan man jo ikke uttale seg om”, sier "Arne".

Selv om kontakten med familien i skjul var minimal, bidro han med å skaffe dem et nettverk, ved å sette dem i kontakt med andre han visste om med lignende

bakgrunn og språk. Han var tidlig bekymret for deres sosiale situasjon, ettersom det kunne bli en langvarig skjuleperiode, hvilket det også ble. Familien fikk tilslutt opphold, hvilket informanten mener var riktig utfall. De har siden da falt godt inn i det norske samfunn, forteller han.

”Einar” har vært aktiv politisk og menneskerettslig, gjennom ulike organisasjoner og frivillig arbeid, og ble på den måten først involvert i kirkeasyl. Det er i alle fall der det starter, de første erfaringene med å skjule noen.

”Skjuling, ja, det minner meg om kirkeasyldebatten på tidlig 90-tallet, der var jeg aktivt med, skjønner du”, forteller han.

”Einar” var blant dem som kjempet innad og utad i kirkeasylstriden, ved siden av innsatsen på det praktiske plan, var han aktiv i debatten som herjet. Han kan fortelle at han på denne tiden var på fornavn med biskoper og andre fremtredende personer. Kampen for de skjulte skulle vinnes med ord. ”Einars” beretning er den klart mest utypiske i dette utvalget. Ved siden av sitt engasjement i mange kirkeasylsaker, har han formidlet skjul for flere asylsøkere. Hvorvidt han selv har hatt folk boende hjemme hos seg selv besvares aldri. Mest trolig har det kun vært som en slags mellomstasjon, inntil noen har påtatt seg å skjule de ”Einar” har engasjert seg for.

”Einar” er eldst av de intervjuede, og han ser paralleller til egen oppvekst, en tid da rasehygienetanken sto sterkt. ”Einar” syns begrepet ”asylhygiene” godt kunne brukes i dag. Samfunnets syn på asylsøkere i dag minner ham om 30-tallets syn på jøder. De er en gruppe mennesker mange syns ikke ”hører hjemme her”, som han sier, og som derfor godt kan reise herfra. Det er vanskelig å fullt ut sammenligne den status gruppene har i sin samtid, jødene på 30-tallet og asylsøkerne i dag. Det er lett å se visse likheter, gruppene debatteres offentlig, får gjerne skylden for negative tendenser i tiden og får høre at de ikke er ønsket her som gruppe. Samtidig er det store forskjeller, asylsøkere er en mangfoldig gruppe med ulik religiøs og nasjonal bakgrunn, og samfunnet for øvrig er temmelig ulikt mellomkrigs- og okkupasjonstiden. Det er derfor med varsomhet at det her trekkes paralleller mellom dem, og dette bør ikke tillegges for stor vekt. Men det at

parallellen trekkes av informantene selv, viser at jødernes situasjon under krigen er av betydning for hvordan de tenker og handler den dag i dag.

3.5.2 Belastningen.

Å være i skjul så vel som å skjule noen innebærer både positive og negative erfaringer. Noen av erfaringene er opplevd som belastninger i øyeblikket, men fungerer som styrkende i ettertid. ”Alt man har vært igjennom” blir et fundament som relasjonen senere hviler på. Det skal understrekes at ingen av informantene la stor vekt på de negative historiene, kanskje har tiden gjort dem ubetydelige i forhold til det positive de har erfart, og hva de har ervervet av kunnskap og innsikt. Likevel er de verdt å fortelle, historiene om de tøffeste øyeblikkene.

Det er et stort press på de som skjules, ”Knut” forteller:

“..NN var likevel redd for at politiet skulle komme og ta ham, og da var det så ille at jeg måtte si at jeg skulle hjelpe ham sånn at han kunne komme seg unna dersom politiet kom, eller at han måtte greie å ta livet sitt før de kom... så jeg var der jeg, og tok ham på alvor...” (”Knut”)

NN fikk en større bjelke som kunne plasseres mellom dør og vegg mens han var der inne, slik at døra ikke lett kunne tvinges opp og NN kunne få tid nok til å ta livet sitt. Om dette var vanskelige tider for NN, var det vanskelig også for ”Knut” og familien, men på samme tid var det viktig for ”Knut” å ta NN på alvor.

“Han hadde forskjellige planer for hvordan han kunne ta livet sitt... samtidig hadde han jo da opplevd utkastelsestrusselen før da...” (”Knut”)

Også andre har følt på presset asylantene lever under, og har vært del av både hverdagslige problem og nattevåk, ”Tore” forteller:

”jeg satt mang en natt med en av disse, for det er ikke så lett å sove når man sliter med nerver og mareritt og sånn...” (”Tore”)

Og med erfaringen og forståelsen av hvor belastende det kan være for dem som går i skjul, har han sett det som nødvendig å samtale om dette fra første stund:

”...jeg setter meg ned helt i starten og sier at det som er i ferd med å skje nå kan ta tid, dette kan ta veldig lang tid, det kan ta mange år. Og i den tiden kommer du til å bli helt knekt, av at ingenting skjer og at du mangler penger og sosialt nettverk... spesielt barnefamilier, og at dette må veies opp mot alle andre muligheter altså, inklusive det å reise tilbake eller selvmord. Det er utrolig vanskelig, det er ingen lett vei å gå. Jeg har sett utrolig mange bli knekt underveis altså...” (”Tore”)

”Anne” er den eneste som har en konkret tilføyelse som vitner om de negative følgene av skjulingen og presset også skjuleren utsettes for:

”jeg har nok utviklet litte granne angst... for jeg sliter med å sove av og til, og våkner lett igjen” forteller hun. (”Anne”)

Men hun står fast ved at selv om det til tider kan være strevsomt, har det vært en givende erfaring, og først og fremst virker innrømmelsen som et ærlig hjertesukk.

Avhengig av hvilke forhold man lever under som skjult og skjuler, er det ulike tiltak som kan gjøres for å lette på belastningene. ”Ola” forteller:

”så etter tre-fire måneder kom jeg kort og godt frem til at sånn går det ikke an å leve et liv (...), det blir meningsløst...” (”Ola”)

Løsningen for dem ble å gjøre tilværelsen mindre skjult, med større åpenhet overfor nabolag og bekjente slik at kontaktflaten økte for NN.

”...vi skjulte ham ikke for verken venner eller familie altså... (...) ikke en eneste gang noen negativ reaksjon, tvert i mot, naboene var svært opptatt av at NN skulle være her, og synes det var hyggelig å omgås ham...” (”Ola”)

I en periode fikk NN også anledning til å pleie en eldre mann som bodde i

nærheten, riktignok uten lønn eller formell tillatelse. Det endte med at den eldre mannens familie satte en stopper for det, til tross for at både NN og mannen trivdes med ordningen.

”...den gamle mannen satte veldig pris på NN, han gjorde det. NN gjorde en god innsats der altså, han var flink på den måten. Men det fikk han ikke mulighet til å fortsette med.” (”Ola”)

NN hadde selv opplevd det som svært meningsfylt å kunne ha slike oppgaver, som noe viktig å fylle dagene og tankene med.

Mangelen på sosial omgang er en hovedårsak til stress og depresjon, og for de skjulte blir det viktig med en omgangskrets. Om man er noe mer åpen om skjulingen blir det flere omkring den skjulte. For noen gir slik åpenhet mulighet til mer aktivitet for den papirløse. ”Anne” forteller om en skoleplass de fikk ordnet:

”så har han jo kommet inn på skole (...), selv om han ikke har fått endelig opphold her, har han fått plass, de har ikke brydd seg om det. Han har søkt på ordinært vis da, ærlig og redelig uten særskilte krav...” (”Anne”)

Slik ble det mulig å føle samhørighet med andre medelever, og å få tankene over på noe annet enn sin egen situasjon. Likevel har det for ”Anne” og NN ved et tilfelle vært nødvendig å avbryte utdanningen fordi utkastelsestrusselen ble for overhengende:

”...men så fikk vi en ny sak inn, og dermed var han trygg igjen, mens saksbehandlingen pågikk... Og da gjennomførte han studiene, men sant, alle vitnemålene må jo skrives på nytt senere, for han har jo ikke personnummer eller ID...” (”Anne”)

NN fullførte studiene, til tross for avbrudd og påkjenningene ved gjentatt saksbehandling og usikkert utfall. Dette er noe NN er stolt over, noe som har vært viktig for hans selvbylde og identitetsdannelse. Det har hjulpet ham å mestre den spenningen som oppstår i skjæringspunktet mellom vanskelig fortid og usikker fremtid.

3.5.3 Erfaring med politi og asylmyndigheter.

Politisk syn ble nevnt som begrunnelse, men mange understreket at dette ikke var det primære motivet. Flere mente at det var mangler ved den norske asylpolitikken, både med tanke på humanitært ansvar, men mer pragmatisk også med tanke på arbeidskraftsbehovet i Norge, at vi trenger flere mennesker over hele landet. Andre fikk sine valg og handlinger bekreftet som rettmessige ved at politiet forholdt seg passive til skjulingen i deres kommune. Det blir som et signal på at medmenneskelige handlinger har støtte i den øvrige befolkningen.

Erfaringene med skjulingen har påvirket deres oppfatninger av norske myndigheter, saksbehandlingen og utfallet for flere av historiene påvirker etter hvert deres forhold til myndighetene. Et humanistisk perspektiv legges til grunn for den offentlige politisk tenkningen, men også et nytteperspektiv, slik har informantene opplevd at det fungerer i praksis.

”Einar” mener:

”...at vi i dag har formalisert så mange sider av samfunnet at ansvar pulveriseres” (”Einar”)

Og mener med dette at vi dermed i mindre grad enn før greier å forstå det ansvaret vi har overfor andre mennesker, at vi ikke lenger ser konsekvensene av egne handlinger. Vi tenker og handler effektivt og rasjonelt, men ikke nødvendigvis riktig, slik Einar ser det, og han sier:

”Vi greier jo snart ikke å tenke selv”. (”Einar”)

Han mener innvandringens utvikling har bidratt til større fremmedfrykt, blant andre faktorer, og at dette igjen går ut over også asylsøkere. Altså mener han

at mange mennesker får komme hit fordi de kan og vil, og at dette går på bekostning av dem som virkelig trenger det. ”Einar” sikter til henteekteskap og familiegjenforening som to store syndere i så måte, metoder han mener er blitt misbrukt og utnyttet av enkelte, til skade for opinionens syn på alle med utenlandsk opprinnelse.

Det synet han skisserer, deles også av andre i samfunnet ¹¹, og lignende syn er kilde til mange politiske utspill, men det nevnes ikke av andre i mitt utvalg. Denne debatten har uansett mange nyanser, informanten kan være uenig i min tolkning av hans ord. En annen parallell til ”Einars” syn er Baumans, som ble nevnt tidligere, nettopp dette at vi ikke ser konsekvensen av våre handlinger innenfor den byråkratiske rammen. At det er noe med det moderne som har uheldig virkning på vår moralske evne. At det moderne livs spesialiserte oppgaver gir mange utilsiktede virkninger. Byråkratiet og moderniteten ble en betingelse for nazistenes umenneskelighet, hevder Bauman, fordi dette gjør menneskene til biter i et maskineri, hvor ingen opplever moralsk ansvar. Det moderne i en slik ytterste konsekvens gjør samfunnet så uoversiktlig at ansvaret for systemets slutthandlinger forvitrer, hevder dette perspektivet (Bauman,1997).

”Einars” erfaring er at når mennesket presses ut av legal tilværelse, det vil si tvinges til å leve uten de rettigheter og goder nordmenn gjerne tar for gitt, så presses de også ut av likeverdet. Skjuling er ingen ønsket vei å gå. Parallellen kan gå så langt, mener ”Einar”. Under krigen ble jøder sendt ut av landet av politimenn som senere hevdet de ikke visste hva de sendte jødene til. Dette er for ”Einar” to sider av samme sak. Politimennene utførte gitte arbeidsoppgaver, de fulgte instruks, men de satte ingen spørsmålstegn ved det de gjorde. De sendte jødene ut til en ukjent skjebne:

”... og meg bevisst var det heller ingen som forsøkte å finne ut av det”,

sier ”Einar”, og påpeker at slik er det også i dag, UDI driver ingen etter -kontroll.

11

Se eksempelvis Hege Storhaug, *Men størst av alt er friheten*. 2006.

Saksbehandlerne får aldri vite hva konsekvensen av vedtakene er, hva som skjer etter utreise forblir uvisst. De arbeider i henhold til en gitt instruks. "Einar" ser ingen grunn til å slutte sin aktivitet, han er overbevist om at urett skjer, og at skjuling er en måte å motarbeide urettferdigheten. Skjuling er for ham en form for motmakt.

"Ola" er ateist, men ser de nevnte verdiene som uavhengige av religion. Også utdanning ser han som viktig, typen kunnskap man da blir i besittelse av utvider forståelsen av de store sammenhenger i verdenssamfunnet, og den urettferdighet man finner i strukturelle og økonomiske forhold.

"Jeg fikk en kjennskap til UDI på en måte jeg syns var veldig ubehagelig", sier "Ola", og tolker mye av det som tegn på at de er nesten ufølsomme. De fremsto som et svært lukket system, som var vanskelige å komme i kontakt med. Det ble blant annet betalt for en språktest for å stadfeste opprinnelsesland, men dette dokumentet ble ikke tatt til etterretning av UDI. "Ola" mener det ligger mye prestisje i det at flere saksbehandlere har kommet til en konklusjon, det er ikke bare å gå tilbake på en avgjørelse. For ham oppleves det som at de tviholder på sin beslutning.

"Sverre" snakker om de argumentene han har møtt hos motstandere, især de argumenter som hevder at hadde det vært usikkerhet omkring hjemsendelse, så ville de ikke sendes tilbake. Han sier:

"..dette er jo mennesker som har en stor tillit til at disse menneskene (asylsøkerne) får den vurdering de har krav og fortjener, og en tillit til at systemet virker som det skal, så hvorfor tar de da ikke et utvalg saker hvert år og nærmest kvalitetskontrollerer ved å se på hva som har skjedd med noen av de man sender tilbake? Undersøke hvordan det gikk. Men det blir overhodet ikke gjort i dag, og har aldri blitt gjort!" ("Sverre")

"Sverre" mener det blir som et lotteri, og at klart for mange mennesker fra krigsherjede land blir returnert. I tillegg mener han ingen system er ufeilbarlige, og

at gode kontrollrutiner burde være standard.

”Knut” har en klar oppfatning av at asylsøkeren han skjuler er blitt urettferdig behandlet av UDI. Saken har vært igjennom flere anker, og UNE (Utlendingenemda) har stilt seg positive til opphold. Likevel ruller saken videre på grunn av tvil omkring identitet. ”Knut” uttrykker også misnøye med at asylsøkere har så lite krav på rettshjelp. Dette har vært en utgift han selv har tatt på seg så langt. Men han har ingenting i mot det, fordi han ser på NN som et familiemedlem.

Dette er gjentatt av flere informanter, at den eller de som skjules blir del av familien.

”Vi sier vi har fått en farget sønn, og opp i det hele er han muslim! Det er livets ironi!”

sier ”Knut”, som har inkludert den skjulte i alle familiesammenkomster og høytider. At man går langt for å beskytte sin familie er et akseptert faktum. Det er for mange skjulere nettopp det de gjør, de strekker seg langt for et ”familiemedlem” som de holder kjær. Skjuling som handling er mer personlig enn den er politisk.

Et av spørsmålene har dreid seg om politiets rolle, og hvordan de forholder seg til den skjulte. I noen tilfeller mener skjulerne at politiet vet hvor det skjules, kanskje fordi det bor politi i nabolaget eller fordi stedet er så lite at skjulingen nødvendigvis er noe kjent. Mitt spørsmål gjaldt om politiet hadde vist noen vilje til å gripe inn i skjulingen, eller om de var tilbakeholdne og passive.

”Knut” sier:

”Ja, jeg tror vi kan si det (at de er passive), men vi trenger ikke si så mye mer. Det har ikke vært noen heksejakt for å si det sånn...” (”Knut”)

”Anne” mener at det har vært en slags stilltiende overensstemmelse, at de som skjulere har vært bevisst hvordan politiet kan forholde seg passive.

”Det har (...) vært måneder hvor han ikke har gått på kjøpesenteret, eller andre offentlige steder, han har ikke gått i byen og ikke vist seg frem. Da ville ikke politiet hatt noe valg.” (”Anne”)

De har lagt vekt på å ikke provosere politiet, selv når de mener politiet trolig vet hvor NN skjules.

”Ola” forteller om sin erfaring med politiet:

”NN fikk et brev en dag, for de (politiet) visste jo etter hvert hvor han bodde, og så fikk han brev fra politikammeret med beskjed om at han skulle ut (...), med fastsatt utreisedato. Da satte vi i gang en større kampanje da, for å prøve og omgjøre det vedtaket, litt gjennom media og da...” (”Ola”)

Politiet visste tydeligvis hvor NN var i skjul, ettersom de brukte adressen dit. Men om politiet forholdt seg passive de årene NN var i skjul, var de tilsvarende lite lydhøre for hvilke faremomenter NN sto overfor ved en utsendelse. Det hjalp lite å be om medmenneskelighet og forståelse fra dem. Her er det nok slik at politiet ikke mener de har påvirkningsmulighet, og ”bare gjør jobben sin”.

”...så da snakket jeg med [politiet] og sa at nå må du sørge for at du avleverer NN sånn at du ser at han er i gode hender og at det ikke blir noen problemer der nede (...). Senere sjekket jeg opp hvor det var blitt av NN, og da fikk jeg vite at han var sendt direkte i fengsel fra flyplassen (i avleveringsland), så han sjefen for politiet hadde bare levert ham på flyplassen, og bare tatt første fly tilbake han.... Så sa jeg at du hadde jo lovt at du skulle følge med på at det ikke skjedde, og du kan jo ikke godta at vi sender folk fra Norge og rett i fengsel (...), det er jo snakk om et rettssystem med rett til beskyttelse, det er ikke lov til å sende folk som blir trakassert tilbake, sånn at man blir satt i fengsel...” (”Ola”)

Her refererer ”Ola” til internasjonal lov, og det han ser som et brudd på denne.

”...så da dro jeg ned til (land), og prøvde å finne ut hva som var skjedd, fant ut hvor han satt i fengsel og gikk til ambassaden, og han ambassadøren var veldig bra altså, han hjalp veldig... det var jo norske myndigheter som var skyld i at NN havnet i den klemma der...” (”Ola”)

Så langt kom skjuleren til å gå i sin omtanke for den papirløse, og reiste til et annet kontinent for vedkommende. Saken her var at UDI ikke trodde på NN, som kom til landet på et falskt pass. Han ble derpå sendt til det landet som hadde utstedt passet, hvorpå NN ble arrestert for dokumentfalsk, en alvorlig forbrytelse i dette landet. Da er det ikke lett å komme etter som nordmann for å berge noen ut av fengsel. Etter mye om og men, får "Ola" dokumenter som erklærte at NN ikke var borger av landet han var sendt til, men det landet han hevdet å være fra, samt tillatelse til å ta med NN ut derfra. Ola tar kontakt med UDI:

"...så sier de at NN kommer aldri inn i Norge. Han må gjerne reise ut av (land), men han kommer aldri inn i Norge. De ville ikke gi NN innreisestillatelse, selv om de nå var klar over at han ikke var fra (land), så sånn var det systemet. Så da reiste jeg hjem igjen..." ("Ola")

Selv om bevis for at NN hadde gitt riktig historie ble frembrakt til norske asylmyndigheter, ville de ikke gå tilbake på sitt vedtak. NN kom aldri til Norge igjen.

3.6 Tanker i ettertid.

Mange av informantene har lang fartstid, dette har gitt dem anledning til å reflektere over sine handlinger og erfaringer. Ofte er livet slik at man i retrospekt ser at man kunne og kanskje burde gjort noe annerledes. Det er ikke tilfellet for skjulerne, ingen angrer det de har vært med på. Deres refleksjoner i ettertid ser heller ut til å ha styrket deres oppfattelse av hva som er riktig handling moralsk og etisk. Skjulingen er handlinger som følger av en etisk impuls, et kall som "utgår som en appell fra den Annens ansikt", slik Levinas formulerer det (2004). Dette er en type fordring som treffer forut for diskusjonene om hva som er rett eller galt.

Bare "Tore" har en gang hørt om en som urettmessig fikk skjul i en periode, det var en amerikaner som hevdet han var desertør, og var i fare for å komme i fengsel dersom han returnerte. Historien viste seg å være løgn. Dette

mener ”Tore” er greit, det er tross alt sjelden å oppleve.

”Det er ikke så relevant om det finnes noen bløffmakere i systemet (...), det er det å redde de andre. Utrolig få bryter opp fra alt, bare for å lure noen nordmenn liksom, særlig om de har familie og barn med seg. Det er sterkere grunner til at folk flytter, det er ingen som gjør det med lett hjerte” (”Tore”)

”Tore” har holdt fast ved sine beslutninger gjennom drøyt to tiår, han ser på skjulingen som noe han ikke ville hatt ugjort. De valg han har tatt har vært riktige, syns han. Han tror generasjonene etter oss vil mene det samme.

”Ja, for meg er det en veldig enkel filosofi, man er enten en del av løsningen, ellers så er man en del av problemet. Det finnes ingen tredje utvei, man kan ikke være observatør i verden. Man deltar på godt og vondt. Jeg kan gå og henge meg, eller jeg kan fortsette å jobbe for en bedre verden. Ikke det at jeg er så jævlig dyktig på det, men jeg gjør så godt jeg kan. Det har jeg valgt.” (”Tore”)

I tillegg snakker mange om skjulingen som noe berikende og positivt, tross anstrengelser, bekymringer, utlegg og stress. ”Knut” sier det sånn:

”Det har vært veldig berikende, menneskelig og, vi har fått kunnskap om hvordan det er i andre land, hvordan de lever der. (...) vi har vært mye på nett sammen for å lære mer, og han er jo veldig samfunnsinteressert som person og veldig godt opplyst. Det er en selvfølge at NN er med”. (”Knut”)

Gevinsten av skjulingen er ikke enkelt målbar, men den er der helt klart for mange. De sitter igjen med kunnskap og vennskap de ikke ville hatt uten å ha skjult noen.

3.6.1 Etterord.

Skjulerne har tatt vanskelige valg, men som i øyeblikket har vært det eneste naturlige valg for dem. De har stått ved sine valg i måneder eller år. De har løst problemer underveis, og forsert mange utfordringer. Det er en reise emosjonelt, som preger dem resten av livet. Disse handlingene knyttes sammen

med hver enkelts identitet, det former hvordan de ser seg selv. Også på et mer konkret plan knyttes skjulerne sammen med et annet menneske, kanskje flere. Det er mennesker de beholder en relasjon til lenge, kanskje resten av livet. Noen må skille lag, men man slutter ikke å tenke på den andre av den grunn. Det er mennesker man oppnår et helt spesielt forhold til. Andre skjulere opplever det som å få et nytt familiemedlem, relasjonen blir livslang og fortsetter å gi, lenge etter skjulingen opphører.

For det må være det som oppsummerer skjulernes egne ettertanker, at erfaringen har vært givende. De snakker ikke særlig om alt de måtte ofre, av tid, krefter og penger, men heller om det de opplever at de fikk av erfaringen. Ikke en person uttrykker anger. Samtlige alle mener de kunne komme til å gjøre det samme igjen. Noen har allerede skjult mer enn en gang. Det avhenger av personen man møter, og den historien denne personen har. Møtet med dette andre mennesket kan utløse en overbevisning om at skjuling er riktig vei å gå.

4 Sivil Ulydighet: samaritan eller sabotør?

Rettmessigheten av straffbare handlinger av typen skjuling bør drøftes i lys av moral. Handlingenes fremste kjennetegn er de moralske begrunnelsene som ligger til grunn for dem. Christie skriver at sivil ulydighet er tydelig og ansvarlig, og ikke har ubehagelig likhet med for eksempel vinningsforbrytelser (1981:99). En tilnærming til dette fenomenet som organisert kriminalitet ville lett bli ufruktbar, selv om man hadde kunnet identifisere en viss grad av organisering, for det er ingen personlig vinning bak handlingene. Dette dreier seg heller ikke om lovbrudd i ordets tradisjonelle forstand. I det følgende drøftes hvor fenomenet skjuling kan plasseres teoretisk innenfor ulydighetslæren.

”Hva skal vi med et lovverk som hindrer den gode gjerning?” spør en representant for kirken (DN, 08.2006). Mest av alt ser skjuling ut til å dreie seg om handlinger med en dyp moralsk forankring. Sokrates mente at man i handling var bundet av en overordnet moralsk lov, selv om man som borger også er bundet av statens lover. Da er man inne på det naturrettslige perspektiv, og Syse beskriver grunntanken i dette perspektivet slik:

”... at det finnes en mulighet for mennesket når det konfronteres med urett, til å henvise til normer som ikke er nedfelt i positiv lov”
(<http://www.apollon.uio.no/vis/art/1997/3/naturetten> [05.02.2008]).

Et slikt perspektiv åpner for en debatt om grensen mellom legalitet og legitimitet, og her finnes det mye litteratur, særlig innenfor rettsfilosofisk ulydighetslære og naturretten. Legalitet er en rent teknisk term som forteller oss om noe er lovlig, mens legitimitet sier noe om det er grunnlag for en rettferdiggjørelse. En handling kan være lovlig uten å anses som legitim, mens en ulovlig handling kan rettferdiggjøres og anses som legitim.

Til tross for en noe utydelig posisjon i filosofien, hevder Syse at ”[naturretten] står som den viktigste etiske, politiske og rettsfilosofiske tradisjon i

Europa, med røtter tilbake til Platon, Aristoteles og stoikerne.” (1995:23). Det vil si at denne tankegangen er tilnærmet konstant tilstedeværende i vårt vestlige samfunn, forankret i oss gjennom flere tusen år. Det er for mange en naturlig måte å resonere på. Naturretstanken hevder da også at visse sider ved naturen faktisk er normerende og moralske. Med andre ord ”i det å være menneske ligger det allerede moralske imperativer” (ibid:24). Moralen er da som en iboende kraft i mennesket, men kanskje kan denne kraften hemmes, eller fremmes?

4.1 Illegal, men legitim?

Skjuling er ulovlig handling, i alle fall går skjulerne selv ut fra det. For lovsiden er ikke entydig på dette feltet, og det er ikke mange dommer å vise til, særlig er det få som er kjent for skjulerne. Man kan egentlig stille seg spørsmål om hvorvidt skjuling faktisk er illegalt, i tillegg til spørsmålet om skjuling kan ansees som legitimt. Altså kan man spørre både om skjuling er illegalt og om det er legitimt.

Begge deler, legalitet og legitimitet, drøftes under. Men først og fremst har lovtrusselen betydning psykologisk. Tror vi at noe er ulovlig, vil vi søke å handle deretter. I sosiologisk forstand er skjuling lovbrudd, fordi skjulerne handler ut fra den tro at det er illegalt. Som Hagtveit argumenterer:

”(...) hovedpoenget er at deltakerne selv opplevde seg som sivilt ulydige - de søkte en juridisk-moralsk rettferdiggjøring av sine handlinger.”
(Hagtveit, 1981:41)

I Norge er det mest trolig at skjuling rammes av straffebud i Utlendingeloven. Justisdepartementet i Sverige bekrefter at der er lignende lover som gjelder der,

”entligt Utlänningslagen är det straffbart att i vinstsyfte gömma personer som vistas olagligt i Sverige”

(www2.amnesty.se/wwwflykt.nsf/47cb0fea8fec04b0c125687a0038 [01.03.2007]),

Merk at også her gjelder en ordlyd om vinnings hensikt. Dette er av betydning i vurderingen av skjulernes handlinger, for uten vinning er det altså ikke klart straffbart. Blant dem jeg har snakket med og lest om, som bor i de nordiske landene, er flere etterforsket, men ingen så langt straffet. De dommer som finnes i Norge, omfatter skjuling eller innførsel av mennesker til riket, men da er det bevisført at det har vært mot økonomisk kompensasjon. Dette er saker som i større grad fremstår som menneskesmugling, uten nødvendigvis å være det, og som ikke gir inntrykk av sivil ulydighet. Men her er det domspapirene som er lest, inntrykket de gir trenger ikke være i overensstemmelse med hva personene i dem ville fortalt. Et annet trekk er at i de dommer jeg har funnet, er det mennesker med utenlandsk opprinnelse som er dømt. Hva dette kan si oss om strafferettssystemet kan man bare spekulere i.

Vinning er altså påvist der det foreligger dom. Det er ingen vinning hos min målgruppe, skjulerne vi her møter har heller en rekke utgifter som følge av virksomheten. De har alene eller i spleiselag betalt mat, klær, medisiner og advokatbistand for den/de papirløse de skjuler. Skjulingen har vært en kostnad for dem, ikke et økonomisk vinnende. De skjulerne jeg har snakket med ville i en rettssak kunnet dokumentere sine utlegg.

Hva dette har å si for den juridiske bedømmelsen av handlingene er usikkert, noen slik sak er ikke prøvet i en rettssal. Hvor stor bevisbyrden er om man skulle kalle noe vinning får bli en juridisk diskusjon, jeg går ikke videre inn på det her. Jeg har ingen dokumenter å vise til som drøfter dette dilemmaet, og ingen entydige svar på hvordan sivil ulydighet av typen skjuling kan rammes av en straffebestemmelse. Det forblir derfor her uklart hvorvidt og i hvilken grad skjuling er straffbart i Norge. Men man kan se på de lovene som mest sannsynlig ville brukes i en straffesak mot en skjuler.

4.1.1 Norges Lover.

Ved å kalle skjuling sivilt ulydig går jeg her ut fra at skjuleren handler illegalt, og at det finnes en mulighet og en risiko for å bli dømt. Vi skal se litt på de straffebud som er gjeldende her i Norge, fra *Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her* (Norges Lover 2001-utgave), heretter omtalt som Utl.l.

Først og fremst § 47 er relevant for skjulingen. Som nevnt er det i norsk lov snakk om vinnings hensikt på samme måte som i Sverige. Det har ikke vært vesentlige endringer i Utl.l. de seneste år. I Norges Lover lyder følgende:

Utl.l § 47 straffer med bøter eller fengsel inntil 6 mnd eller begge deler

- a) den som forsettelig eller uaktsomt overtrer loven her, eller forskrifter, forbud, påbud eller vilkår gitt i medhold av loven; eller
- b) forsettelig eller grovt uaktsomt gir vesentlig uriktige eller åpenbart villedende opplysninger i sak etter loven

Med bøter eller med fengsel inntil to år straffes

- a) den som forståelig eller grovt uaktsomt gjør bruk av utlendings arbeidskraft når utlendingen ikke har nødvendig tillatelse etter loven; eller
- b) forsettelig eller grovt uaktsomt formidler arbeid eller bolig for utlending eller utferdiger eller formidler erklæringer, tilsagn eller dokumenter til bruk for sak etter loven, når forholdet innebærer en utilbørlig utnyttelse av utlendingens situasjon;
- c) forsettelig ved falske forespeilinger eller lignende utilbørlig atferd forleder utlending til å reise inn i riket med sikte på å bosette seg her; eller
- d) overlater til en annen pass, reisebevis for flyktning, annet reisedokument eller lignende dokument som kan bli brukt som reisedokument, når vedkommende vet eller bør forstå at det kan bli brukt av utlending til å reise inn i riket eller til en annen stat.

Og straffer med bøter eller fengsel inntil 3 år

- a) den som i vinnings hensikt hjelper utlending til ulovlig opphold i riket eller i annet land i Schengensamarbeidet; eller

b) den som i vinnings hensikt hjelper utlending til ulovlig reise inn i inn i riket eller til annet stat. Dette gjelder likevel ikke dersom hensikten er å hjelpe utlending som omfattes av lovens § 15 til å reise inn i første trygge land.

Med bøter eller fengsel inntil seks år straffes

a) i vinnings hensikt driver organisert ulovlig virksomhet med sikte på å hjelpe utlendinger til å reise inn i riket eller til annen stat; eller

b) i vinnings hensikt hjelper utlending til ulovlig å reise inn i riket eller til annen stat dersom handlingen medfører at personer som berøres av handlingen blir utsatt for livsfare.

Medvirkning straffes på samme måte.

Overtredelse av første ledd regnes som forseelse.

Utlendingedirektoratet skal, når allmenne hensyn krever det, anmelde forholdet når det er grunn til å tro at det er skjedd en overtredelse av

a) første ledd bokstav a som gjelder bruk av arbeidskraften til en utlending som ikke har nødvendig tillatelse etter loven, eller

b) annet ledd bokstav a

Overtredelse av denne paragrafen påtales bare når allmenne hensyn krever det.

(<http://www.lovdata.no/all/tl-19880624-064-007.html#47> [29.06.2007])

Det er ingen paragraf som generelt retter seg mot sivil ulydighet. Men skjuling ville trolig rammes, hadde en slik paragraf eksistert. Det er ulike paragrafer som hjemler straff i ulike typer sivil ulydighet. Dermed blir det opp til vurderingene under en etterforskning eller straffesak å avgjøre ulovligheten av en handling. Dette gjelder da kun legaliteten ved en handling. Legitimiteten vurderes på andre arenaer.

Ingenting tyder på at ulydige handlinger, i kraft av en slags rettmessighet, unngår straffeforfølgelse. Rettferdiggjørelsen kommer dessuten ofte lenge i etterkant. Et godt norsk eksempel på dette er militærnekting (Johansen og Persen, 1998). Først når antallet militærnektende ble høyt, og saken var debattert i årevis,

kom det endringer i lovverket som justerte i forhold til oppfattelsen av legitimitet. Slike justeringer er resultat av politiske prosesser. Retten avgjør ikke en handlings legitimitet. Andre aspekter må ha vært årsak til henleggelsen av sakene til de skjulerne som har opplevd å bli etterforsket. Ot.prp. nr 90 (2003-2004), *Om lov om straff*, konstaterer at:

“(...) departementet antar at det sjelden vil være et stort behov for å frita for straff ved sivil ulydighet. Mothensynet - hensynet til allmennprevensjonen - vil oftest tale mot helt å skulle frita for straff i en slik situasjon” (del 9.3.3, side 109).

Etter loven skulle det være mulig å kunne straffe skjulerne. Dette er skjulerne inneforstått med. Men som ”Tore” sier:

”Altså, det er ikke så lett å avgjøre hva som er ulovlig. For det første er det ikke hva man syns som gjør det ulovlig, det skal jo egentlig en rettskraftig dom til for å slå fast at det er ulovlig. Men jeg har blitt etterforsket, men det er aldri blitt noe av. Aldri blitt rettssak av det heller, bare henlagt...”
(”Tore”)

For mange av skjulerne er det kjent at det ikke har vært noen straffesak i Norge som berører deres handlinger. Flere syns det er vanskelig å avgjøre hvorvidt det er ulovlig eller ikke, selv om de gjerne har gode forutsetninger for å forstå det norske lovverket gjennom sin utdanning eller sitt arbeid. Alle er bevisst at handlingene kan medføre straff, og ingen mener de kan unndra seg denne om det skulle komme så langt. De er forberedt på å ta en eventuell straff.

Advokat Randi Hagen Spydevold hevdet imidlertid det gjaldt som nødrett, da hun illegalt hentet ei iransk jente hjem til Norge, selv om jenta hadde mistet sin oppholdstillatelse (<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/1.5526064> [13.05.08]). Denne saken er ennå ikke avgjort, men nødrett er hjemlet i straffeloven, og lyder som følger:

§ 47. Ingen kan straffes for Handling, som han har foretaget for at redde nogens Person eller Gods fra en paa anden Maade uafvendelig Fare, naar Omstændighederne berettigede ham til at anse denne som særdeles

betydelig i Forhold til den Skade, som ved hans Handling kunde forvoldes.
([http://www.lovdato.no/all/tl-19020522-010-005.html#47\[29.04.08\]](http://www.lovdato.no/all/tl-19020522-010-005.html#47[29.04.08]))

Saken skal for retten den 27.mai.2008. At Hagen Spydevold slipper straff er hun ikke sikker på, men sier:

”Er det sånn at jeg mister min advokatbevilgning på grunn av dette, så vil jeg ikke være advokat”
(<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/1.5526064>)

Denne saken har noen vesentlige forskjeller fra de som kalles skjulere. Hagen Spydevold har ofr det første ikke skjult noen, hun har bidratt til å få noen inn i landet. Det dreier seg heller ikke om mennesker som kommer hit for å få asyl, men som har hatt legalt opphold tidligere og så mistet dette uforskyldt. Saken nevnes her, fordi den har inngått i samme mediedebatt som de papirløse, og fordi Hagen Spydevolds begrunnelser ligner de skjulerne har. Overbevisningen og det sterke fokuset på medmenneskelighet gir saken fellestrekk med skjuling.

Alle antar at det de gjør er ulovlig på en eller annen måte, og at det finnes teoretiske muligheter for å bli straffet. På samme tid understreker alle at det viktigste for dem har vært å handle etter sin etiske og moralske oppfatning, tvil omkring faren for å bli straffet medfører ikke handling. En styrket straffetrussel ville trolig ikke hatt noen effekt.

4.2 Skjuling som sivil ulydighet.

For å videre vurdere hvorvidt skjuling passer med begrepet sivil ulydighet bør også det historiske grunnlaget utforskes. Skjuling må plasseres innenfor rammen av en tradisjon, hvor andre kriterier enn de rent juridiske gjøres gjeldende. Her skal det gjøres ved å se på fremtredende eksempler i den sivile ulydighets historie. Ved å trekke frem likheter og forskjeller mellom eksemplene, blir det mulig å begrepsbestemme fenomenet ”skjuling”.

Selvet begrepet sivil ulydighet, eller ”civil disobedience”, oppsto i USA på 1800-tallet. Det dreide seg mer om et uttrykk for en sosial bevegelses metode, enn en politisk doktrine. Opphavet til begrepet lå i kampen mot slaveriet, men og i den bevegelsen denne kampen sporet an. Begrepet rommet handlinger som særlig hadde ett fellestrekk, alle var illegale handlinger.

En mengde lovbestemmelser kunne brukes mot anti-slaveaktivistene på denne tiden. Aktørene brukte i tillegg ordinære politiske kanaler for å nå sitt mål, et mål de gjorde til sitt livsprosjekt å nå, men de brøt også loven bevisst og overveiende av samvittighetsgrunner. Alt fordi andre påvirkningsmuligheter:

”ikke tillot realiseringen av et høyere gode, som måtte gis forrang fremfor troskap mot den legale orden (...)”
(Hagtveit, 1981: 30)

Det er likheter mellom den skjulingen som foregikk i USA og den som foregår i Norge i dag, kort oppsummert dreier det seg om en privilegert gruppes innsats for en dårligere stilt minoritetsgruppe. I det små var det snakk folk som stilte opp for slavene av rent personlige begrunnelser og uselviskhet. De mente slavene var likeverdige mennesker og handlet med overbevisning. Noen, og langt flere da enn blant dagens skjulere, var i sine begrunnelser religiøst forankret. Bibelen gav dem lovene de skulle følge, det var viktigere for dem å adlyde Gud enn menneske.

Men forskjeller var det naturlig nok også, særlig på et praktisk nivå. Det ene dreier seg om varighet, de fleste var i skjul kun i kortere perioder før ferden gikk videre. De som gikk i skjul var som regel på reise, de skulle til områder som var tryggere for dem. Belastningen blir således en helt annen for skjulerne, flere pauser og færre langvarige relasjoner. Også den gang varierte det hvor synlig skjulingen kunne foregå, i noen stater var risikoen større og sympatiene færre. Terskelen for hvor stor risiko man var villig til å ta, varierte trolig også med den politiske geografien, men var noen først med var de og villig til å ta sin straff. I hvilken grad det ble straffet, og hvordan dette straffebildet så ut, fins det lite litteratur som besvarer.

4.2.1 Sivilt.

Ordet sivil er et godt utgangspunkt i forståelsen av sivile ulydighetshandlingers karakter, det betegner en ”politisk kultur preget av gjensidig måtehold, respekt og tillit” (ibid:31). Det opprinnelige utgangspunktet er ordet ”civility”. Ordet antyder borgerånd og medborgerskap, og noe i retning av sivilisert opptreden. Altså henviser det til ikke-voldelige midler brukt for å finne løsninger på konflikter i et sivilisert samfunn. Så langt stemmer dette godt overens med hva vi vet om skjuling, de har alle opptrådt sivilt og ikke-voldelig. Skjulerne har på ingen måte meldt seg ut av samfunnet, men heller aktivt handlet med ønske om å forme fremtidens samfunn.

Begrunnelsene for sivil ulydighet kan, for ordens skyld, deles inn i juridiske, politiske eller etiske argumenter. Disse argumentene opptrer gjerne samtidig hos aktørene, vektleggelsen av dem kan være ulik, men ingen av mine informanter plasserer seg innenfor kun en type argument.

4.2.2 Skjuling som ytring.

I et demokrati hviler mye på ytringsfriheten, den kan sies å være en pilar i vår samfunnsordning. Ulydighetsaksjoner er i teorien gjerne behandlet i lys av ytringsfrihetens betingelser. Da sees sivil ulydighet som ”en formålstjenelig reaksjonsform når ytringsfriheten ikke lenger virker som den skal” (Hagtveit:184), dvs. på et spesielt interesseområde eller felt. Fordi verbal ytring ikke er tilstrekkelig for å oppnå et rettferdiggjørende mål, tas handling i bruk som utvidet ytring.

Viktig er her å forstå at ytringsfrihet ikke bare dreier seg om retten til å si noe, men også retten til å bli hørt. Når demonstrantene mot utbyggingen av Altavassdraget ikke opplevde seg hørt, handlet de ulydig. De ulydige handlingene

blir et naturlig andresteg i prosessen med å få frem et budskap. Skjulerne har brutt med sin borgerlige lydighetsplikt, men da for å bli hørt så vel som for å kunne ytre seg. De prøver ikke å oppnå noe kun for seg selv, men også for en svakere stilt og utsatt gruppe. Som sagt under:

”Fordi ulydigheten vanligvis - men ikke alltid - får betydning. Med andre ord: det er ikke tilstrekkelig å anføre private grunner ene og alene for å trekke seg tilbake fra det politiske fellesskap. En sivil ulydighets-handling må følgelig baseres på normer som kan generaliseres, det vil si: gjøres gjeldende for flere enn det individ eller den gruppe som bruker våpenet.”
(Hagtveit, 1981:20-21)

Det er skjulerne som handler ulydig, men til gode for en svakere tredjepart, nemlig de som skjules, de papirløse. Sivil ulydighet må komme av uselviskhet, og i forsvar for en svakere part. Man kan ikke med ulovlige midler kjempe sin egen sak og regne med rettferdiggjøring, selv om motivet skulle kunne komme andre til fordel på samme tid.

4.3 Avgrensningsspørsmålet: hva rommer begrepet sivil ulydighet?

Hva som kan omfattes av begrepet sivil ulydighet, eller hva den sivile ulydighet kan romme, har vært mye diskutert gjennom tiden. Det er vanlig å benytte en rekke kriterier, eller betingelser, på denne typen handlingsform. For hvor går grensene mellom denne formen for handling og andre mindre høyverdige handlinger og ytringsformer. For å avgjøre dette må skjulingens kjennetegn settes opp mot de kriterier vi har for sivil ulydighet. Etiketten sivil ulydighet bør ikke deles ut med letthet, den bør ikke få bli et politisk skjold. Men selv kriteriene varierer i ulydighetslæren, teoretikerne er tidvis uenige seg i mellom. Derfor må kriteriene redegjøres for først, før skjulingen kan sammenlignes med dem.

Som tidligere nevnt kan en dele begrunnelsene inn i tre, juridisk, politisk og etisk. Grovt sett innebærer dette at til den juridiske kategorien hører de som begrunner sin ulydighet med henvisning til eksisterende lovverk. Som sett i kapittel 3, er det gjerne menneskerettskonvensjonen som benyttes som rettferdiggjørelse, i skjulernes juridiske argumenter.

Den politiske kategorien dreier seg gjerne om anklager overfor de styrende, som gjerne beskyldes for ikke å ha fulgt spillereglene, og påstanden er at en liten gruppes rettigheter ikke er ivaretatt av den ansvarlige myndighet. For skjulerne gjelder dette især argumenter om at det finnes mennesker de mener ikke har fått sin søknad korrekt behandlet av UDI, og at vi ikke har fulgt opp vår forpliktelse i henhold til internasjonale konvensjoner.

Til sist er de etiske og moralske argumenter. De argumenter som dreier seg prinsipper om medmenneskelighet, humanisme og nestekjærlighet for skjulerne. Karakteristisk ved slike prinsipper er at de ikke kan settes til side, at de er ufravikelige, og for skjulerne opplevd som tungtveiende. For skjulerne er det som regel snakk om en kombinasjon av disse tre kategoriene av argumenter.

Slik skriver Bernt Hagtveit om det:

”sivil ulydighet er dels et uttrykk for avmakt, dels et uttrykk for konflikt: mellom de vanlige forpliktelser om å adlyde loven - og troskap overfor andre, overordnede idealer. Sivilt ulydige bryter loven bevisst og punktvis - det avgrensede ved lovbruddet har til hensikt å formidle de ulydiges almene respekt for lovverket. Det er skjevheter som skal rettes på, ikke selve rettsordenen. I stikkords form er dette den vanlige oppfatning av den sivile ulydighets særpreg og grenser. Stort mer er det ikke enighet om.”
(1981:18-19)

Det er altså uenighet omkring detaljene for hvor rammen for sivil ulydighet skal legges. Likevel bør det være mulig å finne en kjerne, eller en stamme i denne teorien, som kan representere den gjengse oppfatning av hva sivil ulydighet er.

Allerede over antydes det at skjuling trolig passer inn i denne oppfatningen. Lovbruddet skjer bevisst, men i avgrenset form og med respekt for rettsordenen, men i troskap overfor et opphøyet ideal. Skjulerne vet de bryter en lov, men forholder seg lydig til andre lover, lydigheten følger den etiske sansen i

ønske om å opptre moralsk korrekt. Handlingene er også utført til beste for en svakere gruppe. Likevel er det også sider ved skjulingen som trolig ville fått enkelte teoretikere til å hevde at skjuling ikke kvalifiserer. Andre igjen vil si de er godt innenfor rammen. En rask gjennomgang følger.

4.3.1 Teoretikernes uenighet.

Det eneste man kan si at det er bred enighet om, er kriteriet om moralsk overbevisning. Handlingene skal være uselvvisk motiverte. Her er noen teoretikere, og deres oppfatninger og uttalelser som kan ha betydning i vurderingen av ulydighetshandlinger. Gjennomgangen her er på ingen måte fullstendig, den er bare ment til å illustrere uenigheten mellom teoretikerne.

Mange teoretikere, deriblant Rawls, vil hevde at handlinger som utfordrer ikke ennå håndhevede rettsregler ikke kan falle inn under begrepet sivil ulydighet (ibid:41). Om de rettsregler som utfordres er asyllovgivningen, må man kunne si at avslag og utreisevedtak er så absolutt håndhevet. Om man tenker på de rettsregler som skal kunne straffe skjulerne, blir det mer usikkert. Dommene som finnes gjelder vinning. Men som Hagtveit sier om Rawls argument:

”Hovedpoenget er at deltagerne selv opplevde seg som sivilt ulydige - og de søkte en juridisk-moralsk rettferdiggjøring av sine handlinger” (ibid:41).

Dette bekrefter overstående poeng, med at loven har betydning psykologisk, at det bør være tilstrekkelig for bedømmelsen av handlingen som ulydig at skjulerne selv mener de handler illegalt.

J. Bentham uttalte at motstandstiltak bør iverksettes når slik motstand sannsynligvis vil volde samfunnet mindre skade enn lydighet (Krystad, 1990:26). Dette er i tråd med utilitarismen. Fra en skjuler kunne det hevdes at det ved lydighet er store omkostninger for samfunnet rent moralsk og i ettermæle. At

samfunnet ikke er tjent med å tillate, det skjulerne oppfatter som, urettmessig behandling av medmennesker. Men i en slik påstand som hos Bentham er det like mye å hente for en innvandringsmotstander, med argumenter om at all innvandring, uansett årsak, innebærer en belastning for samfunnet som helhet. Først på den generelle økonomi, dernest gi utslag på den private økonomi, og kanskje som negativ innvirkning på våre kulturelle verdier. Å øve motstand mot returpraksis vil derfor være til skade for samfunnet, mer enn lydighet vil. Benthams setning heller derfor ikke nødvendigvis i skjulernes favør.

Chomsky mener den sivile ulydighetens grenser ”må bli bestemt av graden av den ondskap en konfronteres med og av prinsipper som omfatter taktisk hensiktsmessighet og moralske prinsipper” (Bedau, 1969:202). Altså kan man strekke seg langt når mye står på spill, det er kamp mot det ”onde” man står overfor. For skjulerne er det en oppfattelse av at asylsøkerens liv og sikkerhet står på spill. Dette må sies å veie tungt for den enkelte skjuler, i tillegg til at moralske prinsipper må sies å ligge bak handlingene.

Men også her må setningen kunne sies å være til nytte for motsatte argumenter. Man kunne etter denne setning like gjerne handle sivilt ulydig mot de papirløse, med henvisning til prinsipper om ivaretagelse av sikkerhet. Det er dette skillet i kriminologien som Johansen (1987) skrev om, og det problematiske ved å vite om noe er høyverdig eller ei. Hvem skal avgjøre om det er et reelt onde en står overfor?

Ikke-voldelige midler er satt som betingelse fra enkelte teoretikere, men dette ville utelukke deler av eksempelvis den ulydighet som ble utøvet i anti-slaverikampen på tidlig 1800-tallet (Hagtveit, 1981:28). Hvordan denne volden brukes, eller hvor den rettes kan likevel sies å være av betydning i vurderingen. Den må ikke ha til hensikt å skade noen, især utenforstående må være skånet. På den måten kan ikke Folkeaksjonen mot Innvandring (FMI) og deres aksjoner på tidlig nittitallet vurderes som sivil ulydighet, her ble flere asylmottak og butikker eid av innvandrere utsatt for bombeattentat eller planlagte attentat, aksjoner som var ment som protest mot et politisk vedtak (Krystad, 1990:29). Fremgangsmåten

deres var rett og slett for ekstrem og risikofylt, og moralen bak overbevisningen kan det trolig også settes spørsmålstegn ved.

4.3.2 Definisjon og begrepsavklaring.

Begrepet sivil ulydighet kan defineres som følgende:

”sivil ulydighet er en protest mot et myndighetsvedtak, enten det er gitt i lovs form eller ikke, med sikte på å påkalle oppmerksomhet omkring en opplevd urett. Og protesten må gis en moralsk begrunnelse, dvs. den må være et forsøk på å levendegjøre et allment rettsideal”
(Hagtveit, 1981:29)

Og samvittighetslovbrudd som:

”handlinger som utføres når en sak blir så viktig for den enkelte at den overstiger den verdi som ligger i å følge loven” (Bratholm, Lov og Rett nr.2,1980).

De to begrepene definert over har likheter, men denne avhandlingen vil begrense seg til å bruke begrepet sivil ulydighet, i henhold til definisjonen gitt ovenfor.

Hagtveit legger vekt på at hvorvidt noe hører hjemme blant sivil ulydighetshandlinger må bestemmes på bakgrunn av moralske vurderinger av allerede utførte handlinger. Det er et poeng at definisjonen ikke skal avgjøre det moralske, men at dette kan bestemmes ved bruk av skjønn. Regelgivende defineringer vil fort ramme høyverdige handlinger, en definisjon bør sette opp færrest mulig restriksjoner for vurderingen av moralitet (1981:39). Definisjonen over, som er valgt for denne oppgaven, har således flere fordeler ved å være åpen og dynamisk.

Fra Hagtveits definisjon, som ble sitert over, kan det utledes fem betingelser. Ved å sette skjulernes handlinger inn i disse betingelsene kan vi på systematisk vis vurdere om skjuling kan betegnes som sivil ulydighet. Disse

betingelsene blir som følgende:

1) Handlingen må være overlagt.

Skjulerne går til det skritt å gjemme noen de vet ikke har legalt opphold i Norge, vel vitende om at dette er lovstridig. De er overbevist om at de handler rett, og som det kom fram i kapittel 3, sier flere at straff er noe de er villig til å risikere. Overlegg er et strafferettslig begrep som betegner en form for forsett, og som henspeiler på at gjerningspersonen har foretatt overveielser før lovbruddet gjennomføres. Handlingen må ikke nødvendigvis være nøye planlagt, det sier bare noe om bevisstheten hos gjerningsperson. Skjulerne har overveid sine handlinger, er bevisste og reflekterte. De har alle handlet overlagt.

2) Handlingen må bygge på samvittighetsoverbevisning.

At skjulerne handler ut fra sin samvittighet og oppfatning av moralske standarder er uten tvil. At denne moralen er sterkt knyttet til uselviske prinsipper og høyverdige tradisjoner er også tydelig. Handlingene gjøres uten tanke på egen komfort. At skjulerne handler med overbevisning er det liten tvil om, det problematiske med denne betingelsen er spørsmålet om hvem kan og hvordan skal det avgjøres om overbevisningen er berettiget. En verdinøytral definisjon på sivil ulydighet vil bare avgjøre om en handling passer inn med begrepet, ikke om handlingen er berettiget og høyverdig. En slik avgjørelse kommer gjerne med ettertidens dom.

3) Handlingen må være offentlig.

Det sier seg selv at skjuling ikke kan kommuniseres ut til det offentlige mens utvisning er en reell trussel for de skjulte, det ville sette formålet i fare. Offentligheten ved skjuling, eller åpenheten om man vil, finnes på gruppenivå, og kun i begrenset grad på individnivå (Johansen, 1998). Det er da likevel riktig å si at handlingene er offentlige, fordi så mange skjulere i trygge perioder har snakket offentlig om sine handlinger og bakgrunnen for dem, og fordi andre har bidratt til debatten i det offentlige rom. Det er kommunikasjon mellom skjulerne generelt og samfunnet forøvrig, via media og i ulike faglige sammenhenger.

4) Handlingen må ta i bruk sivile midler.

Ingen er skadelidende som direkte følge av skjulernes handlinger, indirekte kan det hevdes å være til skade for asylpraksis i Norge, ved at det undergraver den politikken vi har vedtatt. Motstandere har argumentert slik. Men at midlene er sivile er likevel uten tvil, formålet er å sette fokus på de sidene ved politikken man mener er urettferdige, og dette søkes oppnådd på fredelig vis. Det er velvalgte og ikke-voldelige midler skjulerne bruker.

5) Må virke moralsk berettiget på offentligheten.

Det er svake gruppers rettigheter som står på spill, mennesker hvis juridiske status er sterkt svekket (eller ikke-eksisterende), og hvis offentlige stemme er svak. Når skjulerne som den sterkere part opptrer på vegne av den svakere gruppens interesse, virker handlingen moralsk berettiget, også overfor allmennheten. Den ulydige handling får støtte i offentligheten, dette kommer også tydelig frem av den debatten som foregikk i media høsten 2007 ¹². Å verne andres liv og beskytte menneskeverdet, kan det vanskelig argumenteres mot. De fleste motstandere forutsetter da også at dette i realiteten er tilfelle, altså stiller de seg på side med verdiene, men holder frem en annen forståelse av hva som faktisk står på spill.

Dersom man velger å lese ”skjuling” inn i kategorien sivil ulydighet blir også de historiske parallellene tydelige, handlingene føyes til en tradisjon. Dette drøftes i neste kapittel, hvor historiske eksempler tjener til å belyse det idehistoriske tankegods omkring sivil ulydighet.

4.4 En formaning, men aldri en trussel?

Rawls tenker seg et tilnærmet rettfredig samfunn, et samfunn bygget på

¹²

Se i sær Aftenpostens artikkelserie, De Papirløse, høsten 2007 (vedlegg).

”civility”, hvor sivil ulydighet kan være en advarsel og formaning, men ikke være en trussel (Hagtveit:37). Den svenske utredningen konkluderer med at ulydige handlinger som for eksempel skjuling er en styrke for demokratiet, ikke en trussel. Vi skal se litt nærmere på hvorfor.

SOU definerer skjulerne i Sverige som en bevegelse, eller et sosialt nettverk. Slike bevegelser kan sees på som et uttrykk for- og et bidrag til en økt samfunnsmessig refleksivitet og kulturell modernisering. Samfunnet tvinges til konfrontasjon med grunnleggende verdier, med media som det fremste middel for kommunikasjon. Å identifisere skjulerne som et nettverk er en mulighet, også i Norge. Begrepet nettverk er nyttig, fordi det bidrar til at man retter oppmerksomheten mot de sosiale relasjonenes betydning i menneskers tilværelse.

Sosiale nettverk kan defineres som et sett av relativt varige uformelle relasjoner mellom mennesker (Schieffloe, 1992:19), og kan også omtales som et sosialt system. Disse relasjonene er i prinsippet frivillige og uformelle, og oppstår gjerne spontant. Vi kjenner igjen oss i beskrivelsen John Rankin gav under punkt 3.2, på anti-slaveribevegelsens måte å oppstå på, og på dens måte å overleve på. Det skjedde mer eller mindre spontant, og under et slags stilltiende samtykke om nødvendige betingelser for videre aktivisme. Ingen overordnede beslutningsorgan, ingen løfter eller regler. Likevel fungerte nettverket i flere tiår.

Der hvor anti-slavebevegelsen hadde rom for å møtes og frihet til å utgi litteratur som uttrykte deres standpunkter, var det atskillig mindre rom å operere i for dem som skjulte eller hjalp jøder under krigen. De levde under sterk kontroll, i en tid det ikke var godt å vite hvem en kunne stole på, og hvor sanksjonene var av en helt annen art enn for både anti-slavebevegelsen og dagens skjulere. De var trolig å oppfatte som en trussel mot den nazistiske ideologi, ”den endelige løsningen”, og en parallell kan ikke tegnes opp uten å ta opp denne vesentlige forskjell.

Først og fremst sørget nok denne overhengende kontrollen for at aktiviteten i liten grad kunne fungere som i et nettverk, men heller oppsto som liknende enkeltstående hendelser over hele landet. Men det var organiserte aksjoner for å skjule jøder og andre utsatte grupper, som blant andre Nic.Waal deltok i

(1991:163), og som gjerne omtales som "Svensketrafikken" (Ulstein, 1974). Disse nettverkene fungerte på basis av muntlig overlevert kunnskap, og fungerte fint helt til krigens slutt. Telavåg kan stå som eksempel på hva man hadde å frykte, om ens nestekjærlige handlinger ble gjennomskuet. Hele bygda ble til sist utsatt for nazistenes sanksjonering, samtlige ble internert eller sendt til konsentrasjonsleir (Birkhaug, 1946). Visse grupper med mennesker skulle man ikke bry seg om under krigen, enten de var jøder eller motstandsmenn, og det fikk Telavågs innbyggere erfare.

Så hvorfor er slik aktivitet ikke å betrakte som en trussel? Ifølge den svenske utredningen er det snarere en styrke for demokratiet at noen betoner betydningen av spørsmål om etikk og moral, ved å omsette dem i praksis (SOU:9). Med støtte i Habermas mener utredningen at skjulerne beleirer det politiske systemet, uten å innta det (ibid:112), og at det således er å forstå som førpolitisk handling. Skjulerne praktiserer tradisjonelle verdier i en ny tid, som frihet, likeverd, brorskap og rettferdighet. Ved å slå vakt om disse verdiene styrkes demokratiet (ibid:115).

4.4.1 Må handlingene begrunnes med politiske prinsipper?

Den definisjon som her er valgt for sivil ulydighet skaper rom for bruk av en rekke begrunnelser som alle er variasjoner over hva som er etisk akseptabelt. Begrunnelsene kan peke mot skjevheter i lovanvendelsen, mot beslutningsprosessers rettmessighet, eller mot normer og rettigheter man mener er oversett.

Vi var tidligere inne på at sivil ulydighet ikke skal være en trussel i det demokratiske samfunn, men at det skal være en slags formodning eller henvendelse til samfunnets styresmakter. Slik blir sivil ulydighet å forstå som en politisk handling, eller et kommunikativt middel i politikken, og må begrunnes med politiske prinsipper (Hagtveit:38). Disse prinsippene må berøre allmenne interesser, og ikke særinteresser. Saken må angå noe viktig og uopprettelig, sier Christie (Hagtveit:102).

Hagtveits definisjon sier at sivilt ulydige handlinger må levendegjøre et allment rettsideal. Men like viktig må det være at det er allmenne verdier som holdes i hevd. Skjulerne gjør verdier om til handling, og levendegjør på denne måten de rettsidealer som Menneskerettighetene fremholder. Som kapittel 3 viste, er ikke begrunnelsene alltid av det politiske slaget, men handlingene har på gruppenivå politisk slagkraft. Som fenomen kan skjuling få politisk konsekvens, selv om de for hver enkelt først og fremst har relasjonell betydning. Det skjulerne gjør i møtet med en Annen, får ny tyngde når den sees på som politisk ytring. Om handlingen skjuling ikke begrunnes med politiske prinsipper, kan handlingene tillegges politisk verdi.

4.5 Rettferdiggjøringsspørsmålet: politisk-moralske problemstillinger.

Når ulydigheten er ment som politisk ytring, bør den begrunnes og rettferdiggjøres for offentligheten. Hagtveit skriver ”at en aksjon møtes med sympati er verken en tilstrekkelig eller nødvendig betingelse for at den kan kalles rettmessig” (1981:21). Hos Hagtveit er ulydige handlingers berettigelse diskutert på tre plan (ibid:41), hvor det avgjørende blir hvorvidt handlingene søkes rettferdiggjort under henvisning til et eksisterende lovverk. Vi skal komme tilbake til denne drøftelsen, og først se litt på de informantene som henviser til lover i sin rettferdiggjøring.

”Einar” legger stor vekt på Menneskerettighetene, og den overordnede rolle han mener disse lovene burde spille i forhold til norsk lov. På mange måter har han rett, dette er lover Norge har ratifisert og dermed er bundet av nasjonalt og internasjonalt, som følgende stadfester:

”Menneskerettighetene er en del av folkeretten, og er juridisk bindende for statene i den grad disse har ratifisert (frivillig sluttet seg til) menneskerettighetskonvensjonene. Statene er folkerettslig forpliktet til å respektere og beskytte borgernes menneskerettigheter i

overensstemmelse med konvensjonene. En viktig del av statenes forpliktelse ligger i å vedta og implementere nasjonal lovgivning i overensstemmelse med de internasjonale forpliktelser. Statene er forpliktet til, gjennom lovgivning eller andre tiltak, å sikre respekten for menneskerettighetene.”

(<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/NOUer/2005/NOU-2005-01/12.html?id=389711> [02.05.08])

Menneskerettighetene spiller i dag en sentral plass i rettsutviklingen, de sentrale prinsippene implementeres i ulike deler av norsk lovgivning, siden 1994 har denne respekten for menneskerettigheten sågar vært grunnlovsfestet i Norge (Gr.l § 110 c).

Artikkel 1 er som følger:

”Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.”
(http://www.fn.no/fn_avtaler/menneskerettigheter/menneskerettighetserklæringen [02.05.08])

”Einar” tolker ordet ”brorskap” i Artikkel 1 som et ansvar for den annen, som et påbud om nestekjærlighet og medmenneskelighet. Når han handler ulydig, er det med klare etiske og moralske begrunnelser, men han legitimerer handlingene med mer enn bare moralske argumenter, han argumenterer også med at han handler i tråd med internasjonale lover Norge er bundet av. Legitimeringen er politisk-moralsk.

”Ola” opplevde mye av det politiske spillet i en sak. Et forfalsket pass medførte i det tilfellet avslag, fordi UDI fastholdt at asylsøkeren var en annen enn den han utgav seg for å være. Dette på tross av at asylsøkeren allerede i første avhør fortalte at passet var falsk, og at det var hans eneste måte å komme seg til Norge på.

”Det er jo ikke sånn at det er vanskelig å få tak i et falskt pass her i verden altså, hvis du skal flykte fra et land er det jo ikke særlig lurt å gå til

myndighetene å be om et pass for å flykte med” (“Ola”)

Sier “Ola”, og han argumenter at dette er en rigid anvendelse av gjeldende lovverk.

Her søkes også rettferdiggjørelse og legitimering med henvisning til vedtak som kan være i strid med internasjonal lov.

4.5.1 Den vanskelige lydigheten?

Bauman er tidligere nevnt, han snakker om hvordan lydighet i verste fall er fatalt for både mennesker og samfunn. Også Christie mener det kan være viktig å nevne dem i historien som burde vært ulydige (1981:93). Hagtveit uttrykker det slik:

”Etterkrigstiden har vist oss hvor brennbare ulydighetsproblemene er. Eller rettere: hvor dyptgående lydighetsproblemene er. Etter Nürnberg er all tale om absolutt troskap mot lovene meningsløs.”
(1981:19)

Habermas mener at et demokrati ikke kan kreve uforbeholden lydighet, men snarere kun ”a qualified obedience to the law, because it does not ground its legitimacy in sheer legality” (1985:102). En ”kvalifisert” lydighet, fordi legitimitet ikke kommer av legalitet. Vi skal se litt på det problematiske ved en uforbeholden lydighet.

Dette åpner for å se sivil ulydighet som en nødvendig ventil i et demokratisk samfunn. “Ola” sier:

”Mennesker som følger ordre bestandig, som adlyder bestandig, det er trekk som blir veldig tydelige her. Jeg tenker på sånn som Nürnberg - domstolen og sånn, (...) det er altså langt større djevleskap som ble begått fordi folk adlød ordre, (...), jeg ser jo sånne autoritære trekk i systemet, som gjør at man ikke ser det som noen oppgave å ta stilling til om en ordre er riktig eller gal...”.

Christie skriver at man kan snakke om dem som har vært ulydige, men man kan godt også snakke om dem som burde vært det (Hagtveit:93). Og Milgram poengterer det potensielt farlige ved for stor lydighet i sitt eksperiment fra 60-tallet (Lydighetens dilemma, 1977). Om den svenske utredningen tas til følge, kan man tenke seg at ulydighet er med på å drive et samfunn fremover, og derfor ønskelig i et demokrati.

Nazistene ønsket ikke ulydighet, men der ulydigheten etablerte seg var det imidlertid lite nazistene kunne gjøre, et eksempel kan være læreraksjonen i Norge. Bred ulydighet fra lærerstanden gjorde det vanskelig å gjennomføre et nazifisert pensum i den norske skolen. Ulydighet skapt under okkupasjon og krig har nok sine egne betingelser, men Christie skriver litt om forutsetninger for å skape sivil ulydighet, og bruker følgende punkter for å identifisere sivilt ulydige handlinger:

- ”1) en viktig og uopprettelig verdi
 - 2) som særlig angår svake grupper
 - 3) på måter som gjør oss alle synlig medansvarlige
 - 4) i et sterkt og rikt samfunn
 - 5) som utmerket godt kunne løst saken på en annen måte
 - 6) hvor de ulydige er fredelige og sivile i all sin ferd.”
- (1981:102)

Om man anvender punktene over, kan man se om det, i tråd med Christie, er forutsetning for sivil ulydighet også i dagens Norge. Men om skjuling tilfredsstiller kriteriene, slik det allerede er argumentert for, er det jo lett å tenke seg at slike forutsetninger er tilstede.

Skjulerne verner om menneskerettighetene, som har solid oppslutning i vårt samfunn og anses som klart viktige. De som skjules er en svak gruppe, med svekkede juridisk og sosial status. Handlingene kommuniseres og debatteres, og som den svenske utredningen fastslo, er dette en måte å omsette verdier i praksis som styrker den kollektive refleksiviteten. Vi lever i et sterkt og rikt samfunn, noen hevder det er verdens beste. Hvorvidt skjulerne kunne løst saken på en annen måte, kan ikke godt drøftes på generelt nivå, men det er liten tvil om at skjulerne er fredelige og sivile i metode og framferd.

Denne avhandlingen konkluderer med at skjuling, slik det forekommer i dagens Norge, oppfyller kriteriene til sivil ulydighet. Handlingene kvalifiserer til de kriterier og betingelser teorien stiller.

5. Skjuling som historisk fenomen.

Skjuling, om det belyses som sivil ulydighet eller samvittighetslovbrudd, faller inn i en lang tradisjon. Som tidligere nevnt opprinner begrepet sivil ulydighet fra tidlig 1800-tallets USA, og anti-slavebevegelsen som oppsto der. Andre som har operert i et grenseland mellom legalt og legitimt er Henry David Thoreau, Hans Nielsen Hauge og Martin Luther King. Vi skal først se litt på noen av disse kjente eksemplene, for å illustrere bredden av handlinger under begrepet sivil ulydighet, men siden se mer utfyllende på de to valgte parallellene; abolisjonistene på 1800-tallet og de som skjulte jøder under 2 verdenskrig.

Thoreau nektet å betale sin skatt i protest mot Mexico-krigen (<http://www.thoreausociety.org/> [13.05.08]). Slik opposisjon har trolig eksistert så lenge skatt har vært en ordning, eksemplene er mange. Thoreau ville ikke være økonomisk medansvarlig til krigen mot Mexico, så vel som at han protesterte mot "the Fugitive Slave Act" ¹³, og protesten foregikk i sivile former slik kriteriet er for sivil ulydighet. Men andre aksjoner med lignende motiv og metode har resultert i store konflikter og væpnede tilstander ¹⁴. Da faller de utenfor begrepet sivil ulydighet. Thoreau derimot tydde aldri til annet enn sivile midler.

Hans Nielsen Hauge trosset Konventikkelplakaten av 1741 og holdt "oppbyggelige møter uten sogneprestens velsignelse", i protest mot religionsmonopolet i Norge, dette ble det til slutt en bevegelse av, med tilnavnet haugianerne. Haugianerne ble roten til senere norsk misjonsvirksomhet (<http://www.kildenett.no/artikler/2007/1187961453.84> [13.05.08]). Også Hauge opptrådte ikke-voldelig, og ble straffet med fengsel for sin virksomhet. Han motsatte seg ikke straffen og ble alvorlig syk under oppholdet i arbeidsleir. Men hans sak levde videre, og bevegelsen fortsatte i samme ånd. Konventikkelplakaten ble etter hvert opphevet, og flere haugianere deltok i Riksforsamlingen på Eidsvoll

¹³ Les mer på: (http://en.wikipedia.org/wiki/Fugitive_Slave_Act [13.05.08])

¹⁴ Les mer på: (http://en.wikipedia.org/wiki/Regulator_movement [13.05.08])

i 1814 ¹⁵.

Martin Luther King ledet ”Montgomery Bus Boycott” ¹⁶ i 1955, i protest mot diskriminerende lovgivning, en aksjon som fikk slutt på segregerende lover for kollektivreise (http://www.watson.org/~lisa/blackhistory/civilrights-55-65/montbus.html). Afro-amerikanere boikottet buss-selskapene i lengre tid, i hele 389 dager kjørte de ikke kollektivt, hvilket medførte store økonomiske tap for selskapene. Aksjonen ble kommunisert i media, og gikk fredelig for seg. I kombinasjon med mange andre metoder og aksjoner ble diskriminerende lovgivning avskaffet.

Ulydigheten i historien er mangfoldig, og det er mange saker det kjempes for. Noen av dem er klart ulike skjulernes sak, men ingen av eksemplene over minner i særlig grad, selv om kampen for menneskerettigheter er representert. Mens kriteriene for sivil ulydighet oppfylles av alle nevnte aksjoner, er den vesentligste forskjell det samfunn aksjonen har oppstått i. Ingen av de epoker og styreformer ligner vår. Thoreau levde under ganske andre forhold enn det skjulerne gjør i dag.

Men det har også i tidligere tider eksistert nettverk eller enkeltmennesker hvis handlinger ligner skjulernes i dag. Parallellene bør naturligvis ikke overdrives, men historisk er det interessant å se hvordan slike fortidige handlinger er vurdert i ettertiden. Derfor skal her redegjøres for to perioder, hvor ulydige handlinger har blitt utført med det mål å hjelpe andre mennesker til frihet og verdighet, og som omtales i dag nærmest som heltedåder. Begge periodene dreier seg om skjuling av en bestemt gruppe mennesker, hvor de som skjulte handlet ulovlig og for en omstridt sak. I ettertid rettfærdiggjøres deres handlinger av alle, det er i dag konsensus omkring hvorvidt de handlet riktig. Likevel var det på ingen måte selvfølgelig å handle slik i deres samtid.

I hovedsak brukes her historiene til Miep Gies fra 2VK, og Levi Coffin fra anti-slavebevegelsen, med et innblikk i noen andre eksempler til slutt.

¹⁵ Les mer på: (http://no.wikipedia.org/wiki/Hans_Nielsen_Hauge [13.05.08])

¹⁶ Les mer på: (http://no.wikipedia.org/wiki/Montgomery_Bus_Boycott [13.05.08])

5.1 Skjulere i Amerikas slavetid.

Først oppsummeres litt historikk for å skape en bakgrunnsforståelse av abolisjonismens skjulere og deres handlinger. På samme måte som for dagens skjulere var det enkelthendelser og strømninger i tiden som ble av betydning for deres valg av handling. I 1776 kom The Declaration Of Independence i de Forente Stater, viktig i samtiden og viktig for ettertiden.

”we hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.”
(NARA, www.archives.gov/national-archives-experience [07.02.08])

Erklæringen ble forfattet av Thomas Jefferson, og var ment å uttrykke det amerikanske folkets filosofiske idealer. Dette var det en skulle kjempe for i politikken. Lignende tanker som dette finner vi i den franske revolusjon og FN's menneskerettserklæring, og erklæringens innhold er fremdeles viktig for den amerikanske befolkning. Det utgjør også i dag et ideal i USA.

Disse berømte ord berørte også mange i sin samtid, stadig flere mente disse ord måtte tolkes som gyldig for alle, uansett hudfarge. Det ble en kime til en større bevissthet. Et nettverk formet seg med utgangspunkt i denne gryende bevisstheten, de jobbet med det mål å hjelpe flyktede slaver og bli frie borgere (Hendrick, 2004:5). Det var et uformelt nettverk i stadig forandring, og de fleste var selv svarte, gjerne tidligere slaver. Men noen få fikk et større ettermæle som følge av sin innsats, de fleste av disse var hvite menn. Eksempelvis William Still, Levi Coffin og John Rankin, men og kvekerne som religiøs gruppe, som alle etterlot dokumentasjon på sin virksomhet. Denne dokumentasjonen er avgjørende for kunnskapen vi i dag har nettverkets arbeid.

Med introduksjonen av jernbanen i 1830 fikk nettverket tilnavnet The Underground Railroad, ettersom jernbanenettet ofte ble brukt i transporten av slaver til Canada eller det som ble ansett som friere stater. Nettverket besto av

mange aktører, alle med ulike muligheter for å bidra. Noen var konduktører, noen leger, noen handelsmenn, andre bønder. Bredden i yrker var vesentlig for å dekke flere nødvendige områder i hjelpearbeidet, at mange kunne utføre ulike oppgaver var viktig for virksomheten. Dette er gjenkjennelig for dagens skjulere, også de er avhengige av venner og fortrolige for å dekke ulike behov den skjulte har.

I *Western Citizen* sto en beskjed i 1844: "Oppressed slaves should flee and take the Liberty Line to freedom" sammen med en annonse for en togreise til Canada (ibid:IX). Nettverket hadde allerede vært virksom i flere tiår, og denne beskjeden viser styrke og selvtillit. Det er viktig å være klar over at de ulike statene hadde ulike lover, og at risikoen ved å utrykke seg slik var mindre i nordstatene. I første halvdel av 1800-tallet vokste denne abolisjonistbevegelsen seg svært sterk, de arbeidet for full avskaffelse av slaveriet. For å nå dette målet brukte de alle tilgjengelige metoder, de skrev pamfletter, og i avisene, holdt taler og møtevirksomhet. Men like viktig, de involverte seg i sivil ulydighet for å berge livet til de mange hundre slaver som rømte fra sine eierskap. Denne delen av virksomheten fant sted i alle deler av USA, også de statene i sør hvor slaveriet var sterkest tatt i forsvar. Slaveriet var tross alt det økonomiske fundamentet i disse statene. Ann Hagedorn skriver i *Beyond the river* om de menn og kvinner som hjalp slavene at:

"(...) the US produced men like that because slavery, the nation's fatal flaw, was awful enough to breed opponents of equal fury" (2003).

Selv om samtidens system med underordning av svarte, og legalt eierskap av mennesker, hadde bred støtte i store deler av befolkningen, var det mennesker som med like stor iver og overbevisning ble motstandere av det samme systemet. Med overbevisning, og stor bevissthet samarbeidet de om å nå sitt mål. En av disse motstandere og aktive abolisjonister var John Rankin, han skrev om fluktrutene som ble brukt at:

"This road extended its branches through all the free states. These were formed without any general concert. There was no secret society organized. There were no secret oaths taken, nor promises of secrecy extorted. And yet there were no betrayals" (2004:3).

President Washington var selv lite fornøyd med denne systematiske innsatsen for å hjelpe slaver inn i frihet (ibid:5). Men flere hundre menn og kvinner var etter hvert involvert i slik sivil ulydighet, i mange byer og stater. En vesentlig forskjell i sammenligningen til skjulerne i dag, er at abolisjonistbevegelsen innbefatter mer enn hundre års aktivisme, mot de to tiår man kan strekke seg til å si at skjuling har foregått i det moderne Norge, og omfang og resultat påvirkes av det faktum. Abolisjonistbevegelsen i USA vokste fram over tid, og mange år skulle gå før det politiske klima endret seg nok til å muliggjøre forandring. Først i 1863 erklærte Abraham Lincoln at slaveriet var avskaffet. I mer enn hundre år hadde skjulere da drevet sitt anti-slavearbeid.

Det kan umulig forutsies hvilken utvikling skjulernes aktivitet vil få, og om denne eventuelle utviklingen vil ligne den abolisjonistbevegelsen hadde. En faktor taler imidlertid imot en slik utvikling; slavene ble fraktet til USA, de kom ikke dit frivillig og den behandling de fikk der spilte inn på den amerikanske samvittigheten.

Vi skal se litt på hvordan det illegale arbeidet i USA foregikk, hva menneskene bak sa om sin overbevisning, og hvilken risiko de løp. Dette er ikke enkelt oppsummerbart, særlig ettersom lovgivningen varierte med hver stat, men i grove trekk er det mulig.

5.1.1 Lovgrunnlaget.

Kongressen vedtok i 1793 en lov som tillot slaveeiere og deres ansatte å fange rømte slaver, og å foran en dommer fremsette en erklæring om tilbakeføring av slavene. På samme tid fikk de en garanti om fritt leide hjem. Denne loven hadde også en bøtestraff pålydende 500 dollar, for den som skjulte eller på enhver måte forhindret arrestasjonen av rømte slaver (2004:8). Dette var en bøtestørrelse som burde avskrekke de fleste, slike pengesummer var ikke enkle å betale i de dager, i realiteten innebar det at man mistet alt man eide. Nettopp det gjorde Levi

Coffin, han mistet til sist alt sitt innbo til staten (ibid), men gav ikke opp innsatsen av den grunn. I slike tilfeller kom nettverket inn, og hjalp til med å erstatte tapet.

Levi Coffin hadde sin overbevisning forankret i troen og Bibelen. Slik nedvurderte han loven, han var bevisst sin ulydighet, han visste at slik aktivisme var illegalt, men kunne ikke respektere lovgivningen. De påbud han fant i Bibelen sto for ham over den verdslige lovgivningen, og dette rettferdiggjorde hans ulydighet. Slik oppfattet han andres respekt for lovgivningen:

”I found that they were afraid of the penalty of the law. I told them that I read in the Bible when I was a boy that it was right to take in the stranger and administer to those in distress, and that I thought it was always safe to do right. The Bible, in bidding us to feed the hungry and clothe the naked, said nothing about color, and I should try to follow the teachings of that good book.” (ibid:42)

Det ble snart kjent i området at Coffin og hans fru tok i mot rømte slaver, og at de tok hånd om dem inntil en videre fluktrute og destinasjon var klarlagt med det øvrige nettverket. En rømt slave var ikke trygg hvor som helst. Andre naboer ble engasjerte etter at de så ekteparet Coffins engasjement, og kvinnene i området startet en syklubb hvis eneste hensikt var å sørge for et lager av klær som de kunne forsyne slavene med. Kjøpmennene i byen gikk sammen om å skaffe et lager av sko. Coffin tok selvfølgelig den største risikoen, ettersom slavene befant seg på hans eiendom, men hjelpen de fikk fra andre var likevel uvurderlig. De opererte også som spleiselag rent økonomisk om det var nødvendig, og sendte hverandre penger til spesielle operasjoner (ibid:62). En lege var i tillegg fast tilkallingshjelp når syke og utmattede slaver kom til gården (ibid:47).

”Very often slaves would lie concealed in upper chambers for weeks without the boarders or frequent visitors at the house knowing anything about it. My wife had a quiet unconcerned way of going about her work as if nothing unusual was at hand (...), when my wife took food to the fugitives she generally concealed it in a basket, and put some freshly ironed clothes on top (...). Slaves were not often allowed to eat in the kitchen, for fear of detection...” (ibid:11)

I tillegg til risikoen for statlig sanksjonering i form av bøtestraff, var det i Virginia og North-Carolina dødsstraff for det de kalte ”negrostealing”, i samme paragraf som regulerte tyveri av eksempelvis hester (ibid:79), og i tillegg var det stadige trusler fra slaveeierne og deres håndlangere. Disse mennene truet stadig med å livet av abolisjonistene eller utlovet dusør for deres liv. Faren for slike uformelle sanksjoner, med sin uforutsigbare karakter, innebar kanskje størst påkjenning for mange, men Coffin snakker dette med letthet i sine memoarer:

”I expressed my anti-slavery sentiments With boldness on every occation. I told the sympathizers with slave-hunters that I intended to shelter as many runaway slaves as came to my house, and aid them on their way; and advised them to be careful how they interfered with my work.” (ibid:49)

”The hunters did not have courage enough to enter my house, even though they knew it was a depot of the Underground Railroad. (...) they left without giving us any trouble” (ibid:72).

Coffin satte hardt mot hardt, og unngikk slaveeierne hevn, men måtte tåle at mange lot være å handle av ham. Slik folkelig boikott var vanlig mellom grupperingene av abolisjonister og slaveritilhengere, hovedsakelig i de sørligste statene (ibid). Eller som da Coffin var på reise med en bekjent, en fri mann som var mulatt, og de opplevde ikke å få spise i samme rom, ikke få samme mat, og hvorpå mulatten måtte sove i stall eller uthus, selv om han var en fri mann, hadde penger og ville betale for vanlig standard. Dette var hardt å oppleve for dem begge, men svarene var konsekvente; ”niggers can’t eat with white folks at my table” sa en vertinne (ibid:54). Slaveriet brakte med seg et menneskesyn som rangerte de svarte som lavest på rangstigen, en gruppe man kunne behandle som man ville, og ikke burde ta hensyn til. De var uten likeverd.

Den straff og de sanksjoner abolisjonistene risikerte, står ikke i forhold til hva skjulerne i dag risikerer. Dette er en betydelig forskjell mellom de to fenomenene, det å risikere betydelige bøter, fengsel eller sågar dødsstraff kan ikke sammenlignes med den mer beskjedne trusselen om fengsel eller bøtestraff skjulerne i dag står overfor. Dette er i hovedsak med hensyn til hvilken videre konsekvens straff vil få i ettertid. At dødsstraff er alvorlig, er en ting, bøtestraff er

alvorlig dersom beløpet er uoverkommelig høyt eller den straffede er ute av stand til å betale. Fengsel er mer alvorlig, dersom det innebærer at en mister jobben, eller ikke greier å skjøtte gården over lang tid. Det var nok slike indirekte konsekvenser som utgjorde størst trussel for abolisjonistene.

Det ble hevdet at Coffin og hans kone hjalp hele 3000 slaver til frihet i løpet av sine aktive år som skjulere(ibid: 11). En av disse skal ha vært kvinnen hvis historie senere ble gjenstand for fortellingen om slavekvinnen i ”Onkel Toms hytte”(ibid:62), en kvinne som egentlig het Eliza Harris. Hvor mange slaver som totalt sett fikk hjelp av dette nettverket er det ingen tall på, men det må ha vært mange tusen i løpet av den lange tiden aktivismen pågikk. Og deres innsats, og ikke minst i form av diskusjon og informasjon, var en viktig årsak til at slaveriet ble opphevet. Men den harde ideologiske debatten om opphevelse av slaveriet pågikk i flere tiår, og sidene virket til tider uforsonlig. De færreste mener i dag at slaveriet burde vært opprettholdt, og abolisjonismens skjulere har fått sine handlinger grundig rettferdiggjort av ettertiden.

5.2 Skjulere under andre verdenskrig.

Historien til den jødiske befolkning og deres posisjon i Europa er for lang til å enkelt oppsummeres, noen grove linjer med relevans til krigstiden får holde.

Anti-semittiske holdninger var ikke ukjent før 30-tallet, men med nasjonalsosialistenes maktovertagelse kom det fort til den rene forfølgelse i Tyskland. Helt fra Hitler fikk politisk makt i 1933 ble den jødiske befolkningens juridiske posisjon svekket. Men like alvorlig var det bildet som ble tegnet av jødene i denne perioden, de ble omtalt som et problem, sosialt, økonomisk, politisk og rasemessig. Dette bildet fikk gyldighet over hele Europa, dog med ulik styrke. Det var ikke noe nytt som Hitlers oppfant, men det ble satt i et system med hans nasjonalsosialisme, og Tyskland hadde behov for en syndebukk etter de harde årene siden første verdenskrig.

”I Adolf Hitlers taler og skrifter vart mange fiender stadig omtala og truga, men ingen så ofte og med slikt raseri som jødene. Hitler hadde etter kvart fått mange på grasrota med seg, folk som i krisetider alltid leiter etter ein fiende eller ein sydebukk.”
(Ulstein, 1995:12)

Det falt inn i en lang tradisjon i Europa, en demonisering av den forestilte jøden. Bauman (1997) påpeker at dette bildet av jødene plasserte dem innenfor kategorien uorden, og at det å fjerne den er positivt ladet som et forsøk på å omorganisere omgivelsene. Uorden var noe man godt kunne fjerne. ”Der Endlösung” bar på denne måten preg av fornuftig handling, hevder Bauman (ibid:23), altså ble bildet av jødene som problem overskyggende for oppfattelsen av dem som medmennesker.

Ser man asylsøkerne på denne måten, som en kategori som oppfattes som uorden, da kan en forstå ”Einars” utsagn om at situasjonen i dag kan kalles ”asylhygiene”¹⁷. Dagens fornuftige handling innebærer å holde det uorden som er asylsøkerne på et minimum, om man bruker samme bilde. Dette er en skummel parallell å ta, for det er ikke slik at vi lever med lignende styresmakter som under andre verdenskrig. Men om man tenker seg at parallellen kun skal si noe om den menneskelig organiseringen av samfunnet. De var like mye mennesker den gang, som vi er i dag. Men parallellen kan ikke taes lenger enn det.

Også som politiske flyktninger hadde jødene lav prioritet, en mengde jødiske søkere fikk avslag i Norge. Johansen peker ut flere eksempler på at flyktningene ble avvist i frykt for norske arbeidsplasser (1984). Jødene ble overalt hvor de befant seg et flyktningeproblem, uten nasjonalitet som de gjerne var. De var fremmede i Simmelsk forstand (Simmel, 1934), noen man kunne vise bort fordi de ikke hørte hjemme der de var.

Det ligger noen paralleller til dagens asylsøkere også her, selv om de er en langt mer mangfoldig gruppe, og metodene selvsagt ikke er like i dagens Norge. Argumentene mot innvandring, enten det var jøder eller det er asylsøkere, har likhetstrekk. Disse dreier seg gjerne om frykt for hva ”de fremmede” vil gjøre,

¹⁷ Se nevnt i kapittel 3.

være seg kriminalitet, ta arbeidsplassene "våre" eller være en økonomisk belastning. Også religion spiller inn, i diskusjoner om hvilke verdier vi skal beskytte i samfunnet. Det er likheten med skjulingen av jøder under krigen som har vært av betydning for dagens skjulere, forskjellene spiller en mindre rolle når det gjelder å forstå hvordan historien skaper handling også i dag.

"Bestefaren min smuglet jøder over grensen til Sverige under krigen. Jeg fortsetter i hans tradisjon" sier Tore. I en bygd var motstandsaktiviteten stor under krigen, og her har hele bygda i enkelte tilfeller engasjert seg i arbeid for flyktninger uten oppholdstillatelse. Ordføreren tror flyktningene blir møtt i en tradisjon (DN, 19.08.2006) slik flyktninger ble hjulpet over grensen under krigen, hjelpes flyktninger i dag. Denne delen av krigshistorien er kjent for mange, trafikken over grensen var en viktig oppgave for det man gjerne kalte eksportgruppene i motstandsbevegelsen ¹⁸. En beskrivelse av Ragnar Ulstein er som følger:

"Ei dekningsvertinne på Romerike hadde ein kveld ni flyktningar som var førte dit av ein los frå Milorg. Ein av jødane slo på den forbodne radioen i stovekroken. Der vart det forkynt at det var dødsstraff for å hjelpe jødar. Då er det ein som seier: "Nå må jeg virkelig få lov til å be jødens bønn." Han faldar hendene over kneet og seier: "Nå har vi jøder vært Guds utvalgte folk i fire tusen år. Kjære Gud, vær så snill og finn et annet folk". Ei jødisk kvinne syntes ho måtte spørje vertinna, Kjellaug Sagberg: "Er du ikke redd når du hører at bare ved å hjelpe én jøde, er det dødsstraff, og vi er ni!" "Det blir ni dødsdommer, det," svarte Kjellaug. Stemninga vart lettare etter dette."

(<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article685457.ece>
[13.05.08])

De er ikke så altfor mange, historiene om nordmenn som hjalp jøder i sikkerhet under okkupasjonen. De er i grunn så alt for få. De fleste historiene er fra det redningsapparatet som illegalt ordnet med svensketrakfikken, altså fikk jøder og andre over grensen til Sverige, de som loset over eller de som fungerte som

¹⁸ Se for eksempel Erikson, Mauritz (1974) *Flyktninger i fjellet*.

mellomstasjoner på ruten ¹⁹. Ellers er det få enkeltstående historier, få som av eget initiativ hjalp jøder til opphold eller sikkerhet. Årsakene til dette kan være så mangt, mange uttalte at de ikke forsto alvoret av konfiskeringen av eiendeler, av meldeplikten og av deportasjonen. Men noen forsto, og handlet deretter. Slik beskriver Ulstein det:

”Overalt sto skrifta på veggen. Men kven las den? Visse humanitære organisasjoner, som Nansenhjelpa og Norsk Folkehjelp, ein og annan privatperson rundt om i landet (...)”
(1995:30)

Noen få kjente navn er det blitt blant dem Ulstein kaller ”ein og annan privatperson”, som Nic.Waal og Miep Gies. Men svært mange har nok tatt med seg sin historie i graven, eller så har nedtegnelsene av dem gått tapt. I tillegg var det uten tvil mye å tape på å hjelpe jøder i denne perioden, risikoen var usikker og mange fryktet kanskje det verste, det var tross alt krig. Her er en stor forskjell til dagens skjulere, ikke lever vi i krigstilstand, og den styreform vi har kan på ingen måte sammenlignes med okkupasjonsmakten. Dødsstraff var som nevnt over en av truslene som skjulere og flyktingeloser sto overfor. Noen kunne likevel ikke unnlate å handle etter egen samvittighet. Selv om både handlingene som sådan og utfallet av dem var ulike, så var det også likheter.

Mange asylsøkere i dag kommer fra krig, og denne blir reell også for dem som hjelper. Det blir og tydelig at vårt syn på dem som hjalp jøder under krigen skaper handling i dag. Erttertidens blikk har tegnet et bilde som gir et heroisk inntrykk av dem som risikerte mye for å hjelpe kjente eller ukjente, det er med stolthet noen melder at de ”gjør det samme som dem”. Vurderingen er at disse fortidens handlinger var høyverdige og viktige, at de var berettiget tross sin ulydighet. Skjulerne under krigen blir idealer for handling i dag.

5.2.1 Med loven i hånd.

¹⁹

For mer informasjon anbefales Ragnar Ulstein, *Svensketrafikken*, 1974 -77, 3 bind.

24.november fikk statspolitiet i Norge beskjed om at alle med J-stemplede legitimasjonskort skulle evakueres fra Norge. ”Det er stillet skipsleilighet til disposisjon med avgang fra Oslo torsdag 26. November 1942 ca. klokken 15.00” (Søbye, 2005:108) lød beskjeden. Slik startet arrestasjonen av 532 jødiske kvinner, menn og barn, som ble sendt med skipet ”Donau” mot sin skjebne i konsentrasjonsleirene. Bare 9 av dem kom hjem til Norge i live etter krigen (<http://home.combitel.no/ragare/deportasjonen%20av%20donau-fangene.htm> [13.05.08]). Det ble sendt mindre antall jøder med andre skip også, som med ”Monte Rosa” og ”Gothenland” (<http://www.ub.uib.no/AVDELING/jur/arkiv/joder2.htm#deportasjonene> [13.05.08]).

Noen få greide å unngå arrestasjon, for så å komme seg over til Sverige i dekning. For å få til det trengte man hjelp, i alle fall delvis. Likedan var det i Tyskland, noen greide å overleve i skjul eller flykte til sikkerhet. Men mange var de ikke, om man ser det i forhold til det antall som døde. Den norske innsatsen for å berge jøder i sikkerhet ble senere kalt Svensketrafikken, og besto av mennesker som besørget ulike deler av fluktruten. Noen av disse menneskene hadde som oppgave å ta i skjul de som flyktet, i korte tidsrom før ferden gikk videre. Dette minner om metoden abolisjonistene brukte. Varighet og grad av organisering skiller seg fra skjulerne i dag, som står mer alene om handlingene, men som skjuler i lange tidsrom. Noen historier fra krigen ligner derimot mer på dagens situasjon, hva gjelder varighet, individualitet og nærhet til de skjulte. En slik historie er den om Miep Gies, kvinnen som skjulte Anne Frank ²⁰ og hennes familie. Dette er kanskje den best kjente historie om skjuling i historien.

5.3 Den mest kjente av dem alle, Miep Gies.

Det var ikke bare i Norge at skjuling oppsto, hele Europa var i samme situasjon. I alle land var det mennesker som trengte hjelp til å opprettholde livet.

²⁰

Kjent fra *Anne Franks Dagbok* (2007), Aschehoug & Co, Oslo.

Miep Gies heter kvinnen som tok den kjente Anne Frank og hennes familie i skjul. Hun var kontorassistent for Otto Frank frem til krigen startet, og kjente familien godt. Særlig Anne Frank kjente hun et stekt vennskap til. I to år hjalp hun dem med forsyninger der familien holdt skjul i del av en fabrikkbygning. Til tross for at hun risikerte streng straff for sin innsats, tvilte hun aldri på sin avgjørelse.

”I agreed right away to take care of the Frank family. I simple could not do anything else, (...) I had to help.”

”My decision to help Otto was because I saw no alternative. I could foresee many sleepless nights and an unhappy life if I refused. And that was not the kind of failure I wanted for myself. Permanent remorse about failing to do your human duty, in my opinion, can be worse than losing your life.”

(<http://teacher.scholastic.com/frank/tscripts/miep.htm> [20.02.08])

Som kjent hadde ikke dette tilfellet et heldig utfall, familien Frank ble avslørt og sendt til konsentrasjonsleir i september 1944. Alle døde i løpet av måneder, av ulike årsaker som sult og sykdom, med unntak av faren Otto. Han viet seg senere til utgivelsen av datterens dagbok, som Miep Gies hadde tatt vare på etter arrestasjonen. ”Here is your daughters legacy”, sa hun til Otto da han kom hjem fra fangenskapet.

Mindre kjent er det at Miep og hennes mann Jan hadde en ung jødisk student i skjul i sin egen leilighet (<http://www.auschwitz.dk/Miepgies.htm>).

”About 2 or 3 percent of the Dutch people were Nazis or in support of them. Many others were indifferent to the fate of the Jews and preferred to look away from it. If other Jews than the Franks had asked for help, I would, of course, helped them too. Actually, my husband did such in several cases.”

Miep ble ikke arrestert for sin virksomhet. Årsaken til det er ukjent. Og etter krigen fortsatte hun med humanitært arbeid. Hun har mottatt flere priser for sitt mot og sin innsats, og er blitt kalt en folkehelt. Men om dette har hun følgende å si:

”I have no word to describe these people who were still always friendly and grateful. Yes, I do have a word, *Heroes*. True heroes they were. People

sometimes call me a hero. I don't like it .. I myself, I'm just a very common person. I simply had no choice. I could not save Anne's life. However, I did save her diary and by that I could help her most important dreams to come true. She tells us that she wants to live on after her death. Now, her diary makes her really living on in a most powerful way. And that helps me in those many hours of deep grief.”

(<http://www.auschwitz.dk/Miepgies.htm> [20.02.08])

Ingen visste om hennes virksomhet mens det pågikk, med unntak av mannen hennes Jan som også involverte seg. Risikoen var for stor, venner og familie ble spart for det tyngende ved å vite en slik hemmelighet. For at ingen skulle mistenke dem, gikk mye av dagen med på å skaffe varer fra andre deler av byen, innkjøpene måtte spres så mye som mulig for ikke å vekke oppsikt. Mye ble i tillegg kjøpt på svartebørsen. På dagtid var fabrikken familien holdt seg skjult i fremdeles virksom, og da kunne Miep ikke gå inn til dem. Familien på sin side kunne ikke lage en eneste lyd mens arbeiderne var tilstede.

”We kept the workers at the factory from becoming suspicious by avoiding as much as possible to enter the hiding place during office hours. Further, the people in hiding would not flush the toilet during the day and avoid making any other noises.”

(<http://teacher.scholastic.com/frank/tscripts/miep.htm> [20.02.08])

Selv om situasjonen var krevende på mange måter, holdt Miep ut alle månedene frem til arrestasjonen. Ingenting tyder på at hun ikke ville ha holdt ut enda lengre, hun skulle nok gjerne sett at familien hadde berget seg frem til krigens slutt.

”I never considered betraying the Franks, whatever benefit this might have meant for me.”

Hennes overbevisning var helstøpt, og hun forble en nær venn av Otto Frank etter hans tilbakekomst. Og om fremtiden har Miep dette å si:

”I hope and believe that many Dutch people will be more helpful in the future than they were during the Holocaust. Only 11,000 Jews were safely

brought through the war. The others, about 105,000, perished and that could have been a considerably lower figure if all Dutch people understood their responsibility to help.”

(<http://teacher.scholastic.com/frank/tscripts/miep.htm> [20.02.08])

Oppfordringen går ut fra historien til dagens befolkning, om å være på vakt for urettferdig behandling av medmennesker. For dagens skjulere er dette flyktninger som ikke blir trodd, og returnert til en uviss skjebne. Det er for dem en gruppe som blir systematisk utsatt for urettferdig behandling, og de griper sjansen når den byr seg. Heller ikke Miep hadde særlig tid eller mulighet til å tenke seg om, hennes ”ja” var like umiddelbart som hos dagens skjulere. Det er også her relevant å snakke om nærhetsetikken, og ansvaret for den Annen. Om ikke annet betyr dette at mennesket i relasjon med andre mennesker handler og tenker nokså likt, uansett hvilket tidsrom en beveger seg i. medmenneskelighet er ikke noe nytt, og det er ikke noe avleggs. Det er aktuelt til enhver tid.

(http://en.wikipedia.org/wiki/Miep_Gies,
<http://teacher.scholastic.com/frank/tscripts/miep.htm>,
<http://www.annefrank.org/content.asp?PID=242&LID=2> [13.05.08])

5.4 Andre gode hjelpere.

I det følgende er noen få andre sammenfattede historier som er tilgjengelige fra krigens dager, om skjulere og skjulte.

Rabinowitz.

I Norge under krigen ble noen mennesker skjulere. Noen av dem var familien Njøs, som holdt til på en gård som lå på en øy utenfor Haugesund. De skjulte M.Rabinowitz i en periode rett etter okkupasjonen i 1940.

Rabinowitz hadde i mange år allerede skrevet artikler og avisinnlegg som advarte mot den gryende antisemittismen. Slik aktivitet gjorde ham til en politisk motstander av nazi-Tyskland, han var en fiende som skulle tas. Allerede 10 april

1940 spurte Gestapo etter ham, han hadde da gått i skjul dagen før. Mange mennesker ble involvert i forsøket på å holde ham skjult, stadig var Gestapo på sporet, og stadig måtte han flyttes. For det meste er dette mennesker som har arbeidet for ham i konfeksjonshandelen i Haugesund, mennesker han betrakter som venner, men som innrømmer at de fleste nok opplevde en avstand til Rabinowitz alle år de arbeidet for ham. Han var jøde, og dette var det som ble avstandsskapende. I desember 1940 blir han arrestert, og Rabinowitz dør i 1942 i Sachsenhausen. (*Mannen som elsket Haugesund*, dokumentar, 2003).

Familien Zabinski.

Disse to eksemplene viser mennesker som umiddelbart stilte opp for noen de kjente allerede, som de var villige til å risikere mye for. Men mange stilte også opp for noen de ikke kjente før krigen, hvor eneste motiv kom av en moralsk overbevisning. Slike historier er det blitt bøker og filmer av. Ett eksempel er Jan og Antonina Zabinski, som bestyrte Warsawa Zoologiske hage da 2VK startet.

Forferdet over nazismen, begynte de å gi skjul til jøder, ved å gjemme dem i den zoologiske hagen. Jan smuglet mange jøder fra gettoen, og de tomme burene ble brukt til å holde dem skjult, hver av dem ble gitt ett dyrenavn. Jan ledet en gruppe sabotører i motstandsbevegelsen, og var ute på oppdrag. Hustruen Antonina tok ansvar for familien, arbeiderne, dyrene, men også de skjulte jødene og motstandsmennene som befant seg i dyrehagen mens krigen pågikk. Drøyt 300 jøder berget livet på denne måten (Ackerman, 2007. *The Zookeepers Wife.*)

Schindler.

Et annet eksempel er historien om Oscar Schindler, som var medlem av NSDAP og en opportunistisk profittmaker. Han startet fabrikkvirksomhet i krigens tidlige dager, og benyttet seg av jødisk arbeidskraft fordi dette var billigere. I løpet av krigen endret hans forhold til jødene seg, og han skjermet sine

1300 jødiske arbeidere, barn og voksne, fra å havne i konsentrasjonsleir.

Han skal ha blitt vekket av det han så i Plaszow i 1942, hvor jøder ble brutalt likvidert i gettoen og i leiren. Han brukte sin status og sine diplomatiske ferdigheter til å holde familiene tilknyttet fabrikkdriften i sikkerhet, til slutt ved å flytte dem til en nedlagt fabrikk i Tsjekkoslovakia. Ved krigens slutt beklaget han at ikke fikk reddet flere, og emigrerte til Argentina. Han var da konkurs. Alle pengene han tjente i starten gikk med på å holde liv i arbeiderne.

(<http://www.oskarschindler.com/>,

<http://www.yad-vashem.org.il/visiting/trees/schindler.html> [13.05.08])

Disse eksemplene viser mennesker som grep sjansen når de sto overfor den, de valgte å hjelpe. Andre forsto ikke alvoret dersom muligheten bød seg, slik man kan lese i boken ”*Kathe, alltid vært i Norge*”(Søbye, 2005), om en jødisk jente som ble deportert fra Norge med Donau, og som mistet livet i Auschwitz-Birkenau. En søster kom seg unna til Sverige, og forteller:

”Politimannen skulle ha forsøkt å redde Kathe Lasnik. Han hadde spurt om hun ikke hadde noen å si farvel til bare for å gi henne et påskudd til å unnsnippe. Familien hun ringte på hos hadde ikke skjønt det. Det ville vært så enkelt, for akkurat den leiligheten hadde en bakdør til den andre trappeoppgangen i gården de bodde i. hun kunne gått gjennom leiligheten, ned den andre oppgangen og ut.” (ibid:10).

Om Kathe hadde hatt noen å rømme til, sier søsteren intet, men muligheten til frihet må ha vært tung å tenke på for søsteren som overlevde. Det er nok godt mulig at en kan bli bitter av å dvele ved tanken på noen som ikke hjalp til når en trengte det som mest. Like tung er trolig tanken på at man kunne reddet noen, for dem som forsto dette først da det var for sent, ”hadde man bare tenkt og valgt annerledes”. Hvor mange som satt med slike tanker etter krigens slutt kan en bare spekulere i. Kanskje finnes det mennesker som fremdeles går med en viten om at de kunne gjort noe for noen andre. Det er en fånyttens tanke å bære på. Det er ikke slike historier det blir bøker og filmer av, man legger det trolig bak seg, for selv å kunne leve videre.

5.5 Skjuling av andre grupper.

Eksempelene over dreier seg alle om jøder som trengte skjul, men de var ikke den eneste gruppen som var utsatt under 2. Verdenskrig. Også de slaviske folkeslag, homofile og politiske motstandere var utsatt for arrestasjoner og mange ble sendt til arbeidsleirer og konsentrasjonsleirer. Også disse var objekt for hjelp fra andre, hjelp ble gitt dem man så trengte det. Jo, om man våget å hjelpe da.

Noen som viste vilje til nestekjærlighet under krigen, var familien Søfteland som bodde ved fangeleiren Ulven. Men begrunnelsene synes forankret i noe annet enn bare en omtanke for andre mennesker, snarere var det en omtanke for ”egne mennesker”:

”Dei tre berre gjekk der, stille og kua, fullt og heilt i hendene på vaktaren. Eg våga knapt å sjå på dei. Synet greip meg så eg nesten slaga da eg var kommen forbi. Dette var *våre* menn, i vårt land - ufrie, prisgitt brutalitet og avstumpa herrevelde” (Søfteland, 1966:8)

Slik beskriver Anna Søfteland sitt første møte med fangene som kom til Ulven, de var politiske norske fanger først og fremst, etter hvert kom også noen russiske fanger. Uthevelsen er hennes egen, altså var det av betydning for henne at dette var nordmenn - ”*våre* menn”. Dette skiller seg fra de skjulerne som i dag hjelper asylsøkere, hvor mennesker er betraktet som likeverdige i tråd med Menneskerettserklæringen. Anna Søfteland og familien agerte på bakgrunn av en omtanke for egne menn, som i en ”oss - dem” dikotomi.

Men dette endret seg med tiden, på et tidspunkt kom en russisk rømt fange til gården. Umiddelbart fikk han deres sympati og tillit, og fikk mat på gården fram til krigens slutt, selv om han selv holdt seg skjult i skogen på egen hånd (1966).

Hennes familie gjorde en stor innsats frem til freden kom i 45, de sørget for bedre kosthold for fangene og at fangene fikk møtt sine familier, alt i dekke av å låne fangene som arbeidshjelp på gården. En balansegang alle de årene for ikke å avsløre virksomheten sin og tilknytningen til motstandsbevegelsen. De måtte holde seg på godfot med alle de tyske leirlederne, og fremsto som nazivennlige for

mange. Dermed mistet de mye kontakt med resten av bygda, og kunne ikke gjøre stort med dette før krigen var over (ibid).

Å vie seg til slik innsats hadde ingen gevinst, snarere tvert i mot, men det hadde en verdi. Slik beskriver Anna hvordan det føltes å bestemme seg for ulydigheten:

”Eg gjekk inn og til ro, lettare til sinns enn på lenge. Eg hadde tatt ei avgjerd nå - syntes eg hadde fått ei oppgave. *Eg var med*. Det gjorde livet mitt litt mindre meningslaust”
(Søfteland, 1966:21. Forfatterens egen utheving.)

Innsatsen for fangene krevde hele familiens engasjement, store som små. Hver dag gikk med på å skaffe nok mat, og å holde kontakten med fangenes familier. En gang ble de også arresterte, men de ble løslatt etter lange avhør. Etter krigen ble handlingene vurdert i annet lys, sambygdingene snakket etter hvert om dem med stolthet.

5.5.1 *Ettertidens blikk.*

Det er måten ettertiden har omtalt slike handlinger, skjulingen av slaver eller jøder, som skaper en betydning for dagens skjulere. Det at handlingene er løftet frem som noe høyverdig og beundringsverdig legger tyngde til nye begrunnelser. Skjuling rettferdiggjøres ikke bare i kraft av å være moralsk handling, men og i kraft av å tilhøre en allerede rettferdiggjort tradisjon. Mennesket er ikke bare et individ, men og et sosialt vesen, selvet dannes av ens samhandling med andre vi kjenner eller kjenner til. Selvbildet er et produkt av historie, så vel som samtid. Og det er gjerne selvbildet et menneske handler ut fra.

6 Avslutning.

Med utgangspunkt i en avisartikkel, ble det reist en del sentrale spørsmål omkring skjuling som fenomen, og om skjulerne som handlende mennesker. Fokus for denne avhandlingen har i hovedsak vært å belyse fenomenet skjuling, ved å se det fra skjulernes eget ståsted, ved å applikere teoretiske begrep og perspektiver, og ved å se fenomenet med et historisk blikk. Oppgaven har således blitt besvart i tre ledd, som til sammen utgjør problemstillingen.

En tilnærming til økt forståelse av skjulerne og deres handlinger har foregått gjennom skriftlige kilder, i samtaler med organisasjoner og ved intervju med skjulere. Intervjuene har vært en uvurderlig kilde til kunnskap om et ellers lite beskrevet tema, skjulerne besvarte konkrete spørsmål og fortalte i tillegg på eget initiativ om sine tanker og erfaringer. Skjuling sett fra skjulernes side utgjør en hoveddel av denne avhandlingen. I tillegg er det sett på rettsfilosofisk teori for å belyse fenomenet skjuling som sivil ulydighet. Til sist ble historiske tilfeller av skjuling tatt frem, for å plassere skjulernes handlinger innenfor en tradisjon.

Skjulerne er en homogen gruppe med ulikheter. Med det menes at de har en rekke kjennetegn som gjør dem likeartet, mens intervjuene viser hvilke forskjeller som også finnes i både begrunnelser og erfaringer. Det første først; kjennetegnene som gjør skjulerne til en tilsynelatende homogen gruppe kan oppsummeres som følger: de er alle nordmenn, i voksen alder, med god utdanning, solid økonomi, har ressurser å ta av, og et reflektert forhold til etikk og moral. Dermed utgjør de en helt bestemt gruppering av den norske befolkning, disse kjennetegnene gjør det mulig å identifisere den typiske skjuler. Likheterne er dog først og fremst å finne på makronivå. Men en likhet er slående, også på individnivå; ingen angrer eller har en negativ oppfatning av sin erfaring. Dette viser hvilken sterk overbevisning som ligger bak skjulernes handlinger.

Men så, for det andre; det er forhold som gjør dem ulike også, og disse er for det meste å finne på mikronivå: beveggrunnene er forankret ulikt, noen i religion og andre i humanismen. Her er disse beveggrunnene forent i

nærhetsetikken, med bruk av tanker man finner hos Levinas. Disse tankene har røtter til naturretten, og hevder at moral og etikk er universelt og finnes som en fordring i det mellommenneskelige møtet. Noen har politiske motiv, mens andre handler nærmest uten tanke for politikk. Avhandlingen viser at handlingene først og fremst er personlige, men at de kan ilegges en politisk verdi. Skjuling er ikke resultat av radikal politisk tenkning. Noen har mange erfaringer med å skjule, andre har kun en gang skjult noen. Hver skjuler har i så måte en unik historie å fortelle. Noen har skjult i svært lange perioder, andre bare i kort tid. De fleste har handlet som en familie, mens noen har vært alene om valget. Det er heller ikke alle som har hatt de skjulte boende i egen bolig.

Informantene forteller i intervjuene om hvilke tanker de hadde i forkant av skjulingen, hvilke utfordringer de møtte på underveis og hva de tenker i ettertid. Intervjusamtalene er gjengitt etter tema og spørsmål, av hensyn til sammenligningen. I samtale om begrunnelsene oppgir informantene variasjoner over det som kan kalles medmenneskelighet. Grunnlaget for forståelsen av disse begrunnelsene er i avhandlingen nærhetsetikken, hvor det moralske fundament er et “udifferensiert, ubegrenset og stumt krav fra den andre mot en selv” (Scherdin, 1995:forord). Det handler altså om å se den annen, og å ta vare på den annen. Det er det skjulerne først og fremst opplever at de gjør, de tar ansvar ved å ta vare på et medmenneske. Denne moralverdien er ikke særegen for noen religion, og deles av informantene uavhengig av livssyn. Det er denne begrunnelsen som veier tyngst for alle informantene, mens andre argumenter av juridisk eller politisk karakter sniker seg med i tillegg.

I avhandlingens andre del drøftes skjuling fra et teoretisk ståsted, med det formål å veie fenomenet opp mot kriterier for sivil ulydighet. Disse kriteriene er i avhandlingen konsentrert omkring tre krav; lovbruddet må skje bevisst og i troskap mot et opphøyet ideal, til forsvar for en svakere gruppe og må foregå med ikkevoldelige midler. En definisjon av Hagtveit er valgt, og av denne ble fem betingelser utledet. Disse betingelsene er oppsummert at; handlingen må være overlagt, må bygge på samvittighetsoverbevisning, handlingen må være offentlig, må ta i bruk sivile midler og må virke moralsk berettiget på offentligheten. Etter

en gjennomgang av kriterier og betingelser for hva som kan kalles sivil ulydighet, er avhandlingens konklusjon at dette er oppfylt. Sivilt ulydige handlinger er mangfoldige, og berører mange ulike idealer, men de forenes av den teoretiske grunnstammen.

I tillegg er norsk lovgivning gjennomgått, i en redegjørelse for hvilket lovgrunnlag en eventuell straff av skjulere kunne bygge på. Dette fordi en reell dom ikke var å fremskaffe, og fordi politijurister som har etterforsket skjulere ikke har villet uttale seg. Som nevnt skal en rettssak snart føres, som ligner i tema og bruk av lovverk, men hvis historie ikke samsvarer helt med skjulernes.

Tredje del av avhandlingen tar for seg perioder i historien hvor lignende fenomen har funnet sted, om man snevrest sett sier det er snakk om skjuling av andre mennesker. Her er det argumentert for likheter og forskjeller mellom dagens skjulere, og i hovedsak to andre grupper av skjulere; de som skjulte svarte i 1800-tallets USA og de som skjulte jøder under 2.verdenskrig. Den forskjell som først bør nevnes er at skjulingen skjer under ganske andre samfunnsforhold enn i dagens Norge, våre myndigheter og vår samfunnsorganisering ligner verken på 1800-tallets USA eller den nazistiske okkupasjonsmakten. Dette har nok også innvirket på graden av organisering, som for de tre periodene er tilpasset den enkelte samfunnssituasjonen.

Men for denne avhandlingen er det likhetene, parallellene, som har vært det interessante. Oppsummert er de som følger; en gruppe gir skjul og beskyttelse til en svakere gruppe; handlingene er ulovlige og utført med moralsk overbevisning; begrunnelsene er moralske, juridiske eller politiske; skjulingen oppstår i enkeltstående tilfeller eller innenfor rammen av et nettverk; handlingene kan betegnes som sivil ulydige og søkes rettferdiggjort av de handlende. For de to historiske epokene er denne rettferdiggjørelsen kommet i ettertid. For dagens skjulere er berettigelsen og rettferdiggjørelsen fremdeles en diskusjon. Viktigst er det at disse likhetene skaper bånd mellom historien og dagens skjulere, hvilket innebærer en utvidet forståelse av dagens handlinger.

Avhandlingens hovedkonklusjoner er at skjulerne handler ut fra beveggrunner som best samles under den etiske teori vi kaller nærhetsetikken. Videre at skjuling kan betegnes som sivil ulydighet, ettersom kriteriene for dette er oppfylt; og at det finnes historiske paralleller til dagens fenomen som binder skjulerne til en tradisjon.

7. Litteraturliste:

- Aftenposten (2006-2007):** *Diverse artikler, serie om de papirløse.* Vedlegg
- Ackerman, Diane (2007):** *The Zookeepers Wife. A War Story.* W.W.Norton and Company Inc, New York
- Bauman, Zygmunt (1997):** *Moderniteten og Holocaust.* Vidarforlaget AS, Oslo.
- Bedau, Hugo Adam (1969):** *Civil Disobediance; theory and practice.* Pegasus, New York.
- Birkhaug, Konrad (1946):** *Telavåg - fiskeværet som tyskerne slettet ut i 1942.* Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Bjertnæs, Marte Kristine (2000):** *Innvandring og innvandrere 2000.* Statistisk Sentralbyrå, Oslo.
- Bratholm, Anders (1980):** "Sivil ulydighet". I: *Lov og Rett*, nr. 2. Universitetsforlaget, Oslo
- Christie, Nils (1981):** "Medskyldighet og samfunnstype" I: *Den vanskelige ulydigheten.* Pax Forlag AS, Oslo.
- Eddberg, Rolf (1961):** *Fritjof Nansen, Europeeren. En studie i vilje og godvilje.* H.Aschehoug & Co, Oslo.
- Erikson, Mauritz (1974):** *Flyktninger i fjellet.* J. W. Cappelen Forlag, Oslo.
- Frank, Anne (2007):** *Anne Franks Dagbok.* H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Habermas, Jürgen (1985):** "Civil Disobediance: Litmus Test for the Democratic Constitutional State" I: *Berkley Journal of Sociology: a critical review.* Berkley, California; the Department.
- Hagtveit, Bernt (1981):** *Den vanskelige ulydigheten.* Pax Forlag AS, Oslo.
- Hagedorn, Ann (2003):** *Beyond the River: the Untold Stories of the Heroes of the Underground Railroad.* Simon & Schuster, New York.
- Hendrick, George (red)(2004):** *Fleeing for freedom. Stories of the Underground Railroad.* Ivan R.Deer (publ), Chicago.
- Høigård, Cecilie (1997):** "Hva er kriminologi?" I: *Kriminologi.* Liv Finstad og Cecilie Høigård (red), Pax Forlag AS, Oslo.
- Johansen, Per Ole (1987):** "Kampen om den tvungne voldgift 1927-1929" I:

Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap. København.

Johansen, Jørgen og Åsne Persen (1998): *Den nødvendige ulydigheten.* FMK, Oslo.

Krystad, Jan-Kay (1990): *Sivil ulydighet overfor asylpolitikken som etisk problem.* Oppgave i systematisk teologi, Menighetsfakultetet UiO, Oslo.

Kolstad, Arnulf (2000): "Ved et jubileum - har vi noe å feire?" I: *Vardøger. Om økonomi, utvikling, politikk, kunst og moral.* Hans Ebbing (red) Trondheim.

Kvale, Steinar (2001): *Det kvalitative forskningsintervju.* Gyldendal Akademisk, Oslo.

Levinas, Emmanuel (2004): *Den Annens Humanisme.* H.Aschehoug & Co, Oslo.

Melucci, Alberto (1991): *Nomader i nuet. Sociala rörelser ok individuella behov i dagens sänmhelle.* Daidalos, Göteborg.

Milgram, Stanley (1977): *Lydighetens dilemma.* Munksgaard, Copenhagen.

Norges Lover (2001) *Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her*

Oftestad, Alf Vegard (1999): *Asylsøkeres rettssikkerhet.* Skriftserie nr 62. Institutt for retts sosiologi, UiO.

Ot.prp nr 90 (2003-2004) *Om lov om straff*

Schiefloe, Per Morten (1992): "Sosiale nettverk" I: *Perspektiver på sosialt nettverk.* Live Fyrand (red), Univeritetsforlaget, Oslo.

Scherdin, Lill (1995): *Etikk, forskning og kontroll: frihet, ansvar, "den annens ansikt" og debatten om de frie sprøyter.* Stensilserie, IKRS, Oslo.

Suhrke og Gjerdåker (red)(1993): *Dagens folkevandringer. Berører de oss?*

SOU 1999:101(1999): *Olydiga medborgare?* Nils Hebert og Kerstin Jacobsson

Storhaug, Hege (2006): *Men størst av alt er friheten. Om innvandringens konsekvenser.* Kagge Forlag, Oslo.

Syse, Henrik (1995): "Natural Law, Religion and Rights" I: *P2-Akademiet,* Transit, Oslo.

Søbye, Espen (2005): *Kathe, alltid vært i Norge.* Oktober Pocket, Trondheim.

Thoreau, Henry David (1782): *Political writings*

Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse.* Fagbokforlaget, Bergen.

Ulstein, Ragnar (1995): *Jødar på flukt.* Det Norske Samlaget, Oslo.

Ulstein, Ragnar (1974): *Svensketrafikken.* Samlaget, Oslo.

UNE Årbøker og artikkelsamlinger

Waal, Helge (1991): *Det urolige hjerte*. Pax Forlag AS, Oslo.

Oversikt over relevante organisasjoner :

Amnesty Norge (www.amnesty.no, www.amnesty.org, www.amnesty.se),

Røde Kors (www.rodekors.no, www.redcross.no),

SEIF - selvhjelp for innvandrere (www.seif.no),

SOS Rasisme (www.sosrasisme.no),

Rosengrenska (www.rosengrenska.org),

FARR Flyktningegruppene og Asylkomiteene's Riksråd.

Fristadsrørelsen

(www.klassekampen.no/artikler/kommentarer/23710/mod_article/item/null)

Flyktninger under jorden (www.dagbladet.no/nyheter/2003/07/06/373018.html)

PICUM (www.picum.org),

UDI (www.udi.no)

UNE (www.une.no)

Redd Barna (www.reddbarna.no, www.rb.se, www.utanpapper.nu),

Lampion (www.lampion.info),

Leger uten grenser (www.leger-uten-grenser.no,
www.medecinssansfrontieres.org)

Vedlegg:

Avisartikkelen det ble tatt utgangspunkt i.

Artikkelserie om de papirløse.

Word Count: 36034.

